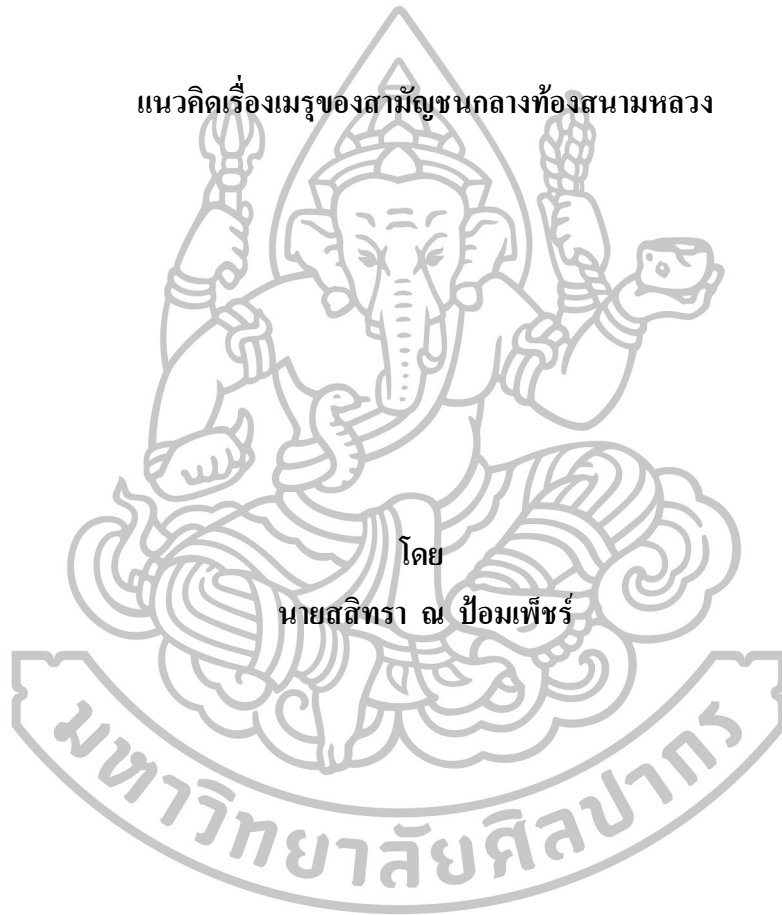

แนวคิดเรื่องเมรุของสามัญชนกลางท้องสนามหลวง

โดย
นายสลิทธา ณ ป้อมเพ็ชร

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

แนวคิดเรื่องเมรุของสามัญชนกลางท้องสนามหลวง

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

CONCEPT AND IDEA OF ORDINARY PEOPLE CREMATORIUM ON SANAM LUANG

**By
Mr. Sasitra Na pombejra**

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program in Art History

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2015

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง
“แนวคิดเรื่องเมรุของสามัญชนกลางท้องสนาม” เสนอ โดยนายสลีตรา ณ ป้อมเพ็ชร เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ชารัทสนวงศ์)

บัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่..... เดือน..... พ.ศ. ....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

..... ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง)

...../...../.....

54107214: สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

คำสำคัญ: เมรุ/สามัญชน/สนามหลวง

สลิทรา ณ ป้อมเพ็ชร: แนวคิดเรื่องเมรุของสามัญชนกลางท้องสนามหลวง. อาจารย์ที่
ปริกษาสารนิพนธ์: รศ.ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. 84 หน้า

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษางานสถาปัตยกรรมเมรุที่สร้างบนท้อง
สนามหลวงสำหรับปลงศพผู้เสียชีวิตที่เป็นสามัญชนจำนวน 2 หลัง คือเมรุสำหรับปลงศพทหาร
ฝ่ายรัฐบาลที่เสียชีวิตในเหตุการณ์กบฏบวรเดช ปี พ.ศ. 2476 กับเมรุสำหรับปลงศพนักศึกษาและ
ประชาชนที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 โดยศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของเมรุทั้ง
สองหลังร่วมกับศึกษาริบทแวดล้อมอื่นๆ ทั้งด้านการเมือง สังคมและสถาปัตยกรรมที่อยู่ร่วมสมัย
กัน เพื่อให้ทราบถึงสาเหตุของการสร้างเมรุปลงศพสามัญชนบนท้องสนามหลวง ความสัมพันธ์
ระหว่างบริบทแวดล้อมร่วมสมัยกับรูปแบบสถาปัตยกรรม รวมถึงเปรียบเทียบความเหมือนและ
ความต่างบางประการของเมรุสามัญชนทั้งสองหลังได้ ผลการศึกษาพบว่า งานสถาปัตยกรรมเมรุ
สามัญชนทั้งสองหลังนี้มีลักษณะบางอย่างร่วมกันคือ เป็นเมรุที่สร้างโดยรัฐบาลสำหรับปลงศพ
สามัญชนที่เสียชีวิตจากเหตุรุนแรงทางการเมืองบนท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ เมรุทั้งสองหลังต่าง
เป็นสิ่งสะท้อนถึงแนวคิดทางด้านศิลปะ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่ภาครัฐในแต่ละสมัย
ต้องการนำเสนอให้ประชาชนรับรู้ แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือ รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ต่างกัน ซึ่ง
สะท้อนถึงแนวคิดด้านต่างๆ ที่ต่างกัน โดยเมรุกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 สร้างโดยใช้รูปแบบ
สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ เพื่อนำเสนอแนวคิดด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมแบบสมัยใหม่ที่
รัฐบาลกลุ่มคณะราษฎรสถาปนาขึ้น เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับฝ่ายของตนและลดความชอบ
ธรรมของฝ่ายระบอบเก่าลง ส่วนเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 สร้างโดยใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทย
ประยุกต์ เพื่อนำเสนอแนวคิดด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่อยู่ภายใต้แนวคิดเรื่องความเป็น
ไทย อันผูกพันกับสถาบันกษัตริย์และวัฒนธรรมราชสำนัก เพื่อส่งเสริมความมั่นคงให้กับสถาบัน
กษัตริย์และรัฐบาลนั่นเอง

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2558

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ .....

54107214: MAJOR: ART HISTORY

KWYWORD:

SASITRA NA POMPHET: CONCEPT IDEA OF ORDINARY PEOPLE CREMATORIUM ON
SANAM LUANG.ADVISOR: ASS.PROF.RUNGROJ
THAMRUNGRAENG. 84 pp.

The purpose of this independent study is to fulfill the knowledge on the architecture of 2 crematoriums on the Sanam Luang. The first crematorium is Meru for cremation government soldiers who died in the incident of the Boworadet Rebellion in 1932. The second crematorium is Meru for cremation students and residents who died in the popular uprising of 14 October, 1973. By research the architectural style of both crematorium and research context surrounding areas of the political, art and architecture in contemporary society areas. To determine the cause of building a crematorium for cremation grassroots up on the Sanam Luang. The relationship between context with contemporary and architectural style, And compare the similarities and some differences of Meru common both on the Sanam Luang. The results of the research reveal influence of belief, Art and architecture of both crematoriums on the Sanam Luang have certain characteristics together. Cremation pyre built by the government for the ordinary people common man who died from political violence on the north side of Sanam Luang. The both crematoriums are different things behind it reflects the ideas and ideals of artistic, political, social and cultural sectors in each session to offer public recognition. But something was different. The crematorium of Boworadet Rebellion in 1932 created by the style of modern architecture for introduce the concept of modern politics, society and culture, the government of Khana Ratsadon has established a panel of representatives for justify to their department and reduce the legitimacy of the old regime. The crematorium of 14 October, 1973 created by the style of the Thai applied architecture for introduce the concept of politics, Society and Culture under the concept of Thai cultural is ties with the monarchy and the royal court for promote stability to the monarchy and the government itself.

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Student's signature .....

Academic Year 2015

Independent Study Advisor's signature .....

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลและหน่วยงานต่างๆ ซึ่งได้เอื้อเฟื้อข้อมูลต่างๆ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ ดังนี้

ขอขอบพระคุณ รศ.ดร.รุ่งโรจน์ ชรรmgrung เรือง ผู้ควบคุมการค้นคว้าอิสระที่คอยให้คำแนะนำ แก้ไขและชี้แนะข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในคณะโบราณคดีทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และแนวคิดต่างๆ ให้แก่ผู้วิจัย ซึ่งมีประโยชน์อย่างมากต่อการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

ขอขอบคุณห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่างๆ หอสมุดแห่งชาติ รวมถึงสถานที่ต่างๆ ที่เป็นแหล่งข้อมูลสำหรับการค้นคว้าของผู้วิจัย

ขอขอบคุณเพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆ ทั้งที่อยู่คณะโบราณคดีและทั้งอยู่ต่างคณะ ที่คอยช่วยเหลือและให้กำลังใจมาตลอด

และที่สำคัญที่สุด ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ และครอบครัว ที่คอยให้กำลังใจในการทำสารนิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด

สารบัญ

	หน้าที่
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญภาพ	ณ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา	3
สมมติฐานของการศึกษา	3
ขอบเขตการศึกษา	3
ขั้นตอนของการศึกษา	4
วิธีการศึกษา	4
แหล่งข้อมูล	5
อุปกรณ์ที่ใช้ในการค้นคว้า	5
2 พัฒนาการของวัฒนธรรมการปลงศพในดินแดนประเทศไทย	
วัฒนธรรมการปลงศพในดินแดนประเทศไทยช่วงหลังพุทธ	
ศตวรรษที่ 19	6
พื้นที่ปลงศพเจ้านาย: จาก “ทุ่งพระเมรุ” แห่งกรุงศรีอยุธยาสู่	
“ท้องสนามหลวง” แห่งกรุงรัตนโกสินทร์	16
3 เหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516:	
วิเคราะห์เหตุการณ์ประวัติศาสตร์	
เหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476	24
สาเหตุอันนำไปสู่เหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476	26
สงครามกลางเมืองระหว่างรัฐบาลกับกลุ่มคณะกู้บ้านเมือง	28
ผลสืบเนื่อง	32

บทที่		หน้าที่
	เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516	35
	สาเหตุอันนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516	35
	จากการชุมนุมใหญ่สู่เหตุจลาจล	37
	ผลสืบเนื่อง	43
	เปรียบเทียบสภาพเหตุการณ์ระหว่างเหตุการณ์กับภูบวรเดช	
	พ.ศ. 2476 กับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516	44
4	บทวิเคราะห์งานศิลปสถาปัตยกรรม	
	วิเคราะห์งานศิลปสถาปัตยกรรมเมรุภบวรเดช พ.ศ. 2476	46
	รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมและแนวคิดด้านศิลปะ	46
	แนวคิดด้านการเมือง	55
	แนวคิดด้านสังคมและวัฒนธรรม	61
	วิเคราะห์งานศิลปสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516	62
	รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมและแนวคิดด้านศิลปะ	62
	แนวคิดด้านการเมือง	68
	แนวคิดด้านสังคมและวัฒนธรรม	71
	เปรียบเทียบรูปแบบและแนวคิดด้านต่างๆ ระหว่างเมรุภบวรเดช	
	พ.ศ. 2476 กับเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516	73
5	บทสรุป	76
	บรรณานุกรม	90
	ประวัติผู้วิจัย	94

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้าที่
1	แผนผังพระเมรุกรมหลวงโยธาเทพ	11
2	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	13
3	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	13
4	เมรุศพผู้ใหญ่โก โยมของพระอาจารย์เพ็ง แก้วไพฑูรย์ ที่วัดลาด เมื่อราว พ.ศ. 2464	15
5	เมรุศพแม่เปี้ย เจริญศิริ ที่วัดพระทรง เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2473	15
6	แผนที่พระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา	17
7	แผนที่กรุงรัตนโกสินทร์ราวปี พ.ศ. 2439	18
8	ภาพมุมมองท้องสนามหลวงจากถนนราชดำเนินในช่วงหลังปี พ.ศ. 2455	20
9	ภาพบรรยากาศตลาดนัดภายในท้องสนามหลวงช่วงปี พ.ศ. 2523	21
10	ภาพการประชุมประท้วงของกรรมกรและประชาชนเมื่อน้ำมันขึ้นราคา ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2523	21
11	ภาพท้องสนามหลวงด้านทิศใต้ในคราวพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เมื่อปี พ.ศ. 2555	22
12	พระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)	25
13	พลเอก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช	25
14	หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)	27
15	บริเวณหน้าสถานีรถไฟบางซื่อในช่วงที่เกิดการสู้รบ	30
16	ทหารฝ่ายรัฐบาลเข้าประจำการที่สถานีรถไฟหลักสี่	31
17	สภาพความเสียหายของขบวนรถไฟฝ่ายรัฐบาลหลังจากถูกโจมตีโดยฝ่ายกบฏ	32
18	เมรุชั่วคราวบนท้องสนามหลวงสำหรับปลงศพทหารฝ่ายรัฐบาล	34
19	อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ	34
20	จอมพลถนอม กิตติขจร	35

ภาพที่		หน้าที่
21	การเดินทางไปปลิวเรือกร้องรัฐธรรมนูญตามสถานที่ต่างๆ	38
22	13 ขบถรัฐธรรมนูญ	39
23	การประชุมของกลุ่มนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	39
24	การเดินทางบวครั้งใหญ่ของนักศึกษาและประชาชนสู่ถนนราชดำเนิน	40
25	การปะทะระหว่างตำรวจปราบจลาจลกับผู้ชุมนุม หน้าพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน	41
26	เหตุจลาจลบนถนนราชดำเนิน	41
27	นายสัญญา ธรรมศักดิ์	42
28	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ขณะทรงมีพระราชดำรัสทางโทรทัศน์ รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย	43
29	ประชาชนร่วมกันทำความสะอาดพื้นถนนราชดำเนิน	43
30	ขบวนเชิญอัฐิวิรัช 14 ตุลาฯ สู่ศาลาตั้งศพ ณ เมรุท้องสนามหลวง	44
31	อาคารเมรุปลงศพทหารฝ่ายรัฐบาลที่เสียชีวิตในเหตุการณ์กบฏบวรเดช	46
32	ภาพแสดงส่วนฐานของเมรุกบฏบวรเดช	48
33	งานประดับปั้นใหญ่จำลองที่ส่วนฐานของอาคาร	48
34	ภาพแสดงส่วนตัวอาคารของเมรุกบฏบวรเดช	49
35	โคมไฟประดับหัวเสา มีลวดลายแบบเดียวกับโคมไฟภายในอาคารเมรุ	50
36	การวางหีบศพทหารเรียงรอบแท่งเสาพานรัฐธรรมนูญภายในเมรุ	50
37	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	52
38	โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง	52
39	ภาพธงไตรรงค์ที่เริ่มใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา	58
40	ภาพถ่ายสีอาคารเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516	62
41	ภาพแบบแปลนเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516	63
42	ลูกเสื่อยื่นฝ้ายามที่ทางขึ้นสู่ภายในเมรุ จากภาพแสดงเสาหัวเม็ดที่ใช้ ประดับราวบันได	64
43	ภาพแสดงส่วนเรือนธาตุของอาคารเมรุ 14 ตุลาฯ	64
44	ภาพเมรุ 14 ตุลาฯ แสดงส่วนยอดเป็นชั้นซ้อนแบบอาคารทรงปราสาท	65
45	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล	66
46	หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์	67
47	หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	68

ภาพที่		หน้าที่
48	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีพระราชทาน เพลิงศพวีรชน 14 ตุลาฯ	69
49	ขบวนนักเรียนและนักศึกษาในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 พร้อมด้วยภาพ พระบรมฉายาลักษณ์ซึ่งถือเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อ เรียกร้องประชาธิปไตย	70

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภายในพื้นที่ของกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2475 นั้น ผู้คนที่อาศัยอยู่ภายในพื้นที่ดังกล่าวมีการแบ่งชนชั้นทางสังคมอย่างชัดเจนคือ ชนชั้นปกครอง ได้แก่ พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง กับชนชั้นผู้ถูกปกครอง ได้แก่ ไพร่ (หรือสามัญชนในปัจจุบัน) และทาส ซึ่งแต่ละชนชั้นในสังคมจะมีความแตกต่างกันทั้งเรื่องสิทธิทางการเมืองการปกครอง หน้าที่ในสังคม จนถึงรูปแบบและขนบธรรมเนียมในการดำเนินชีวิตประจำวันในด้านต่างๆ ซึ่งรวมไปถึงการทำพิธีปลงศพด้วย

การปลงศพของสามัญชนในอดีตนั้น ส่วนใหญ่จะใช้วิธีเผาศพกลางแจ้งกันในป่าช้าภายในวัด โดยเผาศพบนกองฟืนซึ่งเรียกว่าเชิงตะกอน ในขณะที่การปลงศพของชนชั้นปกครอง โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์จะมีความแตกต่างจากการปลงศพของสามัญชนมาก กล่าวคือ มีขั้นตอนที่มากกว่าและมีพิธีการที่ซับซ้อนกว่า และที่สำคัญคือมีการปลูกสร้างอาคารชั่วคราวขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “เมรุ” ซึ่งเรียกเป็นคำราชาศัพท์ว่าพระเมรุมาศและพระเมรุขึ้นสำหรับเป็นที่ปลงพระบรมศพและพระศพ โดยอาคารดังกล่าวนี้มีรูปแบบและการจัดวางตำแหน่งแผนผังของอาคารที่สื่อถึงคติของการสร้างอาคารเพื่ออุทิศให้แก่ผู้มีฐานันดรสูง ตามแนวคิดโบราณราชประเพณีที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเปรียบเสมือน “สมมติเทพ” อีกทั้งในการจัดงานพระบรมศพและพระศพทุกครั้ง จะจัดขึ้นในบริเวณทุ่งโล่งที่อยู่ทางด้านเหนือของพระบรมมหาราชวังที่เดิมเรียกว่า ทุ่งพระเมรุ หรือที่เรียกว่าสนามหลวงในปัจจุบัน ซึ่งรูปแบบการปลงศพที่มีการสร้างอาคารชั่วคราวที่เรียกว่าเมรุ ที่มีรูปแบบและแผนผังอันสื่อถึงคติการสร้างอาคารเพื่ออุทิศให้แก่ผู้มีฐานันดรสูงและการทำพิธีปลงศพภายในพื้นที่ของทุ่งพระเมรุ หรือสนามหลวงในปัจจุบันนั้นไม่ปรากฏว่า เคยใช้สำหรับการปลงศพของสามัญชนภายในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2475 แต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมานั้น ได้เกิดเหตุการณ์ที่มีความสำคัญต่อ การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยขึ้น นั่นคือ ได้มีการสร้างอาคารที่เรียกว่าเมรุ สำหรับปลงศพสามัญชนขึ้นที่กลางทุ่งพระเมรุ หรือสนามหลวงในปัจจุบันถึง 2 ครั้ง โดยเมรุหลัง แรกนั้นสร้างขึ้นเพื่อใช้ปลงศพทหารของฝ่ายรัฐบาลจำนวน 17 นายที่เสียชีวิตในเหตุการณ์กบฏบวร เดช ในปี พ.ศ. 2476 ซึ่งการสร้างเมรุและการทำพิธีปลงศพนั้นจัดขึ้นในปีเดียวกัน คือในปี พ.ศ. 2476 ส่วนเมรุหลังที่สองนั้นสร้างขึ้นเพื่อใช้ปลงศพของนิสิต นักศึกษาและประชาชนที่เสียชีวิตใน เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 โดยการสร้างเมรุและทำพิธีปลงศพจัดขึ้นในปี พ.ศ. 2517 ใน ลักษณะพิธีพระราชทานเพลิงศพ ซึ่งผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นประเด็นทางประวัติศาสตร์ศิลปะ และสถาปัตยกรรมไทยที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง แต่ที่ผ่านมามีการศึกษาในประเด็นนี้อยู่ไม่มากนัก แม้ว่าจะมีผู้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประเด็นนี้อยู่บ้าง ที่สำคัญได้แก่งานค้นคว้าของอาจารย์ชาติรี ประภิตนันทการ ที่ได้ศึกษารูปแบบของเมรุสามัญชนกลางท้องสนามหลวงทั้งสองหลัง โดยเน้นไปที่ ประเด็นของการสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองผ่านงานสถาปัตยกรรมของเมรุทั้งสองหลังเป็น หลัก ส่วนหลักฐานชั้นต้นนั้นยังพอหลงเหลือให้สืบค้นได้บ้าง เช่น ภาพถ่ายเก่า บันทึกเหตุการณ์ หนังสืออนุสรณ์งานศพ เป็นต้น ซึ่งสาเหตุที่ยังมีการศึกษาในประเด็นนี้อยู่ไม่มากนักอาจมาจากงาน ศึกษาค้นคว้าที่ผ่านมามีส่วนใหญ่นั้นมุ่งประเด็นไปทางด้านประวัติศาสตร์การเมืองและสังคม มากกว่าประเด็นด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและสถาปัตยกรรม

ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษารูปแบบและแนวคิดที่ปรากฏในงานศิลปกรรมเมรุของสามัญชน กลางท้องสนามหลวงทั้งสองหลัง โดยจะทำทั้งในส่วนของ การทบทวนองค์ความรู้เดิมที่มีผู้ศึกษา ค้นคว้าไว้ก่อนแล้วและการศึกษาค้นคว้าข้อมูลใหม่เพิ่มเติม โดยเฉพาะประเด็นการศึกษาแนวคิดที่ สะท้อนผ่านงานศิลปกรรม เพื่อทำความเข้าใจความคิดของช่างผู้สร้างว่าสร้างเมรุเหล่านี้ขึ้นภายใต้ กรอบความคิดและปัจจัย รวมทั้งข้อจำกัดใดบ้างในยุคสมัยเหล่านั้น อันจะมีส่วนช่วยสะท้อนภาพ ความเป็นไปแห่งยุคสมัยที่มีการสร้างเมรุเหล่านั้นในด้านต่างๆ ซึ่งผู้ศึกษามีความเห็นว่าการศึกษา ค้นคว้าในประเด็นเหล่านี้จะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะและ สถาปัตยกรรมไทยในช่วงหลังปี พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบันให้รอบด้านมากขึ้น และอาจช่วยเปิด ประเด็นใหม่ๆ ทางวิชาการให้แก่การศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย ในช่วงเวลาดังกล่าวได้ต่อไป

2. ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรมของเมรุคราวกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และเมรุคราวเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

2. ศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดด้านต่างๆ ที่สะท้อนผ่านงานศิลปกรรมเมรุคราวกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และเมรุคราวเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เช่น แนวความคิดด้านการเมือง ศิลปะ สังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

3. ศึกษาวิเคราะห์ว่างานศิลปกรรมเมรุของสามัญชนกลางท้องสนามหลวงทั้งสองหลังนี้มีส่วนสะท้อนภาพความเป็นไปแห่งยุคสมัยที่มีการสร้างงานเหล่านั้นในด้านต่างๆ เช่น ด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ศิลปะและสถาปัตยกรรม เป็นต้น หรือไม่และอย่างไรบ้าง

3. สมมติฐานของการศึกษา

1. งานศิลปกรรมเมรุคราวกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และเมรุคราวเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้นมีรูปแบบที่แตกต่างกัน เนื่องจากถูกสร้างขึ้นภายใต้กรอบความคิด ปัจจัยและข้อจำกัดที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา แม้ว่าจะมีจุดร่วมบางอย่างที่เหมือนกันก็ตาม นั่นคืออาคารทั้งสองหลังต่างก็เป็นอาคารที่ใช้สำหรับปลงศพสามัญชนที่สร้างบนพื้นที่ท้องสนามหลวง ซึ่งโดยปกติจะเป็นพื้นที่สำหรับการทำพระราชพิธีปลงพระบรมศพพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์

2. งานศิลปกรรมเมรุคราวกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และเมรุคราวเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีส่วนช่วยสะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นไปของยุคสมัยที่มีการสร้างงานเหล่านั้นในด้านต่างๆ เช่น ด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรม ศิลปะและสถาปัตยกรรม เป็นต้น อันมีส่วนสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะรวมถึงประวัติศาสตร์สังคม-วัฒนธรรมในช่วงเวลาดังแต่ปี พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน

4. ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาเฉพาะงานศิลปกรรมเมรุของสามัญชนที่เคยสร้างกลางท้องสนามหลวงจำนวน 2 หลังคือ เมรุคราวกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และเมรุคราวเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นหลัก โดยจะกล่าวถึงงานศิลปกรรมอย่างอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ เป็นต้น เพื่อประกอบการวิเคราะห์ทางด้านรูปแบบและแนวคิดในการสร้างเมรุสามัญชนกลางท้องสนามหลวงทั้งสองหลังเท่านั้น

5. ขั้นตอนของการศึกษา

1. รวบรวมข้อมูลจากหลักฐานชั้นต้น หลักฐานชั้นรองและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ออกสำรวจและเก็บข้อมูลภาคสนาม
3. นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารและการสำรวจภาคสนามทั้งหมดมาทำการศึกษาวิเคราะห์และเรียบเรียงเป็นงานวิจัย
4. นำเสนอผลการศึกษาและตั้งข้อเสนอแนะของการศึกษาเพิ่มเติม

6. วิธีการศึกษา

1. เก็บรวบรวมหลักฐานชั้นต้นจำพวกเอกสารและภาพถ่ายเก่า รวมทั้งหลักฐานชั้นรองและงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับเมรุคราวกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และเมรุคราวเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 รวมถึงเรื่องอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง เช่น ประวัติศาสตร์และโบราณคดีของวัฒนธรรมการปลงศพของผู้คนในดินแดนประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีของท้องสนามหลวง บันทึกเหตุการณ์และงานวิจัยทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นต้น จากแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น หอสมุดของมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นต้น เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษาวิเคราะห์และวิจัย

2. ออกสำรวจภาคสนาม โดยใช้การถ่ายภาพและการบันทึกข้อมูลงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับเมรุคราวกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และเมรุคราวเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เช่น อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ อาคารราชการต่างๆ ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานคร เป็นต้น เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษา วิเคราะห์และวิจัย

3. นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารและการสำรวจภาคสนามทั้งหมดมาทำการจัดหมวดหมู่และดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ โดยนำข้อมูลหลักฐานที่ได้ทั้งหมดมาประมวลเข้าด้วยกัน วิเคราะห์และเรียบเรียงข้อมูลที่ได้ออกมาเป็นข้อมูลงานวิจัยตามประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้ โดยใช้การเขียนแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ จนเสร็จสิ้นเป็นงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

7. แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร
2. หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. หอสมุดแห่งชาติ
4. อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ
5. อาคารราชการต่างๆ ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานคร
6. ตึกแถวริมถนนราชดำเนินกลาง จังหวัดกรุงเทพมหานคร

10. อุปกรณ์ที่ใช้ในการค้นคว้า

1. กล้องถ่ายภาพ

บทที่ 2

พัฒนาการของวัฒนธรรมการปลงศพในดินแดนประเทศไทย

ธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นสัตว์สังคมที่ต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ ดังนั้น มนุษย์แต่ละคนจึงมีความผูกพันกันจนเกิดเป็นกลุ่มทางสังคมในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับครอบครัว วงศ์ตระกูล ชุมชนและอื่นๆ เมื่อมนุษย์คนใดคนหนึ่งที่เป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคมดังกล่าวเสียชีวิตลง ย่อมทำให้เกิดความเศร้าเสียใจ ความอาลัยและความหวาดกลัวแก่สมาชิกในสังคมที่เหลือ มนุษย์จึงต้องพยายามหาทางที่จะจัดปัดเป่า ความกลัวและผลร้ายที่เกิดจากการสูญเสียสมาชิกทางสังคมไปด้วยวิธีการต่างๆ ในหนึ่งในวิธีการที่แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมเด่นชัดก็คือ การทำศพหรือปลงศพของผู้เสียชีวิต ด้วยพื้นฐานความคิดที่ว่าเป็นการส่งดวงวิญญาณของผู้เสียชีวิตไปสู่ชีวิตหลังความตายอย่างมีความสุข จนเกิดเป็นวัฒนธรรมการปลงศพที่ปรากฏหลักฐานในวัฒนธรรมของมนุษย์ทั่วโลก รวมทั้งในดินแดนประเทศไทยซึ่งพบหลักฐานตั้งแต่วัฒนธรรมการฝังศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ หรือตั้งแต่ราว 10,000 ปีก่อน¹ จนต่อมามีการรับวัฒนธรรมการเผาจากดินแดนชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียในปัจจุบันมาใช้ โดยได้รับความนิยมในดินแดนไทยตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-18) เรื่อยมาจนช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 19

วัฒนธรรมการปลงศพในดินแดนประเทศไทยช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 19

วัฒนธรรมการปลงศพในดินแดนไทยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาโดยภาพรวมนั้น เป็นการผสมผสานกันระหว่างวิธีการเผาอันมีที่มาจากความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดตามหลักคำสอนทางศาสนาพุทธ-พราหมณ์ที่มาจากดินแดนชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียในปัจจุบัน กับการเก็บรักษาเถ้าและกระดูกที่เหลือจากการเผาที่สะท้อนถึงแนวคิดการปลงศพสองครั้งอันมีที่มาจากพื้นฐานความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษแบบพื้นเมือง แต่เนื่องจากสภาพสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวมีการพัฒนาไปมากและซับซ้อนกว่าช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะในประเด็นการแบ่งชนชั้นทางสังคมออกเป็นชนชั้นปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครองอย่างชัดเจน จึงมีผลให้

¹ ปรานี วงษ์เทศ, พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2534. พิมพ์เนื่องในการจัดนิทรรศการ เรื่อง “ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต” ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ 17 ตุลาคม - 6 พฤศจิกายน 2534), 6.

วัฒนธรรมการปลงศพในดินแดนไทยในช่วงนี้มีพัฒนาการที่หลากหลายและซับซ้อนขึ้นมากอีกด้วย

จากหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ทำให้สันนิษฐานได้ว่ารูปแบบการปลงศพในระยะแรกของช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 19 ทั้งของชนชั้นปกครองและสามัญชนนั้นยังมีรูปแบบ ที่มีความใกล้เคียงกันอยู่บ้าง นั่นคือเป็นรูปแบบการปลงศพแบบพื้นเมืองกล่าวคือ เป็นการเผาศพบนกองฟืนหรือที่เรียกว่าเชิงตะกอนกลางแจ้ง โดยน่าจะยังไม่มีการสร้างอาคารชั่วคราวหรือที่เรียกว่าเมรุ สำหรับเป็นปะรำพิธีในการปลงศพ เมื่อการเผาเสร็จสิ้นจึงเก็บเถ้าและกระดูกที่เหลือบรรจุลงในภาชนะ เช่น หม้อดินเผา โกลศ เป็นต้น จากนั้นจึงนำไปฝังไว้ในบริเวณศาสนสถานหรืออาจนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์ สำหรับพิธีปลงศพของสามัญชนน่าจะมีขั้นตอนและความซับซ้อนของพิธีกรรมไม่มากนัก ในขณะที่พิธี ปลงศพของชนชั้นปกครองนั้นมีขั้นตอนในการประกอบพิธีจำนวนมากและมีรายละเอียดของพิธีกรรมที่ซับซ้อนกว่าสามัญชนอย่างเห็นได้ชัด ดังตัวอย่างพระราชพิธีปลงพระบรมศพสมเด็จพระไชยราชาในสมัยอยุธยาตอนต้นที่บันทึกไว้โดยเฟอร์ดินันด์ เมนเดซ ปินโต (Ferdinand Mendez Pinto)³ ได้กล่าวถึงการตั้งเชิงตะกอนโดยใช้ไม้หอมอย่างไม้จันทน์และไม้กฤษณาสำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ เมื่อถวายพระเพลิงเสร็จแล้วจึงรวบรวมพระอัฐิบรรจุลงในพระ โกลศเงิน แล้วนำขึ้นเรือพร้อมแต่งขบวนเรือที่ตกแต่งอย่างสวยงามด้วยรูปปั้นสัตว์ต่างๆ ล่อง ไปที่วัดเพื่อนำพระ โกลศไปประดิษฐาน ซึ่งตลอดพิธีนั้นมีส่วนร่วมพิธีเป็นจำนวนมากทั้งพระสงฆ์ ขุนนางและสามัญชน

ในเวลาต่อมา เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญขึ้นกับรูปแบบการปลงศพในดินแดนไทย นั่นคือ เกิดการสร้างอาคารสำหรับใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีปลงศพเรียกว่าเมรุ หรือเรียกเป็นคำราชาศัพท์ว่าพระเมรุมาศและพระเมรุ โดยอาคารดังกล่าวนี้มีรูปแบบเป็นอาคารแบบเรือนชั้นซ้อนหรือที่เรียกว่าอาคารทรงปราสาท อันสื่อถึงคติของการสร้างอาคารเพื่ออุทิศให้แก่ผู้มีฐานันดรสูงหรือสิ่ง ที่ควรแก่การเคารพบูชา นอกจากนี้การจัดวางตำแหน่งของอาคารเมรุให้ตั้งอยู่กึ่งกลางของบริเวณปะรำพิธี และแวดล้อมด้วยอาคารบริวารอื่นๆ นั้น ยังสื่อถึงแนวคิดของการจำลองระบบไตรภูมิโลก สันฐานตามแนวคิดจักรวาลวิทยาในศาสนาพุทธ-พราหมณ์ โดยให้อาคารเมรุนั้นเป็นสัญลักษณ์

² ประทีป พงษ์มาศ, “พัฒนาการการปลงศพ: ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยประวัติศาสตร์จากหลักฐานทางโบราณคดี”, ศิลปากร 51, 3 (พฤษภาคม - มิถุนายน 2551): 17.

³ นันทา วรเนติวงศ์, “การท่องเที่ยว การเดินทาง และการผจญภัยของเฟอร์ดินันด์ เมนเดซ ปินโต,” ใน รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของเมนเดซ ปินโต (กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2548), 75-77.

แทนภูเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางจักรวาลและเป็นที่พักของเทพเจ้า สำหรับที่มาของงานสถาปัตยกรรมเมรุหรือพระเมรุในดินแดนไทยนั้น อาจมาจากการฟื้นฟูคติระบบไตรภูมิโลกัณฐานที่มีภูเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาลในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง⁴ ซึ่งในรัชกาลนี้มีพระราชพิธีสำคัญอย่างหนึ่งเกิดขึ้น นั่นคือพระราชพิธีลบศักราช อันมีสาเหตุมาจากคำทำนายที่ว่าเมื่อเข้าสู่ปีจุลศักราช 1,000 บ้านเมืองจะเข้าสู่ยุค สมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงจำเป็นต้องรื้อฟื้นพระราชพิธีลบศักราชที่บูรพกษัตริย์ในสมัยก่อนได้ทรงกระทำไว้ เพื่อขจัดปัดเป่าความหวาดกลัวในจิตใจของราษฎรและเพื่อเป็นการส่งเสริมสถานะพระจักรพรรดิราชของพระองค์ให้มั่นคงขึ้นภายในอาณาจักรอยุธยา รวมทั้งเป็นการแสดงความยิ่งใหญ่ต่อบรรดาอาณาจักรเพื่อนบ้านที่นับถือพุทธศาสนาและใช้จุลศักราชเหมือนกันในขณะนั้นด้วย⁵ สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในพระราชพิธีลบศักราชครั้งนี้คือ การสร้างภูเขาพระสุเมรุจำลองขึ้นกลางปะรำพิธี มีการอัญเชิญเทพเจ้าสำคัญในศาสนาพราหมณ์ อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญประจำรัฐและนิมนต์พระสงฆ์มาร่วมพิธี ในพิธีนี้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้เสด็จขึ้นไปบนภูเขาพระสุเมรุจำลองเพื่อทำการเสี่ยงบารมีลบศักราชซึ่งเท่ากับเป็นการสถาปนาพระองค์เป็นพระจักรพรรดิราชด้วย โดยเหตุการณ์เหล่านี้มีหลักฐานบันทึกอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีข้อความดังนี้

...จุลศักราช 1000 ปีขาลสัมฤทธิ์ศก (พ.ศ. 2181) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสปรึกษาแก่เสนาพฤตมาตย์ราชโปรดทั้งหลายว่า บัดนี้จุลศักราชถ้วน 1000 ปี การกลียุคจะบังเกิดไปภายหน้าทั่วประเทศธานีใหญ่น้อยเป็นอันมาก เราคิดว่าจะเสี่ยงบารมีลบศักราช บัดนี้ขาลสัมฤทธิ์ศกจะเอากุณเป็นสัมฤทธิ์ศกขึ้น ดิถีวารจันทร์เถลิงศก ให้กรุงประเทศธานีนิคมชนบททั้งปวง เป็นสุขไพศาลสมบูรณ์ดุจทวารปยุค ท่านทั้งหลายจะเห็นเป็นประการใด เสนาบดีมนตรีมุขมาตย์ขอกราบทูลพระกรุณาว่าซึ่งทรงพระราชดำริทั้งนี้ เพราะทรงพระเมตตาแก่สัตว์โลก ได้ชื่อว่าสัมมาสังกัปปะญาณ สัมปยุตตรอสังขาริกประการหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งพระทัยบำเพ็ญทานกุศลเป็นสาสนูปถัมภกในพระพุทธศาสนา อุปมาเหมือนเนื่อนาบริสุทธีคืออยู่แล้วจะหว่านพืชสิ่งใดลง ก็จะได้ผลเป็นแท่งซึ่งพระองค์ตั้งพระทัยจะลบศักราช ให้ประชาราษฎร์เป็นสุข

⁴ ปาโรสุทธี เลิศกษาราช, “สัญลักษณ์แห่งจักรวาลในพระราชพิธีสมัยพระเจ้าปราสาททอง”, เมืองโบราณ 29, 1 (มกราคม – มีนาคม 2546): 48-53.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 51.

นั้นเห็นเทพเจ้าก็จะช่วยให้สมพระทัยปรารถนา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวศรีสวรินทิรา
มหาราชทรงทราบทุกดั่งนั้น มีพระทัยโสมนัสปราโมทย์ยิ่งนัก จึงให้พจนานุกรมผู้รับพระ
ราชพิธีไปจัดแจงตกแต่งการทั้งปวง พจนานุกรมผู้รับพระราชโองการแล้วก็ให้กฎหมาย
ส่งทุกพนักงาน ให้ตั้งเขาพระสุเมรุราช หน้าจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท มีเขา
ไกรลาสและเขาสัตตภัณฑ์ ล้อมพระเมรุเป็นชั้น 2 ออกมา

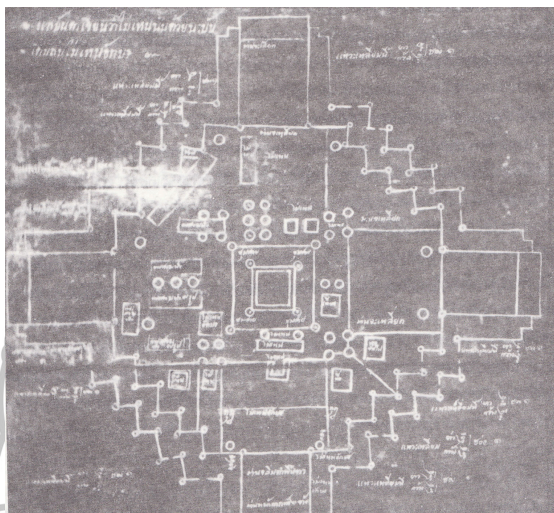
แล้วให้ช่างกระทำรูปอสุรกุมภัณฑ์คนธรรพ์คันธพ พระฤๅษีฤๅษี วิทยาธร กิณนรนาค
สุวรรณทั้งหลาย รายเรียงโดยระยะเขาสัตตภัณฑ์แล้วให้ช่างทำรูปสมเด็จพระนรินท
ราธิราชสถิตนยอดเขาพระสุเมรุราชเป็นประธาน จึงให้ทิวาจารย์แต่งกายเป็นพระ
อิสวร พระวิษณุ พระพาย พระพิรุณ พระเพลิง พระยม พระไพศก พระจันทร์ พระ
อาทิตย์ รูปเทพเจ้าทั้ง 12 ราศี แวดล้อมสมเด็จพระนรินทราธิราชโดยอันดับศักดิ์เทวราช
จึงเอาแผ่นสุวรรณชาติลิขิตอักษรด้วยชาดหรรษ เป็นสักการชใหม่บรรทัดหนึ่ง เป็น
สักการชเดิมบรรทัดหนึ่ง ใส่พานทองจำหลักสรรพางค์ กว้างไว้หน้าสมเด็จพระนรินทรา
ได้มหาเศวตฉัตรยอดเขาพระสุเมรุราช และเชิงเขาสัตตภัณฑ์ทั้งแปดทิศนั้น กระทำรูป
ช้างอัฐกษัยเป็นอาทิ คือทศบุรุษไว้พญาเศวตกฤษร ทศอากเนย์โรมหัตสนทรสีพระ
เพลิง ทศทักษิณรัตนากฤษรสีแก้วมุกดา ทศหรรดิอันชันสินิลูบล ทศประจิมโคบุตร
กฤษรสีแก้วไพฑูรย์ ทศพายัพสารนิลาชเรศสีแก้วอินทนิล ทศอีสานเศวตคชาธารสี
ขาวอ่อน และหว่างอัฐกษัยนั้นวางอศาราช 8 หมู่
นอกนั้นตั้งราชวัติฉัตรธงชัยธงประฎาก และต้นกล้วยต้นอ้อย ประดับด้วยเทพนม
บุปผชาติต่างๆ เป็นมโหฬารคาคาย และตั้งพิธีไสยศาสตร์ ณเชิงเขาสัตตภัณฑ์ทั้ง 4
ทิศ รอบรายแตรสังข์ ดุริยดนตรีปี่พาทย์ฆ้องชัยเกร็ดบัณเฑาะว์กาหล แล้วเทียมขนัดพล
ตั้งกลาบาดเป็นชั้นๆ ออกมามากนัก และในจังหวัดไพชยนต์มหาปราสาท ก็รจนา
ตกแต่งพระที่นั่งบัลลังก์อาสน์อันวิจิตรไว้เบญจราชกกุธภัณฑ์ แล้วเชิญพระพุทธ
ปฏิมากร และพระไตรปิฎกธรรมมาตั้งเป็นประธาน นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะคามวาสี
อรัญวาสี มาสวดพระพุทธปริตรมหามงคลสูตรอันประเสริฐ ทิวาจารย์จัดแจงการทั้ง
ปวงนั้นเสร็จ จึงกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทราบทุกประการ ครั้นได้ศุภวารมหา
มงคลฤกษ์ พระบาทสมเด็จพระนรินทรนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็สำอององค์ทรง
สาธุกพัสดุพิธีภูษาเสร็จ เสด็จทรงราชนทรยานกาญจนอลงกตรจนาพร้อมด้วยพจน
าจารย์ทั้งปวง เสด็จมาประทับเกษมเชิงสัตตภัณฑ์เขาบรรพต เสด็จบทธาพาทยาดราชินไป
ยังยอดลิเนรุราช พระองค์ถวายนกวิทาพระบรมรัตนตยาธิคุณสุนทรภาพ ด้วยเบญจางค
ประดิษฐอัฐกษัยฐานบารมีโดยพระทัยปรารถนา แล้วยกพระกรเบื้องขวาจับสักการชเดิม

นั้นเสียเสร็จ พรหมณ์ที่แต่งกายเป็นพระอิศวร พระนารายณ์และเป็นเทพเจ้าอยู่ด่าน
นั้นก็ช่วยชัชวาลพรโดยสาร โสลกวิธีพร้อม ทวีซจารย์ก็เป่าสังข์ดุริยดนตรีเป่าพาทย์
ฆาตฆ้องชัยเกริมีสนั่นศัพท์ก้องโกลาหลทั้งพระนคร แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
กลับยังพระราชมนเทียร...⁶

หลังจากที่มีการฟื้นฟูแนวคิดไตรภูมิโลกทัศน์ฐานในพระราชพิธีลอบศักราชครั้งนั้นแล้ว
แนวคิดดังกล่าวน่าจะมีบทบาทสำคัญต่อการประกอบพระราชพิธีอื่นๆ รวมทั้งการสร้างสรรค์งาน
ศิลปะและสถาปัตยกรรมของราชสำนักในสมัยต่อมา ซึ่งรวมถึงการสร้างพระเมรุมาศเพื่อเป็นที่ปลง
พระบรมศพพระมหากษัตริย์ ตามแนวคิดพระจักรพรรดิราชที่เชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีสถานะ
เปรียบเหมือนพระอินทร์ผู้เป็นกษัตริย์แห่งเหล่าเทวดา หรืออีกนัยหนึ่งคือพระมหากษัตริย์ทรง
เปรียบเหมือนสมมติเทพ ผู้ที่เป็นศูนย์กลางแห่งอาณาจักรและมีพระราชอำนาจปกครองประชาชน
ในอาณาจักรนั้น เมื่อเสด็จสวรรคตจึงต้องประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงบนพระเมรุมาศซึ่งมี
ตำแหน่งแผนผังเทียบได้กับภูเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางจักรวาล และมีรูปแบบสถาปัตยกรรม
เป็นอาคารทรงปราสาทซึ่งเทียบได้กับไพชยนต์ มหาปราสาทอันเป็นที่ประทับของพระอินทร์บน
ยอดเขาพระสุเมรุ ดังนั้น ในสมัยอยุธยาตอนปลายตั้งแต่หลังรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเป็น
ต้นมา จึงปรากฏการสร้างพระเมรุมาศเพื่อเป็นที่ปลงพระบรมศพพระมหากษัตริย์อย่างค่อนข้าง
ต่อเนื่อง ดังมีตัวอย่างเช่น พระเมรุกรมหลวงโยธาเทพ พระธิดาในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็น
ต้น (ภาพที่ 1) และยังมีต่อเนื่องต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์และสมัยปัจจุบันอีกด้วย งาน
สถาปัตยกรรมพระเมรุมาศหรือที่เรียกอย่างสามัญว่าเมรุนี้ ในขั้นต้นคงสงวนไว้ใช้สำหรับ
พระมหากษัตริย์เท่านั้น ต่อมาธรรมเนียมการสร้างพระเมรุมาศอาจคลาไคลฐานานุศักดิ์ลงมา
สถาปัตยกรรมพระเมรุมาศจึงสามารถใช้กับบุคคลที่มีสถานะรองลงมาจากพระมหากษัตริย์ได้
ตั้งแต่พระราชวงศ์ ขุนนาง จนกระทั่งถึงสามัญชน โดยฐานานุศักดิ์ทางรูปแบบและชื่อเรียกงาน
สถาปัตยกรรมก็จะลดหลั่นลงไปตามสถานะของผู้เสียชีวิต เช่น พระเมรุมาศ พระเมรุ เมรุ เป็นต้น
สำหรับเมรุปลงศพสามัญชนนั้น ในขั้นต้นคงสร้างโดยสามัญชนที่มีกำลังคนและมีฐานะทาง
เศรษฐกิจมากพอสมควร โดยเมรุสามัญชนในสมัยแรกๆ น่าจะมีลักษณะที่เรียกว่าเมรุปะรำ อันเป็น
เมรุที่มีขนาดเล็กกว่าและมีความประณีตน้อยกว่าพระเมรุมาศของราชสำนักอย่างมาก แต่กระนั้นก็
สะท้อนแนวคิดไตรภูมิโลกทัศน์ฐานอยู่หลายอย่าง เช่น การสร้างรั้วไม้ล้อมรอบปะรำพิธีอันเทียบได้
กับการจำลองเขาตัดบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุซึ่งน่าจะหมายถึงอาคารเมรุกลางปะรำพิธี

⁶ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับ พระจักรพรรดิพงศ (จาด) (พระนคร: คลังวิทยา, 2507), 351-354.

นั่นเอง การยกฐานเชิงตะกอนให้สูงตามความมั่งคั่งและเกียรติยศของผู้เสียชีวิต การประดับเมรุด้วยเครื่องกระดาสรูปบ้านเรือน เครื่องใช้ สัตว์ต่างๆ เป็นต้น ซึ่งมีหลักฐานการสร้างเมรุที่น่าจะใช้ปลงศพสามัญชนอยู่ในบันทึกของซิมง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de la Loubère) ที่สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มีข้อความดังนี้

ภาพที่ 1 แผนผังพระเมรุกรมหลวงโยธาเทพ

(ที่มา: สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539), 42.

...ในระหว่างที่ตั้งศพไว้นั้น ญาติเจ้าของศพก็เลือกสถานที่แห่งหนึ่งในท้องนาสำหรับจะชักศพไปเผาที่นั่น สถานที่นั้นตามปกติมักจะเป็นที่ไถลั่วค ซึ่งผู้ตายหรือบรรพชนของผู้ตายคนใดคนหนึ่งได้สร้างขึ้นไว้ หรือไถลั่วคไถลั่วคหนึ่งถ้าไม่มีวัดของวงศ์สกุลของผู้ตายเอง เขาจัดการล้อมรั้วอาณาบริเวณนั้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ทำด้วยไม้ไผ่ด้วยฝีมือทางสถาปัตยกรรมกลางประการ รูปร่างคล้ายๆ กับซุ้มไม้เลื้อยและเรือนต้นไม้ในสวนของพวกเรา และประดับประดาด้วยกระดาษสีหรือกระดาษทอง ซึ่งเขาตัดเป็นรูปเรือน เครื่องใช้ ไม้สอย สัตว์เลี้ยงและสัตว์ป่า ตรงกลางวงล้อมนั้นเป็นที่ตั้งเชิงตะกอน ก่อด้วยไม้เนื้อหอมล้วนๆ หรือแต่บางส่วน เช่น ไม้จันทน์ขาวหรือ ไม้จันทน์เหลืองและไม้กฤษณา เป็นต้น สุดแท้แต่ความมั่งคั่งและเกียรติศักดิ์ของผู้ตาย แต่เกียรติยศอันยิ่งใหญ่ของฉาปนกิจนั้น ก็อยู่ที่การยกเชิงตะกอนให้สูง มิใช่ด้วยการกอง

พื้นมูลขึ้น แต่ด้วยการถมดิน ยกฐานเชิงตะกอนขึ้นแล้ว จึงวางกองพื้นลงบนนั้นต่อ
 ภายหลัง...⁷

การสร้างอาคารเมรุสำหรับเป็นที่ปลงศพผู้เสียชีวิตนั้น ได้รับความนิยมนำจากชนชั้นปกครอง
 และสามัญชนที่มีฐานะ โดยปฏิบัติสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์
 และสมัยปัจจุบัน สำหรับพระเมรุของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ชั้นสูงนั้น นิยมสร้างพระเมรุ
 ซ้อนกันสองชั้น กล่าวคือสร้างพระเมรุมาศ อันเป็นพระเมรุขนาดใหญ่ไว้ชั้นนอก โดยมากนิยมสร้าง
 เป็นทรงปราสาท พระเมรุมาศจะใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีพระบรมศพทั้งหมด เช่น เป็นที่ให้
 พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม เลี้ยงพระ เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ เป็นต้น⁸
 อีกทั้งพระเมรุมาศยังใช้เป็นอาคารป้องกันลมและฝนให้กับพระเมรุทอง อันเป็นพระเมรุอีกองค์ที่
 ตั้งอยู่ภายใน โดยมากนิยมสร้างเป็นทรงปราสาทยอดและตกแต่งโดยการปิดกระดาดทองหรือทอง
 น้ำตะโก พระเมรุทองจะใช้เป็นที่ตั้งพระเบญจาทองคำรองรับพระบรมโกศ การสร้างพระเมรุซ้อน
 กันสองชั้นดังกล่าวน่าจะปฏิบัติสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์
 ตอนต้น โดยพระเมรุสองชั้นองค์สุดท้ายคือ พระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ที่สร้างขึ้นในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁰ (ภาพที่ 2) หลังจากนั้นมา
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงยกเลิกธรรมเนียมนี้ไป เนื่องจากทรงต้องการจะ
 ปรับเปลี่ยนพระราชพิธีพระบรมศพให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่
 แบบสมัยใหม่หรือแบบตะวันตกในรัชกาลของพระองค์ โดยปรับเปลี่ยนให้ยกเลิกการสร้างพระเมรุ
 มาศหรือพระเมรุใหญ่ชั้นนอกและขยายแบบพระเมรุทองให้มีขนาดใหญ่พอที่จะใช้เป็นพระเมรุมาศ
 ได้แต่ให้มีขนาดย่อมกว่าพระเมรุมาศของเดิม ซึ่งกำหนดให้ใช้ครั้งแรกในพระราชพิธีพระบรมศพ
 ของพระองค์เป็นต้นมา¹¹ (ภาพที่ 3) พระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์จึงสร้างเพียงชั้นเดียวนับแต่นั้น
 มาจนถึงปัจจุบัน

⁷ ชิมง เดอ ลา ลูแบร์, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์, (พระนคร: ก้าวหน้า, 2510), 546-547.

⁸ สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539), 42.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 42-43.

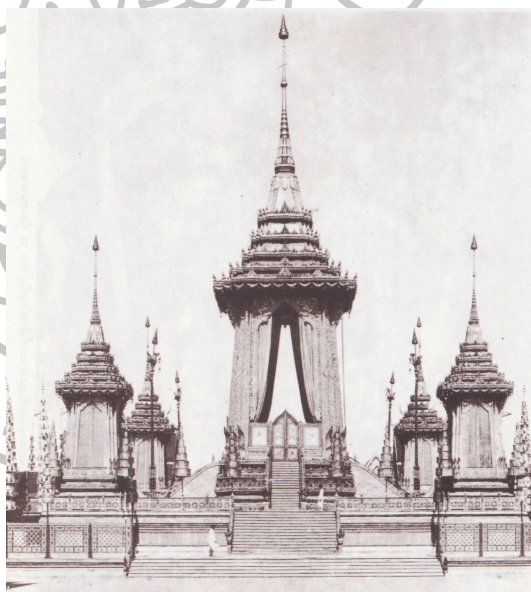
¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 136-149.

¹¹ สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539), 159-219.

ภาพที่ 2 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ที่มา: สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 3
(กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539), 137.)

ภาพที่ 3 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ที่มา: สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 3
(กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539), 308.)

นอกจากนี้การที่ราชสำนักปรับเปลี่ยนธรรมเนียมการสร้างพระเมรุโดยยกเลิกการสร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ขึ้นนอก ยังอาจส่งผลต่อการพัฒนารูปแบบเมรุของสามัญชนที่สร้างตั้งแต่หลังรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา จากสมัยก่อนหน้าที่สร้างเพียงเมรุประจำก็เริ่มนิยมสร้างเมรุที่มีรูปแบบเป็นอาคารทรงปราสาท หรือที่เรียกกันว่าเมรุยอด หลากหลายรูปแบบ ทั้งทรงปราสาท ทรงปราสาทยอดและทรงอื่นๆ (ภาพที่ 4) (ภาพที่ 5) ตามความคิดสร้างสรรค์และฝีมือของช่างผู้สร้าง อันมีหลักฐานจากตัวอย่างภาพถ่ายเก่าเมรุสามัญชนจากจังหวัดเพชรบุรีที่สร้างตั้งแต่ราวต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ซึ่งนักวิชาการบางท่านได้เสนอว่า เมรุสามัญชนเหล่านี้มีรูปแบบที่น่าจะได้รับการอิทธิพลจากพระเมรุของราชสำนัก ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการยกเลิกการสร้างพระเมรุมาศชั้นนอกหรือที่มักเรียกว่าพระเมรุใหญ่ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ฐานานุศักดิ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรมพระเมรุราชสำนักกลายเป็นแพร่หลายไปสู่สามัญชนที่มีฐานะ ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าวมีการขยายตัวอันเป็นผลจากนโยบายการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยตามแบบกลุ่มประเทศมหาอำนาจในทวีปยุโรป ทำให้สามัญชนบางส่วนมีฐานะทางเศรษฐกิจและสะสมทุนได้มากขึ้น จนสามารถสร้างเมรุที่มีรูปแบบซับซ้อนและประณีตใกล้เคียงกับพระเมรุราชสำนักเพื่อใช้ปลงศพบุรพการีหรือบุคคลอันเป็นที่เคารพนับถือได้¹²

¹² แสตนประเสริฐ ปานเนียม, สมุดภาพเมรุเมืองเพชร (กรุงเทพฯ: ฟิล์มไต้ลด์ จำกัด, 2553), 6-7.

ภาพที่ 4 เมรุศพผู้ใหญ่วโก โยมของพระอาจารย์เพ็ง แก้วไพฑูริย์ ที่วัดลาด เมื่อราว พ.ศ. 2464 (ที่มา: แसनประเสริฐ ปานเนียม, สมุดภาพเมรุเมืองเพชร, (กรุงเทพฯ: ฟิลสไตล์ จำกัด, 2553), 53.)

ภาพที่ 5 เมรุศพแม่เปี้ย เจริญศิริ ที่วัดพระทรง เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2473 (ที่มา: แसनประเสริฐ ปานเนียม, สมุดภาพเมรุเมืองเพชร, (กรุงเทพฯ: ฟิลสไตล์ จำกัด, 2553), 62.)

พื้นที่ปลงศพเจ้านาย: จาก “ทุ่งพระเมรุ” แห่งกรุงศรีอยุธยาสู่ “ท้องสนามหลวง” แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

การปลงพระบรมศพพระมหากษัตริย์หรือพระศพพระราชวงศ์ในดินแดนไทยช่วงก่อนสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น น่าจะยังไม่มีธรรมเนียมการกำหนดพื้นที่สำหรับเป็นสถานที่ปลงพระศพขึ้นเป็นการเฉพาะ ธรรมเนียมการปลงพระศพในช่วงนี้น่าจะเป็นการใช้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งสำหรับปลงพระศพแบบเฉพาะกิจ เมื่อพระราชพิธีเสร็จสิ้นจึงสถาปนาพื้นที่เหล่านั้นให้กลายเป็นวัดเพื่ออุทิศถวายเป็นพระราชกุศลและเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องไปแล้ว เช่น การสร้างวัดราชบูรณะขึ้นบนพื้นที่ปลงพระศพเจ้าอ้ายพระยากับเจ้ายี่ พระยาในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2¹³ การสร้างวัดศพรสวรรค์ขึ้นบนพื้นที่ปลงพระศพพระสุริโยทัยในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ¹⁴ เป็นต้น

ต่อมา เมื่อราวรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม จึงมีการกำหนดพื้นที่สำหรับเป็นสถานที่ปลงพระบรมศพโดยเฉพาะ นั่นคือพื้นที่ทางทิศใต้ของพระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา โดยสันนิษฐานว่าใช้พื้นที่โล่งบริเวณด้านหน้าพระวิหารมงคลบพิตรเป็นทุ่งพระเมรุ สำหรับเป็นที่สร้างพระเมรุเพื่อปลงพระบรมศพพระมหากษัตริย์ (ภาพที่ 6) ดังปรากฏข้อความในพระราชพงสาวดาร ความว่า “...ศักราช 968 ปีมะเมียศก (พ.ศ. 2149) ทรงพระกรุณาให้พูนดินพระวิหารกลบไว้เป็นที่ถวายพระเพลิง...”¹⁵ ซึ่งการที่ต้องกำหนดพื้นที่สำหรับปลงพระบรมศพอย่างแน่นอนนั้น อาจเป็นเพราะต้องการปรับเปลี่ยนพระราชพิธี พระบรมศพให้สอดคล้องกับลักษณะผังเมืองของกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้น ที่มีสิ่งก่อสร้างต่างๆ อยู่อย่างหนาแน่น ทำให้ไม่เหมาะแก่ธรรมเนียมการสร้างและสถาปนาวัดบนพื้นที่ปลงพระบรมศพอย่างในสมัยก่อนหน้า¹⁶ ส่วนเหตุที่เลือกบริเวณด้านหน้าพระวิหารมงคลบพิตรนั้น อาจเนื่องจากเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้กับพระราชวังหลวงและ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ทำให้สะดวกต่อการอัญเชิญพระบรมศพออกจากพระราชวังหลวงมาประกอบพระราชพิธี

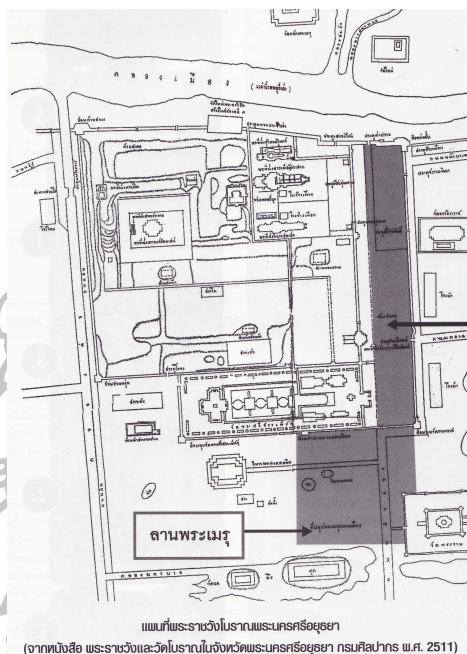
¹³ พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับ พระจักรพรรดิพงศ์ (อาด) (พระนคร: คลังวิทยา, 2507), 10-11.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 60.

¹⁵ พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับ พระจักรพรรดิพงศ์ (อาด) (พระนคร: คลังวิทยา, 2507), 331.

¹⁶ ดวงเด่น แสงสิทธิ์, “การศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสนามหลวงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นับแต่แรกเริ่มจนถึงพุทธศักราช 2543” (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 9-10.

ถวายพระเพลิงยังพื้นที่ดังกล่าว เมื่อถวายพระเพลิงเสร็จสิ้นจึงอัญเชิญพระบรมอัฐิที่เหลือไป
ประดิษฐานยังวัดพระศรีสรรเพชญ์

ภาพที่ 6 แผนที่พระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา

(ที่มา: อันเนื่องด้วยความตาย : สุจิตติเนื่องในงานสัปดาห์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ภาพ ระหว่างวันที่ 21-27 มิถุนายน 2551, (กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย

ศิลปากร, 2551), 32.)

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา พระองค์ได้ทรงสถาปนาทุ่งพระเมรุขึ้นพร้อมๆ กับการสร้างพระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระราชวังบวรสถานมงคล และสิ่งก่อสร้างสำคัญอื่นๆ ที่อยู่ภายในเขตกำแพงเมือง ซึ่งคงเป็นความพยายามที่จะสืบทอดประเพณีพระราชพิธีพระบรมศพจากสมัยอยุธยาตอนปลาย แต่อาจเนื่องจากต้องคำนึงถึงลักษณะผังเมืองในขณะนั้น ซึ่งทางทิศใต้ของพระบรมมหาราชวังมีวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามตั้งอยู่ก่อนแล้ว จึงอาจทำให้ต้องปรับเปลี่ยนตำแหน่งแผนผังของทุ่งพระเมรุ โดยใช้พื้นที่โล่งทางทิศเหนือที่อยู่ระหว่างพระบรมมหาราชวังกับพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นทุ่งพระเมรุสำหรับประกอบพระราชพิธีพระบรมศพก็เป็นได้ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 แผนที่กรุงรัตนโกสินทร์ราวปี พ.ศ. 2439

(ที่มา: อเนก นาวิกมูล, สนามหลวง , (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ม.ป.ป.), 6.)

ท่งพระเมรุในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น แม้จะมีการใช้งานในลักษณะอื่นอยู่บ้าง เช่น ใช้เป็นที่ทำนาหลวงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁷ ใช้ประกอบพระราชพิธีพิชมงคลและพระราชพิธีพืชมงคลในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁸ เป็นต้น และแม้แต่อาจจะเคยมีการใช้งานโดยสามัญชนอยู่บ้าง เช่น เป็นแหล่งหาอาหารของชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนเข้ามายังกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสถานที่เล่นกีฬาว่าวของสามัญชนในช่วงก่อนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁹ เป็นต้น แต่ท่งพระเมรุในช่วงนี้ก็ยังมีหน้าที่การใช้งานอย่างหลักตามจุดประสงค์ดั้งเดิมของการก่อตั้ง นั่นคือใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีพระบรมศพพระมหากษัตริย์และพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงเท่านั้น และแม้ว่าท่งพระเมรุจะได้รับการเปลี่ยนชื่อในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

¹⁷ ดวงเด่น แสงสิทธิ์, “การศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสนามหลวงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นับแต่แรกเริ่มจนถึงพุทธศักราช 2543” (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชา โบราณคดี คณะ โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 24-25.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 27.

¹⁹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, พระเมรุ ทำไม? มาจากไหน, (กรุงเทพฯ: กองทุนเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ, 2551), 163-164.

เจ้าอยู่หัว ตามพระราชวินิจฉัยของพระองค์ที่ว่าชื่อเรียกทุ่งพระเมรุ นั้นมีความหมายไม่เป็นมงคล โดยให้เปลี่ยนชื่อเรียกเป็นสนามหลวงแทน²⁰ แต่หน้าที่ในการเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีพระบรมศพดังกล่าวก็ยังได้รับการปฏิบัติสืบต่อมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน

เมื่อถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการขยายพื้นที่ทุ่งพระเมรุหรือที่เรียกในชื่อใหม่ว่าสนามหลวงเพิ่มออกไปทางทิศเหนือ โดยรื้อกำแพงและสิ่งก่อสร้างบางส่วนของพระราชวังบวรสถานมงคลที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกไกล เพื่อเปิดพื้นที่เป็นสนามขนาดใหญ่เชื่อมกับพื้นที่สนามหลวงด้านทิศใต้ที่มีมาแต่เดิม (ภาพที่ 8) และยังมีปรับปรุงภูมิทัศน์ของสนามหลวงให้มีลักษณะเป็นสวนสาธารณะ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจทรงได้แรงบันดาลใจจากการได้ทอดพระเนตรสวนสาธารณะต่างๆ ในกลุ่มประเทศมหาอำนาจยุโรปและในดินแดนที่เป็นอาณานิคมของประเทศเหล่านั้น จากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งต่างๆ ในรัชกาลของพระองค์²¹ ท้องสนามหลวงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและในสมัยต่อมา มีความหลากหลายในการใช้พื้นที่เพิ่มขึ้น ทั้งในด้านวัตถุประสงค์การใช้งาน ลักษณะการใช้พื้นที่และกลุ่มบุคคลที่มาใช้พื้นที่ โดยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในแต่ละสมัย เช่น ใช้เป็นสนามแข่งม้า สนามกอล์ฟ สนามสำหรับเล่นโยนกลางแปลงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว²² ใช้เป็นที่สวนสนามและซ้อมรบของกองเสือป่าในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว²³ ใช้เป็นที่จัดงานพิธีฉลองรัฐธรรมนูญ²⁴ และเป็นที่สวนสนามของกองทัพบกในสมัยที่จอมพลออากาศแปลก พิบูลสงครามดำรงตำแหน่ง

²⁰ ดวงเด่น แสงสิทธิ์, “การศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสนามหลวงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นับแต่แรกเริ่มจนถึงพุทธศักราช 2543” (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 27.

²¹ มีผู้สันนิษฐานว่าอาจได้แรงบันดาลใจจากสวนสาธารณะของนครกัลกัตตาในประเทศอินเดีย (ในขณะนั้นยังเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษ) อ่านรายละเอียดใน, ประชบุร อุตุชาภู, “สนามหลวงแต่อดีตถึงปัจจุบัน”, มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี 4-5, (ธันวาคม 2523 - ธันวาคม 2525), 166.

²² ดวงเด่น แสงสิทธิ์, “การศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสนามหลวงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นับแต่แรกเริ่มจนถึงพุทธศักราช 2543” (สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544), 29-31.

²³ อ้างถึงเสาวลักษณ์ แซ่ลี ใน, เรื่องเดียวกัน, 32.

²⁴ อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับงานฉลองรัฐธรรมนูญได้ใน, ชาตรี ประกิตนันทการ, คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมือง หลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), 126-149.

นายกรัฐมนตรี²⁵ ใช้เป็นที่ตั้งตลาดนัด²⁶ (ภาพที่ 9) เป็นพื้นที่ชุมนุมทางการเมืองของภาคประชาชน (ภาพที่ 10) เป็นที่ประกอบพิธีสำคัญของประเทศในวาระต่างๆ ตั้งแต่ราวช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม หน้าที่ใช้งานอย่างหลักของท้องสนามหลวงก็ยังคงอยู่นั่นคือใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีต่างๆ ของราชสำนัก โดยเฉพาะพระราชพิธีพระบรมศพพระมหากษัตริย์และพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่ได้รับการปฏิบัติสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (ภาพที่ 11) โดยทุกครั้งจะประกอบพระราชพิธีขึ้นที่บริเวณท้องสนามหลวงด้านทิศใต้เสมอ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทางราชสำนักยังมีความรับรู้ยู่ว่า พื้นที่ท้องสนามหลวงด้านทิศใต้แท้จริงแล้วก็คือทุ่งพระเมรุที่มีมาตั้งแต่แรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ จึงทำให้ต้องประกอบพระราชพิธีพระบรมศพและพระศพขึ้นที่สนามหลวงด้านทิศใต้ทุกครั้งก็เป็นได้

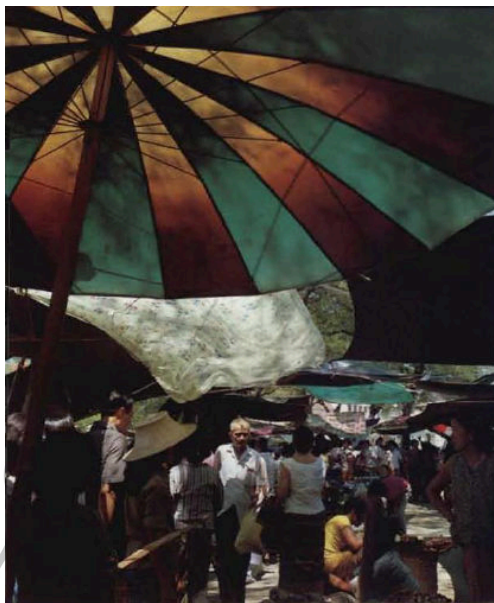

ภาพที่ 8 ภาพมุมมองท้องสนามหลวงจากถนนราชดำเนินในช่วงหลังปี พ.ศ. 2455
(ที่มา: อเนก นาวิกมูล, สนามหลวง, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ม.ป.ป.), 7.)

²⁵ ประจур อุตุชาฎะ, “สนามหลวงแต่อดีตถึงปัจจุบัน”, มหาวิทยาลัยศิลปากร 4-5 (ธันวาคม 2523 - ธันวาคม 2525), 168.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, 170.

ภาพที่ 9 ภาพบรรยากาศตลาดนัดภายในท้องสนามหลวงช่วงปี พ.ศ. 2523
(ที่มา: อเนก นาวิกมูล, สนามหลวง , (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ม.ป.ป.), 12.)

ภาพที่ 10 ภาพการชุมนุมประท้วงของกรรมกรและประชาชนเมื่อน้ำมันขึ้นราคา
ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2523
(ที่มา: อเนก นาวิกมูล, สนามหลวง , (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ม.ป.ป.), 10.)

ภาพที่ 11 ภาพท้องสนามหลวงด้านทิศใต้ในคราวพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี เมื่อปี พ.ศ. 2555

สำหรับสาเหตุที่ต้องสงวนพื้นที่สำหรับเป็นสถานที่ปลงพระบรมศพและพระศพเป็นการเฉพาะ อาจเป็นเพราะว่าพระราชพิธีพระบรมศพพระมหากษัตริย์และพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ไม่ได้เป็นเพียงพิธีปลงศพเพื่อส่งดวงวิญญาณผู้เสียชีวิตตามคติความเชื่อทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังอาจเป็นพิธีกรรมที่แฝงนัยทางการเมืองและการปกครองเอาไว้ด้วย นั่นคือพระราชพิธีดังกล่าวมีขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมสถานะพระจักรพรรดิราชหรือสมมติเทพ ของพระมหากษัตริย์ อันเป็นสถานะที่อยู่บนจุดสูงสุดในสังคม ตามแนวคิดไตรภูมิโลกัณฐานที่มีภูเขาศุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล พระมหากษัตริย์เปรียบเหมือน เทพเจ้าที่ประทับอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นการสถาปนาพระองค์ว่าพระองค์ทรงเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรและมีพระราชอำนาจในการปกครองประชาชนในอาณาจักรของพระองค์นั่นเอง ดังนั้น พื้นที่ดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นทุ่งพระเมรุแห่งกรุงศรีอยุธยาหรือท้องสนามหลวงแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงต้องสงวนไว้เพื่อใช้เป็นที่ถวายพระเกียรติยศในฐานะสมมติเทพ แต่พระมหากษัตริย์ พระองค์ก่อนที่เสด็จสวรรคตไปแล้วและแต่พระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ที่เป็นผู้ประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ อันเป็นการคงสถานะทางสังคมและพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองของพระมหากษัตริย์ให้คงอยู่ต่อไป และนี่อาจเป็นเหตุผลที่ทำให้สามัญชน ขุนนาง หรือแม้แต่พระบรมวงศานุวงศ์ที่ฐานานุกิติไม่สูงพอ ไม่สามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวในการประกอบพิธีปลงศพได้

ดังนั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์การประกอบพิธีปลงศพสามัญชนบนพื้นที่ท้องสนามหลวงตั้งแต่ช่วงหลังปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา นั่นคือการปลงศพทหารฝ่ายรัฐบาลที่เสียชีวิตจากเหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และการปลงศพนักศึกษาและประชาชนที่เสียชีวิตจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะนำเสนอรายละเอียดต่างๆ ที่เกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวในลำดับต่อไป

บทที่ 3

เหตุการณ์กบฏวรวรเดช พ.ศ. 2476 และเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516: วิเคราะห์เหตุการณ์ ประวัติศาสตร์

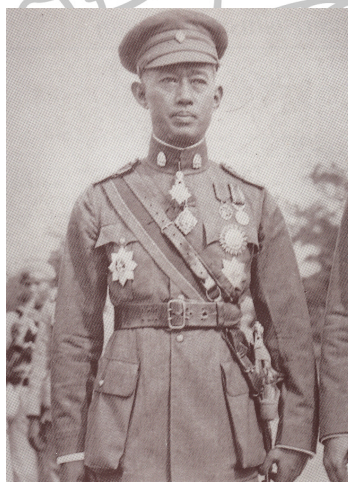
ในบทนี้จะเป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเมรุสามัญชนบนท้องสนามหลวงทั้ง 2 เหตุการณ์ เพื่อให้เข้าใจถึงมูลเหตุที่นำไปสู่การสร้างเมรุสามัญชนที่ท้องสนามหลวงทั้งสองครั้ง นั่นคือ เหตุการณ์กบฏวรวรเดช พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เป็นที่มาของการสร้างเมรุสำหรับปลงศพสามัญชนขึ้นที่ท้องสนามหลวงเป็นครั้งแรก และเหตุการณ์ต่อมาคือ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งภายหลังที่เกิดเหตุการณ์แล้วก็ได้มีการสร้างเมรุเพื่อปลงศพสามัญชนขึ้นที่ท้องสนามหลวงเช่นเดียวกัน

เหตุการณ์กบฏวรวรเดช พ.ศ. 2476

เหตุการณ์ทางการเมืองที่ต่อมารู้จักกันอย่างแพร่หลายในชื่อกบฏวรวรเดชนั้น น่าจะเป็นสงครามกลางเมืองเต็มรูปแบบครั้งแรก หลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันทำให้อำนาจในการปกครองประเทศสยามถูกเปลี่ยนมือจากสถาบันกษัตริย์มาสู่กลุ่มบุคคลที่เรียกตัวเองว่าคณะราษฎร ซึ่งในช่วงปีแรกหลังการปฏิวัตินั้น กลุ่มการเมืองกลุ่มต่างๆ ทั้งสถาบันกษัตริย์ กลุ่มคณะราษฎรและกลุ่มการเมืองอื่นๆ ต่างพยายามประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างกัน และร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลขึ้นบริหารราชการแผ่นดิน โดยให้พระยามโนปกรณนิติธาดาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่แล้วความขัดแย้งรอบใหม่ก็ได้ปะทุขึ้น โดยมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย อันนำไปสู่การประกาศปิดประชุมสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราของพระยามโนปกรณนิติธาดา ตามด้วยการรัฐประหารและขึ้นเป็นผู้นำรัฐบาลชุดใหม่ของพระยาพหลพลพยุหเสนา (ภาพที่ 12) และปฏิบัติการตอบโต้ของพลเอก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช (ภาพที่ 13) ที่ได้รวบรวมกองทหารตามหัวเมืองต่างๆ เข้าสู่รบกับกองทหารของรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาในที่สุด

ภาพที่ 12 พระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)
 (ที่มา: ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย 2475-2500 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), 28)

ภาพที่ 13 พลเอก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช
 (ที่มา: อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ วัดพระศรีมหาธาตุฯ สถาบันราชภัฏพระนคร (กรุงเทพฯ:
 โฟร์ซีน กราฟิเคิลไซน์ แอนด์ พริ้นท์ จำกัด, 2539), 11)

สาเหตุอันนำไปสู่เหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476

แม้ว่าความไม่ลงรอยกันระหว่างกลุ่มคณะราษฎรกับกลุ่มข้าราชการและผู้มีอำนาจทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิมนั้น น่าจะมีมาต่อเนื่องตั้งแต่เหตุการณ์ที่คณะราษฎรใช้กำลังทหารเข้าทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเช้าวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จนถึงการร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลชุดแรกของพระยามโนปกรณนิติธาดาแล้วก็ตาม แต่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงอันนำไปสู่จุดแตกหักระหว่างกัน จนเกิดเป็นสงครามกลางเมืองครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2476 นั้น น่าจะมาจากสาเหตุใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

1. ความเห็นต่างในเรื่องการปฏิรูประบบเศรษฐกิจของประเทศสยาม ซึ่งน่าจะจะมีจุดเริ่มต้นมาจาก “เค้าโครงการเศรษฐกิจ”²⁷ หรือที่นิยมเรียกกันในภายหลังว่าสมุดปกเหลือง ที่หลวงประดิษฐมนูธรรมหรือนายปรีดี พนมยงค์ (ภาพที่ 14) ได้นำเสนอขึ้นในที่ประชุมรัฐสภา โดยสาระสำคัญส่วนหนึ่งของเค้าโครงการเศรษฐกิจคือการปฏิรูประบบการผลิตของประเทศโดยรัฐเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิตทั้งหมด ซึ่งทำให้เกิดความแตกแยกทางความคิดกันอย่างรุนแรงระหว่างฝ่ายที่เห็นด้วยกับแนวคิดในเค้าโครงการเศรษฐกิจและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย โดยฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการระดับสูงในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิม ที่ครอบครองที่ดินอันเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอยู่เป็นจำนวนมาก ได้กล่าวหาหลวงประดิษฐมนูธรรมว่ากระทำการอันเข้าข่ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งหลวงประดิษฐมนูธรรมถูกกดดันจนต้องย้ายไปอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นการชั่วคราว ความขัดแย้งทวีความรุนแรงมากขึ้นจนนำไปสู่การประกาศปิดประชุมสภาของพระยามโนปกรณนิติธาดา และเมื่อหลวงประดิษฐมนูธรรมเดินทางกลับประเทศสยามเพื่อแก้ข้อกล่าวหาคอมมิวนิสต์ ภายใต้การปกครองของรัฐบาลชุดใหม่ ก็ได้สร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดทางเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นอย่างมาก จนนำไปสู่การก่อกบฏของพระองค์เจ้าบวรเดช ในที่สุด

²⁷ นิคม จารุมณี, “กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), 117-125.

ภาพที่ 14 หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

(ที่มา: ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2475: การปฏิวัติสยาม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), 17

2. ความขัดแย้งเรื่องสถานภาพและพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ในระบอบการปกครองแบบใหม่ ซึ่งหลังจากเหตุการณ์ปฏิวัติในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา สถานภาพของพระมหากษัตริย์ก็ตกต่ำลง โดยแสดงออกอย่างชัดเจนในเหตุการณ์ที่นายถวัติ ฤทธิเดช เลขานุการสมาคมกรรมกรรรางได้เป็นโจทก์ยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในข้อหาหมิ่นประมาท เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2476²⁸ ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องที่สะเทือนใจของเหล่าข้าราชการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิมอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีเจ้านายอีกหลายพระองค์ที่ถูกคณะราษฎรกล่าวหาว่ากำลังคิดจะก่อความไม่สงบแก่บ้านเมือง และถูกข่มขู่ว่าจะใช้กำลังเข้าจัดการ เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทศศิริวงศ์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบรรดเดช หม่อมเจ้าโสภณภราโดย สวัสดิวัตน์ หม่อมเจ้าจัตรมงคล โสณกุล เป็นต้น²⁹ ซึ่งแรงกดดันทางการเมืองที่มีต่อสถาบันกษัตริย์เหล่านี้ อาจเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่นำไปสู่การก่อกบฏเพื่อฟื้นฟูระบอบการปกครองแบบเดิมกลับมาอีกครั้ง

²⁸ นิคม จารุมณี, “กบฏบรรดเดช พ.ศ. 2476” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), 126-130.

²⁹ แดมสุข นุ่มนนท์, *ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475*, (กรุงเทพฯ: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2545), 98.

3. ความขัดแย้งและการมีท่าทีคุกคามกันระหว่างกลุ่มคณะราษฎรกับกลุ่มข้าราชการในระบอบเก่า โดยเฉพาะระหว่างกลุ่มข้าราชการทหารด้วยกัน โดยตั้งแต่หลังเหตุการณ์ปฏิวัติในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นต้นมานั้น มีการปลดย้ายข้าราชการในกระทรวงต่างๆ โดยเฉพาะกระทรวงกลาโหมออกเป็นจำนวนมาก ซึ่งข้าราชการที่ถูกปลดส่วนใหญ่มักเป็นข้าราชการที่เคยทำงานภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิม โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการที่เป็นเชื้อพระวงศ์³⁰ นอกจากนี้ยังมีประเด็นของการข่มขู่คุกคามกันระหว่างนายทหารด้วยกัน อย่างในกรณีของพระองค์เจ้าบรมวงศ์ฯ ที่ได้ถูกยื่นหนังสือตักเตือนเรื่องความคิดที่จะก่อความไม่สงบแก่บ้านเมือง โดยพันโท หลวงพิบูลสงครามกับนาวาโทหลวงศุภชลาศัย และยังมีประเด็นเรื่องความขัดแย้งระหว่างกลุ่มทหารในพระนครกับกลุ่มทหารหัวเมืองด้วย³¹ เนื่องจากทางคณะราษฎรมีวิธีการบริหารกองทัพในลักษณะของการรวบอำนาจให้อยู่ที่เมืองหลวงเป็นหลัก จึงน่าจะทำให้เหล่านายทหารหัวเมืองซึ่งควบคุมกำลังพลในท้องถิ่นต่างๆ ไม่พอใจ และตัดสินใจนำกำลังพลเข้าร่วมกับคณะกู้บ้านเมืองในที่สุด

สงครามกลางเมืองระหว่างรัฐบาลกับกลุ่มคณะกู้บ้านเมือง

การรบเริ่มขึ้นที่ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2476 เป็นการปะทะกันระหว่างกองทหารฝ่ายพระองค์เจ้าบรมวงศ์ฯ กับกองตำรวจฝ่ายรัฐบาลที่เดินทางมาสืบข่าวที่จังหวัดนครราชสีมา เหตุปะทะครั้งนี้ทำให้พันตำรวจเอกพระกล้ากลางสมรและตำรวจนายอื่นที่เหลื่อรอดจากการการปะทะถูกจับเป็นเชลย³²

จากนั้น กองทัพของพระองค์เจ้าบรมวงศ์ฯ ซึ่งประกาศเรียกชื่อตนเองว่าคณะกู้บ้านเมือง ได้เคลื่อนทัพเข้ายึดพื้นที่ในเขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร และประกาศยื่นคำขาดถึงรัฐบาล โดย

³⁰ แกรมสุข นุ่มนนท์, *ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475*, (กรุงเทพฯ: หอรัศนชัยการพิมพ์, 2545), 88.

³¹ นิคม จารุมณี, “กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), 139-142.

³² *เรื่องเดียวกัน*, 131.

เรียกร้องให้พระยาพลพลพยุหเสนาลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พร้อมกับขอเรียกร้องอีก 6 ข้อ³³ ได้แก่

1. ต้องจัดการในทุกทางที่จะอำนวยผลให้ประเทศสยามมีพระมหากษัตริย์ปกครองประเทศภายใต้รัฐธรรมนูญชั่วคราว
2. ต้องดำเนินการตามรัฐธรรมนูญโดยแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การตั้งและถอดถอนคณะรัฐบาลต้องเป็นไปตามเสียงของหม่อมมาก
3. ข้าราชการซึ่งอยู่ในตำแหน่งประจำการทั้งหลายและพลเรือนต้องอยู่นอกการเมือง ตำแหน่งฝ่ายทหารตั้งแต่ผู้บัญชาการทหารบก ผู้บัญชาการทหารเรือลงไปต้องไม่มีหน้าที่ทางการเมือง
4. การแต่งตั้งบุคคลในตำแหน่งราชการ จักต้องถือคุณวุฒิและความสามารถเป็นหลัก ไม่ถือเอาความเกี่ยวข้องในทางการเมืองเป็นความชอบหรือเป็นข้อรังเกียจในการบรรจุเลื่อนตำแหน่ง
5. การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ต้องถวายให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือกจริงๆ
6. การปกครองกองทัพบกจักต้องให้มีหน่วยผสมตามหลักยุทธวิธี เฉลี่ยอาวุธสำคัญแยกกันไปประจำตามท้องถิ่น มิให้รวมกำลังไว้เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง

ซึ่งข้อเรียกร้องทั้งหมดของฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองนั้น ถูกฝ่ายรัฐบาลปฏิเสธโดยสิ้นเชิง การสู้รบระหว่างกองทัพฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองกับกองทัพฝ่ายรัฐบาลจึงเกิดขึ้น โดยฝ่ายรัฐบาลได้ตั้งกองอำนาจการรบขึ้นที่สถานีรถไฟบางซื่อ (ภาพที่ 15) ข้างโรงงานปูนซีเมนต์ไทยในปัจจุบัน³⁴ และได้แต่งตั้ง พันโทหลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้บัญชาการกองกำลังผสมเข้าสู่รบกับฝ่ายคณะกู้บ้านเมือง ซึ่งมีการยิงปะทะกันอย่างหนักที่เขตบางเขน

³³ นิคม จารุมณี, “กบฏวรวงศ พ.ศ. 2476” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), 352-353.

³⁴ อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ วัดพระศรีมหาธาตุฯ สถาบันราชภัฏพระนคร (กรุงเทพฯ: โฟร์ซิน กราฟิเคิลส์ แอนด์ พริ้นท์ จำกัด, 2539), 84.

ภาพที่ 15 บริเวณหน้าสถานีรถไฟบางซื่อในช่วงที่เกิดการสู้รบ
(ที่มา: อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ วัดพระศรีมหาธาตุฯ สถาบันราชภัฏพระนคร (กรุงเทพฯ: โฟร์ซีน กราฟิกดีไซน์ แอนด์ พรินท์ จำกัด, 2539), 76)

แม้ว่าฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองจะเสียเปรียบฝ่ายรัฐบาลในด้านกำลังสนับสนุนอยู่มาก เนื่องจากกองทหารฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองบางกอง เช่น กองทหารนครสวรรค์ กองทหารเพชรบุรี เป็นต้น³⁵ ถูกกองทหารฝ่ายรัฐบาลเข้าสกัดกั้นไม่ให้เคลื่อนกำลังเข้าสมทบกับทัพหลักที่เขตบางเขนได้ ในขณะที่กองทหารบางกอง เช่น กองทหารปราจีนบุรี กองทหารอุบลราชธานี เป็นต้น ได้แปรพรรคเข้ากับฝ่ายรัฐบาล แต่กองทัพฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองก็ยังปักหลักต่อสู้ที่เขตบางเขนอย่างเหนียวแน่น จนถึงวันที่ 15 ตุลาคม ฝ่ายรัฐบาลได้หนุนกำลังคนพร้อมอาวุธหนักเข้ารุกไล่จนเกือบประชิดแนวหน้าของฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองได้³⁶ พระองค์เจ้าบรมเชษฐางเห็นว่าจะไม่สามารถต้านทานกำลังของฝ่ายรัฐบาลได้ จึงตัดสินใจอพยพไปตั้งมั่นที่จังหวัดนครราชสีมาเพื่อเตรียมสู้รบกับฝ่ายรัฐบาลต่อไป ฝ่ายรัฐบาลจึงเคลื่อนทัพออกติดตามเพื่อทำการปราบปราม (ภาพที่ 16) แต่ถูกขัดขวางอย่างหนักจากกองระวังหลังของฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองซึ่งบัญชาการโดยพระยาศรีสิทธิสงคราม (ดั้น ท้าวราบ) ทั้งการใช้ห้วงอักษรรหัสโนแม็ก เบอร์ 277 พุ่งชนรถไฟของฝ่ายรัฐบาล จนมีทหารบาดเจ็บและเสียชีวิตเป็นจำนวน

³⁵ นิคม จารุมณี, “กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), 216-218.

³⁶ อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ วัดพระศรีมหาธาตุฯ สถาบันราชภัฏพระนคร (กรุงเทพฯ: โฟร์ซีน กราฟิกดีไซน์ แอนด์ พรินท์ จำกัด, 2539), 86-87.

มาก (ภาพที่ 17) และการยังปะทะกับฝ่ายรัฐบาลที่สถานีรถไฟหินลับ³⁷ อย่างไรก็ตาม ฝ่ายรัฐบาลก็สามารถใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามลงได้และพระยาศรีสิทธิสงครามก็ได้เสียชีวิตในสนามรบ สถานีรถไฟหินลับนั่นเอง

ภาพที่ 16 ทหารฝ่ายรัฐบาลเข้าประจำการที่สถานีรถไฟหลักสี่
(ที่มา: อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ วัดพระศรีมหาธาตุฯ สถาบันราชภัฏพระนคร (กรุงเทพฯ: โพรซิ่น กราฟิคดีไซน์ แอนด์ พริ้นท์ จำกัด, 2539), 78)

---

³⁷ ฉัฐพล ใจจริง, “พระปกเกล้าฯ กับ “กบฏบวรเดช” : 80 ปีของการก่อกบฏต่อต้านระบอบประชาธิปไตย”, ศิลปวัฒนธรรม 34, 12 (ตุลาคม 2556), 102-104.

ภาพที่ 17 สภาพความเสียหายของขบวนรถไฟฝ่ายรัฐบาลหลังจากถูกโจมตีโดยฝ่ายกบฏ (ที่มา: อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ วัดพระศรีมหาธาตุฯ สถาบันราชภัฏพระนคร (กรุงเทพฯ: โฟร์เซ็น กราฟิคดีไซน์ แอนด์ พรินท์ จำกัด, 2539), 86)

ในขณะเดียวกัน ได้เกิดความระส่ำระสายขึ้นกับกองทัพฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองที่ตั้งมั่นอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา ฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองขาดการสนับสนุนทั้งเสบียงอาหารและอาวุธ กำลังพลตั้งแต่พลทหาร นายสิบ หรือแม้แต่นายทหารบางคนได้พากันหนีทัพ³⁸ ทำให้กองทัพอยู่ในสภาพที่อ่อนแอเกินกว่าจะทำการรบตอบโต้ฝ่ายรัฐบาลที่กำลังเคลื่อนทัพติดตามมาได้ พระองค์เจ้าบรมเดชและนายทหารบางส่วนจึงตัดสินใจลี้ภัยออกนอกประเทศ ส่วนกำลังพลของฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองที่เหลืออยู่ได้ยอมจำนนต่อฝ่ายรัฐบาลในเวลาต่อมา

ผลสืบเนื่อง

กลุ่มผู้ร่วมก่อการกบฏที่ยังเหลืออยู่ภายในประเทศ รวมถึงบุคคลที่ถูกสงสัยจากรัฐบาลว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการกบฏ ถูกรัฐบาลคณะราษฎรจับกุมและถูกนำตัวขึ้นศาลพิเศษที่จัดตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาคดีกบฏบวรเดช โดยเฉพาะ ผู้ที่ถูกตัดสินว่ามีความผิดถูกนำตัวไปคุมขังเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีบางคนได้รับโทษถึงประหารชีวิต แต่ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ ทางรัฐบาลก็ได้ลดโทษผู้ที่ได้รับโทษประหารชีวิตเป็นโทษจำคุกตลอดชีวิต และผู้ได้รับโทษ

³⁸ นิคม จารุมณี, “กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), 225-227.

จำคุกก็ได้รับการลดโทษตามลำดับชั้น นอกจากนี้รัฐบาลคณะราษฎรยังได้ออกพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2476 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ให้อำนาจรัฐบาลในการปราบปรามผู้ที่รัฐบาลมองว่าพยายามที่จะล้มล้างรัฐธรรมนูญอีกด้วย

ภายหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช รัฐบาลคณะราษฎรได้จัดงานปลงศพให้แก่ผู้เสียชีวิตของฝ่ายรัฐบาลทั้ง 17 คน โดยได้จัดสร้างเมรุชั่วคราว ณ ท้องสนามหลวง (ภาพที่ 18) ในลักษณะของงานรัฐพิธี ซึ่งเดิมพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะไม่ทรงยินยอมให้ใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงในการจัดงานปลงศพ ซึ่งมีหลักฐานจากข้อความส่วนหนึ่งในจดหมายที่รัฐมนตรีกระทรวงวังนำมามอบให้แก่ทางรัฐบาล ดังนี้ “...ข้าพเจ้าได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชกระแสว่า ถ้าจะเลือกที่อื่น เช่น ที่สวนลุมพินี หรือทุ่งพญาไท ได้จะเหมาะสมกว่า...”³⁹ แต่ทางคณะราษฎรยืนยันที่จะสร้างเมรุชั่วคราว ณ ท้องสนามหลวง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงต้องทรงยินยอมในที่สุด โดยเมรุชั่วคราวหลังนี้ถือได้ว่าเป็นเมรุที่ใช้ปลงศพสามัญชนครั้งแรกบนท้องสนามหลวง และภายหลังได้มีการสร้างอนุสาวรีย์เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงเหตุการณ์กบฏบวรเดชขึ้นที่บริเวณหลักสี่ เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่สู้รบ โดยให้ชื่อว่า “อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ” (ภาพที่ 19) โดยทำพิธีเปิดอนุสาวรีย์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2479⁴⁰

³⁹ หจข., สร. 0201.26/6, จดหมายรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัง เรียนนายกรัชมุนตรี วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2476, อ้างถึงใน, ชาตรี ประภคินนทการ, ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552), 76.

⁴⁰ อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ วัดพระศรีมหาธาตุฯ สถาบันราชภัฏพระนคร (กรุงเทพฯ: โพรซิโน กราฟิเคิล ไซน์ แอนด์ พรินท์ จำกัด, 2539), 29.

ภาพที่ 18 เมรุชั่วคราวบนท้องสนามหลวงสำหรับปลงศพทหารฝ่ายรัฐบาล
(ที่มา: อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ วัดพระศรีมหาธาตุฯ สถาบันราชภัฏพระนคร (กรุงเทพฯ:
โพธิ์ชน กราฟิคดีไซน์ แอนด์ พริ้นท์ จำกัด, 2539), 94)

ภาพที่ 19 อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้น นับได้ว่าเป็นเหตุการณ์ทางการเมืองที่มีชื่อเสียงมากที่สุดเหตุการณ์หนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยเป็นเหตุการณ์ที่เป็นความขัดแย้งกันระหว่างรัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร (ภาพที่ 20) ที่ปกครองแบบเผด็จการทหารกับภาคประชาชนที่นำโดยกลุ่มนักศึกษา ที่ต้องการให้ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญและการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเหตุการณ์ได้บานปลายถึงขั้นที่ฝ่ายรัฐบาลใช้กำลังทหารเข้าปะทะกับกลุ่มนักศึกษาและประชาชนที่ชุมนุมกันบนถนนราชดำเนินตั้งแต่วันที่ 14-15 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ทำให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก จนทำให้จอมพลถนอม กิตติขจร ต้องเดินทางออกนอกประเทศในที่สุด

ภาพที่ 20 จอมพลถนอม กิตติขจร

(ที่มา: สมภพ จันทรประภา, ชีวิตและงานของจอมพลถนอม กิตติขจร (กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า, 2515),

10)

สาเหตุอันนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

เหตุจลาจลอันนองเลือดในช่วงวันที่ 14-15 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้น น่าจะมีที่มาจากสาเหตุใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

1. ความเบื่อหน่ายต่อการปกครองประเทศแบบเผด็จการ โดยรัฐบาลทหารของภาคประชาชน ซึ่งประเทศไทยได้เข้าสู่การปกครองในระบบเผด็จการทหารอย่างเต็มรูปแบบตั้งแต่หลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. 2500 และต่อเนื่องยาวนานจนถึงสมัยรัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร โดยการปกครองแบบเผด็จการนั้น รัฐบาลจะใช้อำนาจของตนในทุกด้านเข้าควบคุมสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างเต็มที่ ทำให้ประชาชนไม่สามารถมีส่วนร่วม

ทางการเมืองหรือตรวจสอบการบริหารประเทศของรัฐบาลได้ รัฐบาลเผด็จการจึงสามารถเข้าถึงและใช้ทรัพยากรของประเทศเพื่อประโยชน์ส่วนตัวและพวกพ้องของตนได้อย่างเต็มที่ อันนำมาซึ่งปัญหาการทุจริตต่างๆ ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก ซึ่งความไม่พอใจต่อรัฐบาลเผด็จการทหารนั้น น่าจะสั่งสมเรื่อยมาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์แล้ว ดังนั้น เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ทำรัฐประหารตัวเอง ในปี พ.ศ. 2514⁴¹ ภาคประชาชนจึงมองว่า เป็นการกระทำเพื่อสืบทอดอำนาจตนเองต่อจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประกอบกับปัญหาการทุจริตต่างๆ ภายในรัฐบาล ซึ่งสร้างความไม่พอใจในหมู่ประชาชนอย่างมาก อย่างกรณีของกลุ่มข้าราชการที่ใช้เฮลิคอปเตอร์ทหารเพื่อไปลักลอบล่าสัตว์ในเขตป่าสงวน จนทำให้กลุ่มนักศึกษาได้ออกหนังสือเล่มต่างๆ เพื่อวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล เช่น หนังสือ “บันทึกกลับจากทุ่งใหญ่”⁴² หนังสือ “มหาวิทยาลัยที่ไม่มีคำตอบ” เป็นต้น จนกลายเป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่การเรียกร้องรัฐธรรมนูญและการชุมนุมใหญ่ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในที่สุด

2. ความเข้มแข็งทางการเมืองและสังคมของกลุ่มนักศึกษา แม้ว่ากลุ่มนักศึกษาตามมหาวิทยาลัยต่างๆ จะถูกรัฐบาลควบคุมการแสดงออกทางการเมืองอย่างเข้มงวดหลังการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมานั้น แต่จากนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาลทางด้านเศรษฐกิจและการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501-2514 ก็ได้มีส่วนช่วยให้นักศึกษากลายเป็นกลุ่มทางสังคมที่มีบทบาททางการเมืองอย่างมากในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เนื่องจากนักศึกษาถือว่าเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่และสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ทางการเมืองและสังคมได้มากที่สุดกลุ่มหนึ่งในสังคม จึงสามารถนำองค์ความรู้เหล่านี้มาใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมืองและสังคมของพวกเขาได้ ซึ่งองค์ความรู้ส่วนหนึ่งที่มีบทบาทต่ออุดมการณ์ของกลุ่มนักศึกษาในสมัยนั้นอย่างมากได้แก่ แนวคิดประชาธิปไตยและแนวคิดชาตินิยม โดยกลุ่มนักศึกษาบางส่วนได้มีมุมมองทางการเมืองว่า ประเทศไทยกำลังถูกรุกรานจากมหาอำนาจทุนนิยม ซึ่งร่วมมือกับรัฐบาลเผด็จการเพื่อกอบโกยผลประโยชน์ของประชาชนทั้งชาติไปเป็นของพวกเขา อันเป็นการเอาเปรียบประชาชน ดังนั้น จึงต้องโค่นล้มเผด็จการและจัดการปกครองแบบประชาธิปไตย เพื่อให้ประชาชน

⁴¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 14 ตุลา บันทึกประวัติศาสตร์, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546),

14.

⁴² เรื่องเดียวกัน, 15.

ส่วนภาคส่วนได้มีส่วนร่วมทางการเมืองและผลประโยชน์ของประเทศอย่างเท่าเทียมกัน⁴³ ซึ่งแนวคิดทางการเมืองเหล่านี้มีอิทธิพลต่อกลุ่มนักศึกษาอย่างมาก จนทำให้กลุ่มนักศึกษาสามารถก้าวขึ้นมามีบทบาทนำภาคประชาชนในการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยจากเผด็จการทหารในที่สุด

3. แรงกดดันจากสถานการณ์ทางการเมืองภายนอกประเทศที่มีต่อรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งกรณีที่เกิดขึ้นได้ชัดที่สุดกรณีหนึ่งคือ ภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทยที่ตกต่ำ อันเป็นผลจากความฟ่ายแพ้ของสหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนาม โดยรัฐบาลสหรัฐอเมริกานั้นได้ให้ความช่วยเหลือแก่รัฐบาลไทยตั้งแต่สมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จนถึงสมัยของจอมพลถนอม ในด้านต่างๆ เป็นอย่างมาก ทั้งด้านการทหาร เศรษฐกิจ และการพัฒนาประเทศด้านอื่นๆ เนื่องจากมองว่าประเทศไทย ถือเป็นพันธมิตรที่สำคัญของฝ่ายโลกเสรี ในการต่อสู้กับฝ่ายสังคมนิยมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเมื่อรัฐบาลที่ใช้อำนาจเผด็จการปกครองประเทศไทยได้รับการสนับสนุนจากชาติมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาเช่นนี้แล้ว จึงทำให้รัฐบาลมีความมั่นคงทางการเมืองภายในประเทศอย่างมาก แต่เมื่อต่อมาสถานการณ์ได้เปลี่ยนไป สหรัฐอเมริกาแพ้สงครามเวียดนาม จนต้องถอนตัวออกจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงทำให้ความช่วยเหลือด้านต่างๆ ที่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาเคยมีต่อรัฐบาลไทยเริ่มลดลง อันส่งผลให้ความมั่นคงของรัฐบาลเริ่มลดลงเช่นกัน

จากการชุมนุมใหญ่สู่เหตุจลาจล

จุดเริ่มต้นของการชุมนุมใหญ่ของภาคประชาชนเริ่มขึ้นในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้มีบุคคลร่วมกันลงชื่อเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญ โดยประกอบด้วยบุคคลหลากหลายอาชีพ เช่น นักวิชาการ นักการเมือง นักคิด นักเขียน นิสิต นักศึกษา เป็นต้น จากนั้นบุคคลเหล่านี้ราว 20 คน นำโดย นายธีรยุทธ บุญมี ได้เดินแจกใบปลิวเรียกร้องรัฐธรรมนูญตามสถานที่ต่างๆ ในกรุงเทพมหานคร⁴⁴ (ภาพที่ 21) โดยซึ่งข้อความบางส่วนในใบปลิวได้อ้างอิงถึงใจความในพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 7 ที่ส่งถึงรัฐบาลเกี่ยวกับสาเหตุที่ทรงสละราชสมบัติ แต่ถูกตำรวจนครบาลเข้าจับกุม โดยจับได้เพียง 11 คน และนำตัวทั้ง 11 คนนี้ไปขังไว้ที่โรงเรียนตำรวจนครบาลบางเขน และนำไปขังต่อที่เรือนจำกลางบางเขน พร้อมทั้งข้อหาร้ายแรงว่า เป็นคอมมิวนิสต์ ห้าม

⁴³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และการจัดสำนึก*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), 162-166.

⁴⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *14 ตุลา บันทึกประวัติศาสตร์*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546),

เยี่ยมและห้ามประกันตัวโดยเด็ดขาด ต่อมาได้มีการประกาศจับนายก้องเกียรติ คงคา นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง และนายไขแสง สุกใส อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครพนมอีกด้วย รวมเป็นผู้ต้องถูกจับทั้งหมด 13 คน โดยกล่าวหาว่า นายไขแสงอยู่เบื้องหลังการแจกใบปลิวครั้งนี้ บุคคลทั้ง 13 นี้จะถูกเรียกขานว่าเป็น 13 ขบถรัฐธรรมนูญ⁴⁵ (ภาพที่ 22) ในเวลาต่อมา ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้สร้างความไม่พอใจครั้งใหญ่แก่นักศึกษาและประชาชนอย่างมาก นำไปสู่การชุมนุมใหญ่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ภาพที่ 23) โดยกลุ่มนักศึกษาและประชาชนที่ร่วมชุมนุมได้ยื่นคำขาดให้รัฐบาลปล่อยบุคคลทั้ง 13 ก่อนเที่ยงวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2516 แต่รัฐบาลไม่ได้ทำตามคำร้องขอ การเดินขบวนครั้งใหญ่ของภาคประชาชนที่นำโดยกลุ่มนักศึกษาจึงได้เกิดขึ้น

ภาพที่ 21 การเดินแจกใบปลิวเรียกร้องรัฐธรรมนูญตามสถานที่ต่างๆ

ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516

(กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 323.)

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, 30-33.

ภาพที่ 22 13 ขบถรัฐธรรมนูญ

ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516
(กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 366.)

ภาพที่ 23 การชุมนุมของกลุ่มนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516
(กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 345.)

การเดินทางเริ่มต้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2516 โดยขบวนของนักศึกษาและประชาชนได้เคลื่อนตัวออกไปตามถนนราชดำเนินสู่ลานพระบรมรูปทรงม้า มีแกนนำเป็นนักศึกษาและมีประชาชนเข้าร่วมด้วยจำนวนมาก⁴⁶ (ภาพที่ 24) ระหว่างนั้น แกนนำนักศึกษาเข้าพบเจรจากับรัฐบาล และบางส่วนเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว⁴⁷ จนได้ข้อยุติเพียงพอที่จะสลายตัว แต่ด้วยอุปสรรคทางการสื่อสาร และมวลชนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากไม่อาจ

⁴⁶ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 167-178.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, 179-180.

ควบคุมดูแลได้หมด จึงเกิดการปะทะกันระหว่างกำลังตำรวจปราบจลาจลกับผู้ชุมนุม ที่บริเวณถนนราชวิถีติดกับถนนพระราม 5 ช่วงหน้าพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน (ภาพที่ 25) เมื่อเวลาประมาณ 06:30 นาฬิกา ของวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516⁴⁸ โดยการปะทะกันดังกล่าวได้บานปลายเป็นการจลาจล และลุกลามไปยังท้องสนามหลวง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และถนนราชดำเนินตลอดสาย (ภาพที่ 26) รวมถึงย่านใกล้เคียง รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ส่งกำลังทหารเข้าสลายการชุมนุม ซึ่งมีทั้งทหารราบที่ติดอาวุธครบมือและรถถัง ส่วนภาคประชาชนก็ตอบโต้ด้วยสิ่งของใกล้ตัวเท่าที่สามารถหยิบฉวยได้ จนกลายเป็นการปะทะกันระหว่างทหารกับประชาชนจนมีผู้บาดเจ็บและเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 24 การเดินขบวนครั้งใหญ่ของนักศึกษาและประชาชนสู่ถนนราชดำเนิน
ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ:
กรุงสยามการพิมพ์, 2517), 361.)

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 207-212.

ภาพที่ 25 การปะทะระหว่างตำรวจปราบจลาจลกับผู้ชุมนุม หน้าพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 370.)

ภาพที่ 26 เหตุจลาจลบนถนนราชดำเนิน

ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 391.)

ต่อมาในเวลาหัวค่ำของวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ประกาศว่า จอมพลถนอมขอลาออกจากตำแหน่งแล้ว และมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ (ภาพที่ 27) อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จากนั้นไม่นาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี มีพระราชดำรัส

ทางโทรทัศน์ร่วมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทยด้วยพระองค์เอง⁴⁹ (ภาพที่ 28) แต่เหตุการณ์ยังไม่สงบ ทหารกับประชาชนที่นำโดยกลุ่มนักศึกษายังคงปะทะกันอย่างต่อเนื่อง โดยกลุ่มผู้ชุมนุมยังไม่วางใจในสถานการณ์ จึงประกาศทำทนายถอยการศึก ในเวลา 22:00 นาฬิกา และประกาศว่าจะปิดหลักชุมนุมที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยตลอดทั้งคืน เพื่อให้แน่ใจว่าไม่ได้ถูกหลอกอีกครั้ง จนกระทั่งในเวลาหัวค่ำของวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้มีประกาศว่า จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร และพันเอกณรงค์ กิตติขจร ได้เดินทางออกนอกประเทศแล้ว⁵⁰ เหตุการณ์จึงค่อยสงบลง และวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ผู้ชุมนุมและประชาชน ต่างพากันช่วยทำความสะอาดพื้นถนนและสถานที่ต่างๆ ซึ่งได้รับความเสียหาย (ภาพที่ 29)

ภาพที่ 27 นายสัญญา ธรรมศักดิ์

ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 452.)

⁴⁹ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 268-269.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, 305-307.

ภาพที่ 28 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำรัสทางโทรทัศน์รวมการ
เฉพาะกิจแห่งประเทศไทย

ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ:
กรุงสยามการพิมพ์, 2517), 450.)

ภาพที่ 29 ประชาชนร่วมกันทำความสะอาดพื้นถนนราชดำเนิน

ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ:
กรุงสยามการพิมพ์, 2517), 464.)

ผลสืบเนื่อง

ภายหลังเหตุการณ์นี้ ได้มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ซึ่งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญประกอบด้วยประชาชนต่างๆ จากหลายภาคส่วน⁵¹ และใช้สนามม้านางเลิ้งเป็นที่ร่างรัฐธรรมนูญ อันนำไปสู่การเลือกตั้งในต้น พ.ศ. 2518

⁵¹ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์, 2517), 600.

ส่วนทางด้านกลุ่มผู้ชุมนุม ซึ่งต่อมาจะถูกเรียกว่าวีรชนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ได้เสด็จเยี่ยมผู้ได้รับบาดเจ็บตามโรงพยาบาลต่างๆ และสำหรับผู้เสียชีวิต ได้พระราชทานเพลิงศพที่เมรุชั่วคราว ณ ท้องสนามหลวง⁵² (ภาพที่ 30) และอัญญาไปลอยอังคารด้วยเครื่องบินของกองทัพอากาศที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา อ่าวไทย

ภาพที่ 30 ขบวนเชิญอัฐิวีรชน 14 ตุลาคม สู่วังสาลาดังศพ ณ เมรุท้องสนามหลวง
ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ:
กรุงสยามการพิมพ์, 2517), 464.)

เปรียบเทียบสภาพเหตุการณ์ระหว่างเหตุการณ์กบฏวรเดช พ.ศ. 2476 กับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

แม้ว่าเหตุการณ์กบฏวรเดช พ.ศ. 2476 กับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จะมีบางแง่มุมที่คล้ายคลึงกัน เช่น ทั้งสองเหตุการณ์เป็นความขัดแย้งภายในประเทศครั้งใหญ่ มีการปะทะกันด้วยกำลังจนมีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก และภายหลังเหตุการณ์ทั้งสองครั้ง ทางภาครัฐได้แสดงการสวดดีและให้เกียรติผู้เสียชีวิต โดยการจัดพิธีปลงศพให้ที่ท้องสนามหลวงเหมือนกัน แต่เมื่อพิจารณาจากสภาพเหตุการณ์แล้ว ทั้งสองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่างช่วงเวลาอันนี้ก็มีความแตกต่างกันอยู่หลายประเด็นด้วยกัน

เหตุการณ์กบฏวรเดช พ.ศ. 2476 เป็นความขัดแย้งในลักษณะของสงครามกลางเมือง โดยคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายคือรัฐบาลคณะราษฎรกับกลุ่มคณะผู้บ้านเมืองนั้น ได้ใช้กำลังต่อสู้กันในลักษณะของกองทัพที่ติดอาวุธเต็มรูปแบบและทั้งสองฝ่ายมีขีดความสามารถในการต่อสู้ที่ใกล้เคียง

⁵² เรื่องเดียวกัน, 660-662.

กัน โดยสาเหตุของความขัดแย้งนำมีที่มาจากแนวคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ระหว่างรัฐบาลคณะราษฎรภายใต้การนำของพระยาพหลพลพยุหเสนา ที่ต้องการรักษารูปแบบการปกครองและรูปแบบเศรษฐกิจที่กลุ่มคณะราษฎรได้ริเริ่มมาตั้งแต่ช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปี พ.ศ. 2475 กับผู้คนบางกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ บางส่วนที่เสียประโยชน์จากนโยบายของคณะราษฎร ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มคณะกู้บ้านเมือง โดยมี พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดชเป็นผู้นำ และได้ใช้กำลังทหารเข้าต่อสู้กับรัฐบาลเพื่อโค่นล้ม รัฐบาลคณะราษฎรและสถาปนารูปแบบการปกครองและรูปแบบเศรษฐกิจที่เป็นประโยชน์กับกลุ่ม ของตน โดยเมื่อพิจารณาจากภูมิหลังทางการเมืองและแนวคิดทางการเมืองของทั้งสองฝ่ายแล้ว สันนิษฐานได้ว่าความขัดแย้งในครั้งนี้ น่าจะเป็นการต่อสู้กันระหว่างชนชั้นนำกลุ่มใหม่ ซึ่งก็คือ คณะราษฎร กับชนชั้นนำกลุ่มเก่า ซึ่งก็คือคณะกู้บ้านเมือง เพื่อชิงอำนาจการปกครองประเทศ และ จบด้วยการที่คณะกู้บ้านเมืองถูกฝ่ายรัฐบาลคณะราษฎรปราบปรามลงได้ในที่สุด

ส่วนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้น เป็นความขัดแย้งในลักษณะของเหตุจลาจล โดยมี คู่ขัดแย้งคือ ฝ่ายรัฐบาลที่มีจอมพลถนอม กิตติขจรเป็นผู้นำ ซึ่งปกครองประเทศโดยระบอบเผด็จ การ ได้ใช้กำลังทหารที่ติดอาวุธเต็มรูปแบบเข้าปะทะกับประชาชนผู้ปราศจากอาวุธที่นำโดยกลุ่ม นักศึกษา ซึ่งชุมนุมกันเพื่อเรียกร้องให้ประเทศมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและ รัฐธรรมนูญ โดยสาเหตุของเหตุการณ์รุนแรงในครั้งนี้มีที่มาจากการปกครองแบบเผด็จการทหาร ที่ต่อเนื่องยาวนานมาตั้งแต่หลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. 2500 จนถึง สมัยที่จอมพลถนอม กิตติขจรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งการปกครองแบบเผด็จการนั้น รัฐบาลมีอำนาจเต็มที่ในการควบคุมสิทธิเสรีภาพของประชาชน จึงทำให้ประชาชนได้รับความ เดือดร้อนจากการที่ไม่สามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือตรวจสอบรัฐบาลได้ ความไม่พอใจต่อ รัฐบาลเผด็จการทหารจึงสั่งสมเรื่อยมาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แล้วเริ่มแสดงออกอย่าง ชัดเจนในสมัยของจอมพลถนอม กิตติขจร ประกอบกับบทบาททางการเมืองและสังคมที่เพิ่มขึ้น ของกลุ่มนักศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่และเข้าถึงองค์ความรู้และแนวคิด ทางการเมืองได้มากที่สุดกลุ่มหนึ่งในสังคม โดยเฉพาะแนวคิดประชาธิปไตยและแนวคิดชาตินิยมที่ มีบทบาทสำคัญต่ออุดมการณ์ของกลุ่มนักศึกษา จนทำให้กลุ่มนักศึกษาก้าวขึ้นมามีบทบาทนำภาค ประชาชนในการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยจากเผด็จการทหาร จนกลายเป็นเหตุจลาจลขึ้นตั้งแต่วันที่ 14-15 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และจบลงด้วยการเดินทางออกนอกประเทศของจอมพลถนอม กิตติขจร ในที่สุด

บทที่ 4
บทวิเคราะห์งานศิลปะสถาปัตยกรรม

วิเคราะห์งานศิลปะสถาปัตยกรรมเมรุภูปวงวรเดช พ.ศ. 2476

รูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมและแนวคิดด้านศิลปะ

ภาพที่ 31 อาคารเมรุปลงศพทหารฝ่ายรัฐบาลที่เสียชีวิตในเหตุการณ์กบฏวรเดช
(ที่มา: ชงชัย ลิขิตพรสวรรค์, สมุดภาพพระยาพลพลพยุหเสนา ภาค 2: ปราบกบฏ พ.ศ. 2476
(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, 2558), 118)

หลังเหตุการณ์กบฏวรเดชยุติลงเมื่อสิ้นเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 ทำให้มีทหารของทั้งสองฝ่ายเสียชีวิตลงเป็นจำนวนมาก โดยทหารฝ่ายรัฐบาลเสียชีวิตรวม 17 นาย ทำให้ทางรัฐบาลคณะราษฎรภายใต้การนำของพระยาพลพลพยุหเสนา ได้จัดสร้างอาคารเมรุขนาดใหญ่เพื่อปลงศพทหารฝ่ายรัฐบาล ณ ที่ตั้งสนามหลวงเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 (ภาพที่ 31) ซึ่งรายละเอียดบางส่วนของงานศิลปะสถาปัตยกรรมเมรุภูปวงวรเดช พ.ศ. 2476 นั้น ได้มีบุคคลร่วมสมัยบันทึกเอาไว้เป็นหลักฐานเอกสารอยู่บ้าง ดังตัวอย่างข้อความในเอกสาร “สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงบันทึกไว้เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2476 ดังนี้

เมื่อผ่านท้องสนามหลวงไปพิพิธภัณฑสถาน เห็นท้องสนามหลวงแปลงเหนือถนนพระจันทร์ มีโรงงานปลูกไผ่ มีกองไม้ และมีหมุดท้าวพระกระบะไป รู้ได้ด้วยญาณว่าเขาจะทำเมรุเผาศพทหารที่ตายในการปราบกบฏ โดยได้ทราบค่าเล่าลือมาก่อน เมื่อกลับจากพิพิธภัณฑสถานจะผ่านไปไม่ได้ ต้องเดินเข็นเข้าไปดูหมุด เห็นเขาปักเป็นรูปสี่เหลี่ยมสามเหลี่ยมกลางสนามเรียงกันไปตามเหนือได้ เข้าใจว่าจะเป็นที่เผาศพนายทหาร สองข้างทางตะวันตกตะวันออกปักเป็นรูประเบียบยาวขนานไปสองข้าง คิดว่าคงเป็นที่เผาพนายสิบ พลทหาร กับที่ปัก...⁵³

และตัวอย่างข้อความที่ทรงบันทึกไว้เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 ดังนี้
ตามรายงานการทำเมรุทหารที่ทูลมาก่อนผิด เพราะคุณแต่กรุย เอกกรุยรั้วเข้าปนกับเรือน บัดนี้เขาสร้างขึ้นเป็นรูปแล้ว ตัวเมรุอยู่ตรงกลาง ตั้งฐานขึ้นกะไดขึ้นใหญ่โตรูปร่างเหมือนปฐมบรมราชานุสาวรีย์เก่า ขนาดสูงก็ปานกัน บนนั้นเพ็งจะยกเสารูปร่างจะเป็นอย่างไรยังไม่เห็น ต่อเมรุออกมาไว้ชานที่เวียนเมรุ นอกนั้นกันรั้ว 3 ด้าน เว้นด้านตะวันตก ตัดกลางเป็นช่องเข้า ล้อมเป็นช่าง นอกออกมาทางด้านตะวันตก ปลูกเป็นพลับพลายาวเต็มทั้งด้าน ทางด้านเหนือมีโรงอีกหลังหนึ่ง จะใช้อะไรไม่ทราบ แต่จะตั้งชื่อว่า โรงกงเต็ก ช่างพลับพลาและโรงกงเต็กทำรูปเป็นตึกสมัยใหม่อย่างศาลาเฉลิมกรุง...⁵⁴

จากตัวอย่างข้อความในบันทึกที่ยกมาข้างต้น ทำให้พอสันนิษฐานได้ว่าเมรุกบฏบวรเดชนั้นสร้างอยู่ที่ท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ โดยออกแบบแผนผังที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระเมรุมาศสำหรับงานพระบรมศพ โดยสร้างอาคารเมรุขึ้นตรงกึ่งกลาง มีอาคารช่างปลูกอยู่ 4 มุมรอบเมรุแล้วแวดล้อมด้วยพลับพลาและอาคารอื่นๆ ทำทางเดินถึงกันแล้วกันด้วยรั้วที่มีลักษณะคล้ายรั้วราชวัติโดยรอบ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายเก่าที่ยังหลงเหลืออยู่แล้ว สันนิษฐานว่างานสถาปัตยกรรมเมรุกบฏบวรเดชน่าจะสร้างขึ้นโดยใช้รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ โดยสามารถวิเคราะห์แยกออกเป็นส่วนประกอบต่างๆ ได้ดังนี้

⁵³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **สาส์นสมเด็จพระ** เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2505), 93-94.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 107.

ส่วนฐาน

ภาพที่ 32 ภาพแสดงส่วนฐานของเมรุภวนวรมุข

(ที่มา: ชงชัย ลิขิตพรสวรรค์, สมุดภาพพระยาพลพลพยุหเสนา ภาค 2: ปราบกบฏ พ.ศ. 2476

(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, 2558), 129)

ส่วนฐานอยู่ในผังแปลเหลี่ยม สร้างเป็นขั้นบันไดโดยรอบเพื่อเป็นทางขึ้นสู่ห้องโถงภายในอาคาร ที่มุมของส่วนฐาน (ภาพที่ 32) ตรงบริเวณ โคนเสาซึ่งน่าจะมียู่ด้วยกัน 4 มุม สร้างเป็นฐานตั้งปืนใหญ่จำลอง (ภาพที่ 33) ส่วนฐานทั้งหมดไม่ปรากฏงานประดับสถาปัตยกรรมประเภท ลวดลายประดับ

ภาพที่ 33 งานประดับปืนใหญ่จำลองที่ส่วนฐานของอาคาร

(ที่มา: ชงชัย ลิขิตพรสวรรค์, สมุดภาพพระยาพลพลพยุหเสนา ภาค 2: ปราบกบฏ พ.ศ. 2476

(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, 2558), 128)

ส่วนตัวอาคาร

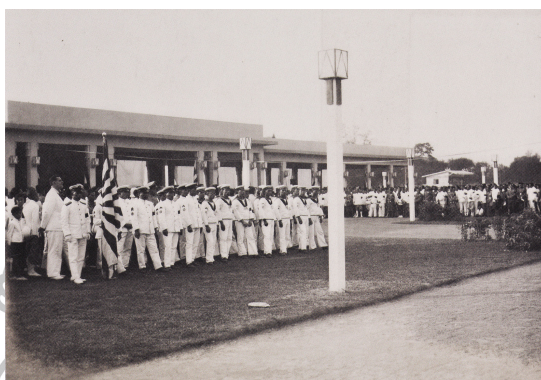

ภาพที่ 34 ภาพแสดงส่วนตัวอาคารของเมรุภบญวรเดช

(ที่มา: ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์, สมุดภาพพระยาพลพลพยุหเสนา ภาค 2: ปราบกบฏ พ.ศ. 2476
(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, 2558), 134)

ส่วนตัวอาคารมีลักษณะเป็นอาคารโถง ไม่สร้างผนังกัน จึงใช้ฝ้าม่านขนาดใหญ่เป็นม่านกันแทน มีเสาทรงสี่เหลี่ยม 8 ต้นตั้งที่มุมของอาคารทั้ง 4 มุมๆ ละ 2 ต้น (ภาพที่ 34) ที่โคนเสาแต่ละต้นปรากฏลายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งอาจเป็นลวดลายประดับหรืออาจเป็นร่องรอยการเข้าไม้เพื่อประกอบอาคาร ที่ส่วนหัวเสามีร่องรอยของไม้ยื่นออกมา ซึ่งอาจเป็นร่องรอยการเข้าไม้เพื่อประกอบอาคาร แต่ก็อาจใช้เป็นงานประดับสถาปัตยกรรมไปในตัวด้วย เสาทั้ง 8 ต้นรองรับเพดานที่ประดับด้วยหลอดไฟ และที่ผนังเสาด้านในอาคารยังประดับโคมไฟทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลวดลายประดับเป็นลายรูปสามเหลี่ยมอยู่ในกรอบลายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งเป็นแบบเดียวกับโคมไฟที่ใช้ประดับอาคารอื่นๆ ภายในงานพิธีและโคมไฟประดับหัวเสาที่ใช้ปักเป็นรั้วที่มีลักษณะคล้ายรั้วราชวัติเพื่อกำหนดขอบเขตงานพิธี (ภาพที่ 35) ภายในอาคารตรงกึ่งกลางห้องสร้างเป็นแท่งเสาขนาดใหญ่ที่รองรับประติมากรรมรูปพานรัฐธรรมนูญ ซึ่งน่าจะมีรูปร่างเป็นพานแว่นฟ้าสีทอง 2 ชั้นรองรับสมุดรัฐธรรมนูญ รอบแท่งเสาทำเป็นแท่นสำหรับวางหีบศพทหารที่เสียชีวิตเรียงกันเป็นวงกลมรอบแท่งเสา โดยหันหัวหีบศพเข้าหาแท่งเสา (ภาพที่ 36) ซึ่งมีการบันทึกรายละเอียดส่วนหนึ่งไว้ในเอกสารสาส์นสมเด็จ ดังนี้

ศพทหานี้เขาไม่ได้เผาดารงอย่างตามเคย เขาคิดจัดเป็นอย่างอื่นซึ่งสมควรจะกราบ
ทูลให้ทรงทราบ เขาเอาไม้จุกโลกต่อเป็นที่เสาหลักหินปักขึ้นตรงกลาง บนนั้นทำเป็น
พานทองรองสมุครัฐธรรมนูญตั้ง รอบหลักนั้นเอาไม้จุกโลกต่อเป็นแท่นหินรองหีบศพ
เรียงรอบหลักรัฐธรรมนูญเป็นวงกลม หันหัวหีบเข้าหลักรัฐธรรมนูญ หันปลายหีบ
ออกมาข้างนอก...⁵⁵

ภาพที่ 35 โคมไฟประดับหัวเสา มีลวดลายแบบเดียวกับโคมไฟภายในอาคารเมรุ
(ที่มา: ชงชัย ลิขิตพรสวรรค์, สมุดภาพพระยาพลพลพยุหเสนา ภาค 2: ปราบกบฏ พ.ศ. 2476
(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, 2558), 127)

ภาพที่ 36 การวางหีบศพทหารเรียงรอบแท่งเสาพานรัฐธรรมนูญภายในเมรุ
(ที่มา: ชงชัย ลิขิตพรสวรรค์, สมุดภาพพระยาพลพลพยุหเสนา ภาค 2: ปราบกบฏ พ.ศ. 2476
(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, 2558), 142)

⁵⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ศาสน์สมเด็จพระ เล่ม 3* (กรุงเทพฯ: กุรุสภา, 2505), 127.

ส่วนยอด

ส่วนยอดอาคารเป็นหลังคายอดตัดทรงแปดเหลี่ยมที่มีชั้นเดียว มีชายคาทรงแปดเหลี่ยมยื่นออกมารอบชั้นหลังคา ภาพรวมของส่วนหลังคาทั้งหมดไม่ปรากฏงานประดับสถาปัตยกรรมประเภทลวดลายประดับ บนหลังคาดัดตั้งเสาธงสำหรับชักธงไตรรงค์ไว้ 1 ต้น

เมื่อพิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเมรุภวนวรเดชะแล้วพบว่า น่าจะสร้างขึ้นโดยใช้รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) อันมีลักษณะเป็นอาคารที่ออกแบบโดยใช้รูปทรงเรขาคณิต อันอาจสื่อถึงแรงบันดาลใจจากอาคารสมัยใหม่ที่ก่อสร้างด้วยวัสดุคอนกรีตเสริมเหล็ก มีรูปแบบโดยรวมที่เรียบง่าย ไม่แสดงลวดลายประดับที่มีความซับซ้อนใดๆ โดยเฉพาะลวดลายประดับที่สื่อถึงงานศิลปสถาปัตยกรรมแบบประเพณี ซึ่งแตกต่างอย่างมากจากกลุ่มงานพระเมรุมาศและพระเมรุของราชสำนักที่เคยมีการสร้างกันมาในสมัยก่อนหน้าเมรุภวนวรเดชะ ที่ออกแบบสร้างเป็นอาคารที่มีเรือนซ้อนชั้นที่เรียกว่าอาคารทรงปราสาท มีลวดลายประดับแบบประเพณีที่มีความละเอียดซับซ้อน และมีการจัดแผนผังที่สื่อถึงแนวคิดการใช้พระเมรุมาศและพระเมรุเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางจักรวาลตามคติฮินดู – พุทธอย่างเคร่งครัด อันมีตัวอย่างคือพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ภาพที่ 37) รูปแบบงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่ใช้สร้างเมรุภวนวรเดชนั้น ได้รับความนิยมในกลุ่มประเทศมหาอำนาจในทวีปยุโรปช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 อย่างมาก และน่าจะแพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2475 เล็กน้อย ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะมาจากกลุ่มคนที่มีโอกาสไปศึกษาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ยังต่างประเทศแล้วนำความรู้ทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่มาใช้สร้างสรรค์ผลงาน ซึ่งน่าจะปรากฏการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในการสร้างอาคารอย่างเต็มรูปแบบเป็นครั้งแรก เมื่อครั้งการสร้าง โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง (ภาพที่ 38) ที่ออกแบบโดยหม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร⁵⁶

⁵⁶ ชาตรี ประทีปนนทการ, การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัยไทยประยุกต์ ชาตินิยม, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), 263.

ภาพที่ 37 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ที่มา: สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539), 323.)

ภาพที่ 38 โรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมกรุง

อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาแนวคิดและหลักปรัชญาทางสถาปัตยกรรมและปัจจัยแวดล้อมด้านต่างๆ ระหว่างสังคมประเทศโลกตะวันตกกับสังคมสยามในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2500 แล้วพบว่าแนวคิดและปรัชญาสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ตามแบบโลกตะวันตกนั้น ไม่น่าจะปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในสังคมไทยช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากปัจจัยแวดล้อมด้านต่างๆ ในช่วงเวลานั้นไม่เอื้ออำนวยให้ผู้คนในสังคมส่วนใหญ่มีแนวคิดที่สนับสนุนให้มีการสร้างและการใช้งานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ตามแบบโลกตะวันตก โดยในสังคมโลกตะวันตกนั้น งานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เกิดขึ้นภายใต้แนวคิดของการสร้างอาคารโดยใช้วัสดุสมัยใหม่อย่างคอนกรีตเสริมเหล็กและกระจกสมัยใหม่ เพื่อสะท้อนถึงความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การสร้างอาคารให้มีรูปทรงแบบเรขาคณิตซึ่งสะท้อนถึงความนิยมในรูปทรงหรือสุนทรียภาพของเครื่องจักรกล การ

ไม่ใช่ลวดลายประดับสถาปัตยกรรมใดๆ มาประดับอาคารเพื่อแสดงถึงสิ่งที่เป็นสัจจะของ
 โครงสร้างและวัสดุรวมทั้งการสร้างอาคาร โดยเน้นที่ประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพโดยตรง อัน
 สะท้อนถึงวิถีคิดแบบเป็นเหตุผลเชิงตรรกะ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การไม่ใช้รูปแบบงานศิลปะ
 สถาปัตยกรรมแบบประเพณีทั้งด้าน โครงสร้างและลวดลายประดับด้วยมุมมองที่ว่า สิ่งต่างๆ ที่สืบ
 ทอดมาจากอดีตนั้นเป็นสิ่งล้าสมัยและสมควรถูกตัดขาดอย่างสิ้นเชิงเพื่อความก้าวหน้าของสังคม
 สมัยใหม่⁵⁷ โดยแนวคิดต่างๆ เหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้บรรยากาศของสังคมที่ผ่านการปฏิวัติ
 อุตสาหกรรม ที่ผู้คนในสังคมมีความนิยมในวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ที่เน้นความก้าวหน้าทาง
 เทคโนโลยีและตัดขาดจากประวัติศาสตร์ ซึ่งต่างจากสังคมสยามในช่วงเวลาเดียวกันที่แนวคิด
 เหล่านี้ยังไม่เกิดขึ้น เนื่องจากสังคมสยามช่วงนั้นยังไม่เคยผ่านการปฏิวัติอุตสาหกรรม ผู้คนใน
 สังคมยังไม่มีความนิยมในความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อันเป็นต้นกำเนิดของ
 สุนทรียภาพแบบเครื่องจักรกลที่แสดงออกผ่านการสร้างอาคาร โดยใช้รูปทรงเรขาคณิต ยังไม่มีวิธี
 คิดแบบเป็นเหตุผลเชิงตรรกะและยังไม่มีการเกิดความเบื่อหน่ายศิลปะวัฒนธรรมแบบจารีตประเพณี
 จนมองว่าเป็นสิ่งล้าสมัยที่สมควรตัดขาด โดยสิ้นเชิง ที่แสดงออกผ่านการไม่ใช้งานประดับ
 สถาปัตยกรรม ประกอบกับหลักสูตรการเรียนการสอนด้านสถาปัตยกรรมในขณะนั้นยังไม่มีการ
 ปรับปรุงเข้าสู่หลักสูตรแบบสมัยใหม่อย่างเต็มตัว จึงน่าจะทำให้ผู้คนในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2500
 โดยเฉพาะกลุ่มนักวิชาการด้านสถาปัตยกรรม ได้ตีความงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่โดยใช้แนวคิด
 ที่แตกต่างจากแนวคิดแบบโลกตะวันตก ดังตัวอย่างข้อความที่ หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ
 กล่าวถึงงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ตามความเข้าใจของตน ดังนี้ “...ที่เรียกกันว่าก่อสร้างสมัยใหม่
 ตามความสันนิษฐานเข้าใจว่าเป็นการแสดงเหลี่ยมมุม (Cubical) ถ้าจะมองกลับไปครั้งโบราณอีกก็ดู
 เหมือนจะย้อนซ้ำของไออูคูปต์เมื่อครั้ง 4000-3000 B.C....”⁵⁸ หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นข้อความที่
 อาจารย์นารถ โพธิประสาธ ได้กล่าวถึงที่มาของการสร้างงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ไว้ ดังนี้
 ตึกสมัยใหม่ในยุโรป ได้ตั้งต้นมีขึ้นในประเทศเยอรมันนี้กับออสเตเรีย ภายหลัง
 สงครามที่แล้วมา เป็นตึกรูปชะนิตเป็นเส้นตรงไปตรงมาตึกชะนิตนี้เกิดขึ้นได้ตาม
 ความสันนิษฐาน เข้าใจว่าภายหลังมหาสงคราม ประเทศเยอรมันนี้และออสเตรียจน

⁵⁷ ชาตรี ประภคินนทการ, การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), 266-267.

⁵⁸ ม.จ. โวฒยากร วรวรรณ, “ประวัติสถาปัตยกรรม,” ข่าวช่าง 2, 2 (มีนาคม 2473): 193-194, อ้างถึงใน ชาตรี ประภคินนทการ, การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), 268.

มาก ฉะนั้นการก่อสร้างที่จะทำขึ้นใหม่ต้องให้ถูกที่สุด โดยใช้ของเบราราคาถูกมีความ
ทนทานดี ใช้ของซึ่งทำขึ้นเองได้ในประเทศ ของนี้ถูกย่อมมีลวดลายอะไรไม่ได้มาก
ผลลัพธ์ก็คือเส้นตรงไปตรงมาอย่างสุขศาลาบางรัก...⁵⁹

ซึ่งเมื่อพิจารณาจากตัวงานสถาปัตยกรรมเมรุกบฏบวรเดชแล้ว พบว่ามีรายละเอียดบางอย่าง
ที่สะท้อนถึงแนวคิดที่แตกต่างจากแนวคิดปรัชญาสถาปัตยกรรมสมัยใหม่แบบโลกตะวันตก เช่น
งานประดับสถาปัตยกรรมตามส่วนต่างๆ ของอาคาร อย่างปืนใหญ่จำลองที่ส่วนฐาน งานประดับที่
เสาทั้ง 8 ต้นของอาคารเมรุ รูปพานรัฐธรรมนูญที่ยอดเสากลางห้องโถงภายในอาคารเมรุ ซึ่งสิ่ง
เหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่แสดงประ โยชน์ใช้สอยตามแนวคิดสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ดังนั้น จึงทำให้
สันนิษฐานได้ว่า เมรุกบฏบวรเดชนั้นน่าจะเป็นการนำงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เฉพาะส่วนที่เป็น
รูปแบบอาคารมาใช้มากกว่าที่จะสร้างตามแนวคิดสถาปัตยกรรมสมัยใหม่จริงๆ โดยนำมาประยุกต์
ให้เข้ากับรูปแบบแผนผังของงานศิลปสถาปัตยกรรมที่ใช้ในพิธีปลงศพแบบไทยประเพณี ซึ่งผลจาก
การผสมผสานรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เข้ากับพิธีกรรมแบบไทยประเพณี ประกอบกับ
รูปแบบสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นมานั้น ยังทำให้เกิดการตีความงานสถาปัตยกรรมเมรุกบฏบวรเดช
ตามแนวคิดศิลปสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี ที่มองว่าเมรุกบฏบวรเดชน่าจะเป็นอาคารที่
เรียกว่า “ปะรำ” ซึ่งเป็นอาคารหลังคาตัดชั้นเดียวสำหรับปลงศพสามัญชนตามแนวคิดแบบ
ฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมไทยอีกด้วย ดังตัวอย่างพระวินิจัยในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ที่ทรงบันทึกไว้ในสาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

...เรื่องงานเผาศพทหาร ได้เล่าถวายมาในหนังสือคราวก่อนเห็นจะพอแล้ว ที่นี้จะ
วินิจฉัยถวายในเรื่องชนิดที่เผา เป็นทางวรรณคดี

“เมรุ” เห็นจะได้ชื่อมาแต่ปลุกปราสาทอันสูงใหญ่ขึ้นท่ามกลางปลุกปราสาทน้อยขึ้นตาม
มุมทุกทิศ มีโขนทวาร (โคปุระ) ชักระเบียงเชื่อมถึงกัน ปีกราชวัติล้อมเป็นชั้นๆ มีลักษณะดูเขา
พระสุเมรุ ตั้งอยู่ท่ามกลางมีเขาตัดบริภัณฑ์ล้อมจึงเรียกว่าพระเมรุ ที่หลังทำย่อลงแม้ไม่มีอะไรล้อม
เหลือแต่ยอดแหลมๆ ก็คงเรียกว่าเมรุ

“โรงชิม” คิดว่าคำ “ชิม” นั้นจะเป็น “ทิม” เรายังเอง คำที่ลงนฤกหิตไม่มีมูลอย่างนี้มีมาก เช่น
อชิก อชีก แก้วผลึก แก้วผลึก เป็นต้น สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์วินิจฉัยว่าเป็นเสียงเขมร ท่านมีเขมร
อยู่ด้วยมาก ท่านว่าโรงพิมพ์เขาออกเสียงว่าโรงพิมพ์ เป็นความจริงดังนั้น เช่น น้ำ คำเขมรเขียนทิก

⁵⁹ นารถ โภธิประสาท, “ความหมายของสถาปัตยกรรม,” จดหมายเหตุสมุทราคมสถาปนิกสยาม 1, 2 (พฤศจิกายน 2477): 17-18,
อ้างถึงใน ชาตรี ประดิศนทการ, การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม, (กรุงเทพฯ: มติ
ชน, 2550), 268-269.

เขาอ่านว่าตึก แต่มีข้อสงสัยอยู่หน่อย คำว่า ทิม เราเข้าใจกันเป็นว่าโรงแถวห้องแถว แต่เมื่อ ไตร่ตรองดูก็เห็นหาใช่ไม่ เพราะมีคำใ้ช้อยู่ว่าทิมแถว ถ้าทิม เป็นเรือนแถวแล้วทำไมจะต้องเติมคำว่า แถว เข้าไปอีก ทิมไม่จำเป็นต้องเป็นเรือนยาว แต่ไม่ใช่เรือนยอดแหลมเป็นแน่ ที่เขาซึ่งหลังคาไม่เป็น ยอดแหลม จึงเรียกว่า “โรงทิม” คือ โรงทิม

“ปะรำ” เป็นหลังคาตัด ไม่มีปัญหา ที่เศษพทหารเป็นหลังคาตัด ต้องเรียกว่าปะรำ...⁶⁰

แนวคิดด้านการเมือง

สำหรับแนวคิดด้านการเมืองนั้น ถือเป็นหนึ่งในแนวคิดสำคัญที่มีผลต่อทั้งตำแหน่งที่ตั้ง และรูปแบบสถาปัตยกรรมของเมรุภพบุรี พ.ศ. 2476 โดยในประเด็นตำแหน่งที่ตั้งของเมรุภพบุรี ซึ่งตั้งอยู่บนท้องสนามหลวงนั้น ได้มีนักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าเป็นความพยายามที่จะลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ของท้องสนามหลวงในฐานะทุ่งพระเมรุ อันเกี่ยวข้องกับ สถานภาพและความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์⁶¹ แต่เมื่อพิจารณาจากหลักฐานบันทึกและภาพถ่ายเก่าแล้ว พบว่าเมรุภพบุรีตั้งอยู่บนท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ ซึ่งไม่ตรงกับตำแหน่งทุ่งพระเมรุที่ใช้จัดพิธีพระบรมศพซึ่งก็คือพื้นที่ท้องสนามหลวงฝั่งทิศใต้ ประกอบกับสภาพการเมือง ช่วงเวลาดังกล่าวนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศวางพระองค์เป็นกลางใน เหตุการณ์กบฏวเดช⁶² ทำให้ทางกลุ่มคณะราษฎรไม่น่าจะมีเหตุให้ต้องมีข้อขัดแย้งกับสถาบัน กษัตริย์โดยตรง ซึ่งหากทำก็อาจส่งผลสะท้อนกลับให้เกิดความไม่พอใจขึ้นของกลุ่มคนที่นิยม กษัตริย์จนอาจนำไปสู่เหตุการณ์ลักษณะคล้ายคลึงกับเหตุการณ์กบฏวเดชอีกได้ ดังนั้น การสร้าง เมรุภพบุรีกลางท้องสนามหลวงของรัฐบาลคณะราษฎรในครั้งนี้ จึงน่าจะมีจุดประสงค์ส่วน หนึ่งเพื่อประกาศความชอบธรรมทางการเมืองของกลุ่มคณะราษฎรมากกว่าการลดทอนสถานภาพ ของสถาบันกษัตริย์

⁶⁰ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์*, 143-144.

⁶¹ ชาตรี ประภิตนันทการ, *ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552), 74-79.

⁶² นิคม จารุมณี, *กบฏวเดช พ.ศ. 2476*, (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2519), 217-218.

เมื่อพิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของงานเมรุภพวรมณฑลแล้วพบว่า มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากกลุ่มงานพระเมรุมาศและพระเมรุของราชสำนักที่เคยมีการสร้างกันมา ในสมัยก่อนหน้าเมรุภพวรมณฑล กล่าวคือ พระเมรุมาศและพระเมรุของราชสำนักได้รับการ ออกแบบเป็นอาคารที่มีเรือนซ้อนชั้น หรือที่เรียกว่าอาคารทรงปราสาท อันสื่อถึงคติของการสร้าง อาคารเพื่ออุทิศให้แก่ผู้มีฐานันดรสูง อีกทั้งยังมีลวดลายประดับตกแต่งที่มีความละเอียดซับซ้อน สื่อ ถึงแนวคิดการใช้พระเมรุมาศและพระเมรุเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลาง จักรวาลตามคติฮินดู – พุทธ และเป็นที่พักของเทพเจ้า ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระมหากษัตริย์และ พระบรมวงศานุวงศ์ตามแนวคิด โบราณราชประเพณีที่ว่าพระมหากษัตริย์นั้นทรงเปรียบเสมือน สมมติเทพ อันเป็นแนวคิดในการยกย่องเชิดชูพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ว่ามีสถานะ หรือฐานานุศักดิ์ที่สูงส่งกว่าคนธรรมดาทั่วไป ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะทางการเมืองและการปกครอง ในช่วงก่อนการปฏิวัติของคณะราษฎรในปี พ.ศ. 2475 ที่อำนาจสิทธิ์ขาดทางการเมืองการปกครอง ตกอยู่ในมือของสถาบันกษัตริย์และชนชั้นปกครองแบบจารีต ซึ่งอยู่บนจุดสูงสุดของสังคมขณะนั้น ที่มีการแบ่งชนชั้นตามฐานันดรอย่างชัดเจน

ส่วนเมรุคราวภพวรมณฑลนั้น ได้รับการออกแบบอาคารที่แสดงออกถึงความเรียบง่ายของ รูปแบบและลวดลาย กล่าวคือ ไม่มีการทำลวดลายประดับที่มีความซับซ้อนใดๆ ประกอบในงาน เมรุ และที่สำคัญคือ อาคารเมรุหลังดังกล่าวเป็นอาคารที่มีหลังคาชั้นเดียว คือไม่สร้างเป็นอาคารที่มี เรือนซ้อนชั้นหรืออาคารทรงปราสาทแต่อย่างใด ซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในงานพระ เมรุมาศและพระเมรุที่สร้างบนท้องสนามหลวงในสมัยก่อนหน้า

สำหรับประเด็นเรื่องความเรียบง่ายของรูปแบบอาคารเมรุคราวภพวรมณฑลนั้น หากมอง อย่างผิวเผินแล้วอาจทำให้คิดไปได้ว่า เมรุคราวภพวรมณฑลสร้างตามหลักของการสร้างอาคาร สำหรับสามัญชนตามระบบฐานันดรหรือฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรม หรืออาจเป็นการหยิบ ยืมรูปแบบของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) ที่กำลังเป็นที่นิยมอยู่ในทวีปยุโรป ในขณะนั้นมาใช้เพื่อสื่อถึงแนวคิดว่าด้วยความทันสมัย ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า การที่เราจะทราบถึง สาเหตุหรือที่มาของรูปแบบเมรุคราวภพวรมณฑลนั้น ควรจะพิจารณาจากแนวคิดด้านอุดมการณ์ ทางการเมืองของคณะราษฎรและบรรยากาศทางการเมืองภายในประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นสำคัญ

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า อุดมการณ์ทางการเมืองของคณะราษฎรที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การต่อต้านระบอบการปกครองแบบเดิมที่มีการแบ่งชนชั้นทางสังคม ซึ่งทำให้ชนชั้นเจ้านายหรือ สถาบันกษัตริย์เป็นกลุ่มบุคคลที่มีสถานภาพสูงสุดและเข้าถึงอำนาจทางการเมืองและการปกครอง

มากที่สุดแต่เพียงกลุ่มเดียว⁶³ ดังนั้น คณะราษฎรจึงเสนอแนวคิดเรื่องความเสมอภาค อันหมายถึง ความเท่าเทียมกันของผู้คนในสังคมภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ ขึ้นมาเพื่อใช้ในการต่อต้านระบอบ การปกครองแบบเดิมดังกล่าว โดยคณะราษฎรได้ชูแนวคิดเรื่องความเสมอภาคขึ้นมาเป็นหนึ่งใน ประเด็นสำคัญของการปฏิวัติในปี พ.ศ. 2475 และแนวคิดเรื่องความเสมอภาคยังกลายเป็นหลัก สำคัญ 1 ใน 6 อย่างในการปกครองของรัฐบาลคณะราษฎรอีกด้วย⁶⁴

หลังจากเข้ามามีบทบาททางการเมืองแล้ว คณะราษฎรได้ดำเนินนโยบายเชิงวัฒนธรรมหลาย อย่างเพื่อสร้างความเป็นรูปธรรมให้กับอุดมการณ์เรื่องความเสมอภาค เช่น การปรับปรุงระบบภาษา เป็นแบบใหม่เพื่อแสดงถึงความเป็นประชาธิปไตยตามมุมมองของคณะราษฎร เช่น การยกเลิก กลุ่มคำบางกลุ่มที่มีความหมายเดียวกันแต่เขียนต่างกัน เพื่อใช้กับสถานภาพของคนที่แตกต่างกัน ให้ เหลือเพียงคำเดียว เช่น กำหนดให้ใช้คำว่า “วันเกิด” เพียงคำเดียวโดยยกเลิกคำว่า ชาตะ พระราช สมภพ เถลิงพระชนมพรรษา เป็นต้น⁶⁵ อีกทั้งยังยกเลิกคำราชาศัพท์ ยกเลิกพระราชพิธีหลายอย่าง ที่แสดงถึงพระราชอำนาจและสถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์ เช่น พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พระราชพิธีแรกนาขวัญ เป็นต้น ยกเลิกบรรดาศักดิ์ทั้งหมดโดยให้เหตุผลว่า “... ฐานันดรศักดิ์ไม่ก่อให้เกิดเอกสิทธิ์แต่อย่างใด บุคคลย่อมเสมอภาคในทางกฎหมาย ...การมียศหรือ บรรดาศักดิ์หรือไม่นั้นมิได้เป็นข้อที่ทำให้บุคคลได้รับผลปฏิบัติทางกฎหมาย...”⁶⁶ จะเห็นได้ว่า อุดมการณ์เรื่องความเสมอภาคของคณะราษฎรได้ถูกถ่ายทอดลงในนโยบายเชิงวัฒนธรรมด้าน ต่างๆ เกือบทุกด้าน ซึ่งสำหรับในด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมนั้นก็มิอยู่ในข้อยกเว้นเช่นกัน

เมื่อพิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเมรุคราวกบฏบวรเดชแล้วจะเห็นได้ว่า รูปแบบ อาคารที่เรียบง่ายและการสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาตัดตรงชั้นเดียว คือไม่สร้างเป็นอาคารที่มีเรือน ช้อนชั้นหรืออาคารทรงปราสาทอันเป็นลักษณะของอาคารที่สร้างเพื่ออุทิศให้แก่ผู้มีฐานันดรสูงนั้น น่าจะเป็นหนึ่งในความพยายามที่จะถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองเรื่องความเสมอภาค ลงในงาน

⁶³ ชาตรี ประทีปนันทการ, คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมือง หลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), 30-31.

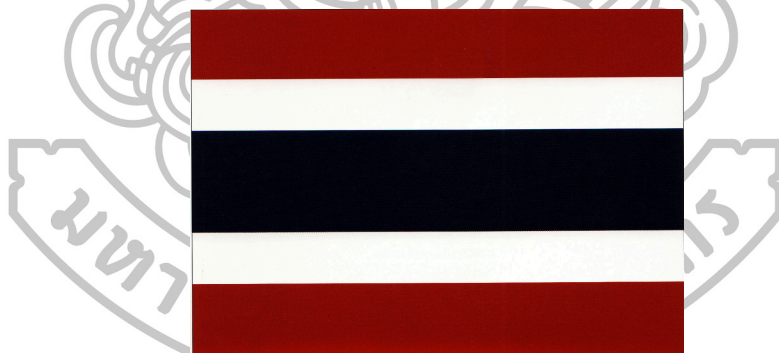
⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁶⁵ แลมสุข นุ่มนนท์, ประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), 171.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, 159.

ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่คณะราษฎรเป็นผู้อุปถัมภ์⁶⁷ ซึ่งน่าจะมีวัตถุประสงค์เพื่อลดทอนลักษณะฐานานุศักดิ์ทางศิลปสถาปัตยกรรม อันหมายถึงการแบ่งแยกชนชั้นในทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม โดยแสดงออกผ่านความซับซ้อนของรูปแบบและลวดลายเพื่อบ่งบอกถึงสถานะอันสูงส่งของผู้ที่เป็นเจ้าของงานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมเหล่านั้น⁶⁸ กล่าวโดยสรุปคือ รูปแบบอาคารของเมรุคราวกบฏบวรเดชน่าจะทำหน้าที่สะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างใหม่ในเรื่องความเสมอภาค หรือความเท่าเทียมกันของผู้คนในสังคม ซึ่งน่าจะมีขึ้นเพื่อลดความชอบธรรมของอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างเก่าที่ถือในเรื่องการแบ่งชนชั้นของผู้คนในสังคม โดยแสดงออกผ่านทางรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เรียบง่ายและไม่ปรากฏสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการแบ่งชนชั้นหรือฐานานุศักดิ์ในงานเมรุหลังดังกล่าว ทั้งในด้านรูปแบบและลวดลายอยู่เลย

นอกจากการสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองผ่านทางรูปแบบสถาปัตยกรรมแล้ว เมรุคราวกบฏบวรเดชยังมีการนำสัญลักษณ์ทางการเมืองในขณะนั้นมาใช้ประกอบเป็นงานประดับทางสถาปัตยกรรมด้วย เช่น การปักธงชาติบนยอดหลังคาเมรุ การใช้สัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญมาประกอบเป็นยอดแท่งเสาขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่กึ่งกลางภายในเมรุ เป็นต้น ซึ่งน่าจะมีจุดประสงค์เพื่อสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองของคณะราษฎรด้วยเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 39 ภาพธงไตรรงค์ที่เริ่มใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา

(ที่มา: ชนิตา พรหมพยัคฆ์ เทือกสม, การเมืองในประวัติศาสตร์ธงชาติไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), 24)

⁶⁷ ชาตรี ประกิตนันทการ, ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552), 10.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 10-11.

ธงชาติที่ปักอยู่บนยอดหลังคามรรควรรคภูวบรรณเดชนั้นคือธงไตรรงค์ (ภาพที่ 39) มีลักษณะเป็นธงที่มีแถบสี 5 แถบ พาดตามด้านยาวของผืนธง สีที่ใช้มีทั้งหมด 3 สี ได้แก่

- 1.สีน้ำเงิน ใช้ในแถบสีที่พาดกึ่งกลางผืนธง
- 2.สีขาว ใช้ในแถบสีที่พาดขนานแถบสีน้ำเงินทั้ง 2 ข้าง
- 3.สีแดง ใช้ในแถบสีที่พาดริมขอบด้านยาวของผืนธงทั้ง 2 ข้าง

สำหรับประวัติความเป็นมาของธงไตรรงค์ น่าจะได้รับการออกแบบและเริ่มใช้มาตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามประกาศ พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติธง พระพุทธศักราช 2460 โดยมีเหตุผลสำคัญคือเพื่อให้ระลึกถึงเหตุการณ์ที่ประเทศสยามได้เข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่ายสัมพันธมิตรและได้เป็นประเทศฝ่ายชนะสงคราม⁶⁹

สิ่งที่น่าสนใจคือ แม้ว่าธงไตรรงค์จะเกิดขึ้นภายใต้บริบททางการเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่คณะราษฎรก็ยังเลือกใช้ธงไตรรงค์เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองของตน เช่น การใช้ธงไตรรงค์เป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยการเชิญธงไตรรงค์ขึ้นเหนือยอดโดมพระที่นั่งอนันตสมาคมในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475⁷⁰ การประดับธงไตรรงค์ตามสถานที่ราชการและอาคารบ้านเรือนในวันสำคัญของรัฐบาลคณะราษฎร เช่น วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันเป็นวันเปิดสภาผู้แทนราษฎรเป็นวันแรก⁷¹ งานฉลองรัฐธรรมนูญในปีต่างๆ ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้รัฐบาลคณะราษฎรยังให้ความสำคัญกับธงไตรรงค์เป็นอย่างมาก ดังเห็นได้จากนโยบายต่างๆ ที่รัฐบาลคณะราษฎรมีต่อธงไตรรงค์ เช่น การออกกฎหมายเกี่ยวกับธงชาติฉบับต่างๆ การนำเนื้อหาเรื่องความหมายและความสำคัญของธงชาติบรรจุไว้ในแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง เป็นต้น⁷²

ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะว่า คณะราษฎรได้ตระหนักว่าแนวคิดเรื่องธงไตรรงค์ในฐานะสัญลักษณ์ที่สะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองในเรื่องรัฐชาติที่มีประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของรัฐนั้นได้อยู่ในสานึกของประชาชนชาวสยามในขณะนั้นแล้ว ซึ่งแนวคิดดังกล่าวน่าจะได้รับการปลูกฝังลง

⁶⁹ ชนิตา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม, การเมืองในประวัติศาสตร์ธงชาติไทย, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), 69-70.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, 2546), 127.

⁷¹ หจข. (2) สร.0201.56/1 เรื่องชักธงในวันเปิดสภาผู้แทนราษฎร (พ.ศ. 2475).

⁷² ชนิตา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม, การเมืองในประวัติศาสตร์ธงชาติไทย, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), 132-151.

ในหมู่ประชาชนมาตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว⁷³ แม้ว่าการปลูกฝังแนวคิดในสมัยดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อให้ประชาชนจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ อันถือเป็นแกนหลักของชาติตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม แต่ก็เป็นการสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในรัฐชาตินั้น โดยใช้ธงไตรรงค์เป็นสัญลักษณ์สะท้อนอุดมการณ์ ดังนั้นอีกนัยหนึ่ง ธงไตรรงค์จึงเป็นสัญลักษณ์ของประชาชนในชาติไปด้วย อีกทั้งธงไตรรงค์นั้นมีระบบสัญลักษณ์ที่มีความเป็นนามธรรม กล่าวคือ ใช้เพียงแถบสีต่างๆ เป็นสัญลักษณ์ โดยไม่ปรากฏรูปสัญลักษณ์อื่นๆ โดยเฉพาะรูปสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงแนวคิดเรื่องชนชั้นปกครองในระบอบจารีตอยู่เลย ทำให้ง่ายต่อการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายเมื่ออุดมการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนไป ดังนั้นเมื่อคณะราษฎรขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองแล้วจึงไม่ได้ทำการปรับเปลี่ยนรูปแบบของธงไตรรงค์ เพียงแต่อาจมีการปรับเปลี่ยนนิยามของธงไตรรงค์ใหม่ จากสัญลักษณ์สะท้อนอุดมการณ์เรื่อง “รัฐชาติที่มีประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ” มาเป็น “รัฐชาติของประชาชน” ฉะนั้นธงไตรรงค์ที่ปักอยู่บนยอดหลังคาเมรุคราวกบฏบวรเดชนั้น น่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองเรื่อง “รัฐชาติ” ที่มีประชาชนเป็นเจ้าของรัฐ และน่าจะเป็นการสดุดีทหารฝ่ายรัฐบาลที่เสียชีวิตจากเหตุการณ์ในครั้งนั้นในฐานะผู้ที่ยอมสละชีวิตเพื่อปกป้อง “รัฐชาติของประชาชน” เอาไว้นั่นเอง

สำหรับสัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญที่ประกอบเป็นยอดแห่งเสาขนาดใหญ่ภายในเมรุคราวกบฏบวรเดชนั้นมีลักษณะเป็นพานแว่นฟ้าซ้อนกัน 2 ชั้น รองรับสมุดไทย โดยที่มาของรูปแบบพานรัฐธรรมนูญนั้นน่าจะมีสาเหตุมาจากความต้องการของคณะราษฎร ที่ต้องการสร้างสัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงรูปธรรมเพื่อใช้เป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปได้ทราบว่าประเทศสยามได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบการปกครองแบบใหม่ของคณะราษฎรที่มีรัฐธรรมนูญเป็นศูนย์กลางของรัฐชาติ⁷⁴ ซึ่งเรียกกันใภายในภายหลังว่า “ระบอบรัฐธรรมนูญ” ดังนั้นสัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญ จึงน่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบททางการเมืองในช่วงเวลาที่คณะราษฎรได้ขึ้นมาใช้อำนาจปกครองประเทศ และพานรัฐธรรมนูญที่เป็นยอดแห่งเสาภายในเมรุคราวกบฏบวรเดชนั้นก็น่าจะเป็นสัญลักษณ์ในเชิงรูปธรรมของระบอบรัฐธรรมนูญ ที่ก่อตั้งโดยคณะราษฎร นอกจากนี้ในช่วงที่ทำพิธีปลงศพทหารฝ่ายรัฐบาลในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 นั้น ได้มีการตั้งหีบศพทหารทั้ง 17 ศพล้อมรอบแห่ง

⁷³ ชนิตา พรหมพยัคฆ์ เผือกสม, การเมืองในประวัติศาสตร์ประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), 79-94.

⁷⁴ ชาตรี ประทีปนทการ, การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2550), 302.

เสภาพานรัฐธรรมนูญภายในเมรุ โดยหันหัวหีบศพเข้าชนแท่งเสภาพานรัฐธรรมนูญ⁷⁵ ซึ่งน่าจะมีความหมายถึงการสวดอิติหารฝ่ายรัฐบาลที่เสียชีวิตจากเหตุการณ์ในครั้งนั้นในฐานะผู้ที่ยอมสละชีวิตเพื่อปกป้องระบอบรัฐธรรมนูญ ที่ก่อตั้งโดยคณะราษฎรและเป็นหลักการสูงสุดของชาติเอาไว้นั่นเอง

แนวคิดด้านสังคมและวัฒนธรรม

ในด้านแนวคิดทางสังคมและวัฒนธรรม รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่ทางรัฐบาลคณะราษฎร ภายใต้อำนาจของพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เลือกให้นำมาสร้างเมรุภูกบวกรเขชนั้น น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการนำเสนอแนวคิดด้วยความทันสมัย (Modernization) ในแบบของคณะราษฎรให้ประชาชนได้รับรู้ โดยใช้รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงแนวคิดให้เห็นในเชิงรูปธรรม

รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมของเมรุภูกบวกรเขชนั้น หากพิจารณาเฉพาะรูปแบบที่เห็นภายนอกแล้วก็สามารถเทียบเคียงได้กับรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่กำลังได้รับความนิยมอยู่ในทวีปยุโรปในขณะนั้น ซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้วในส่วนก่อนหน้าว่า สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ของโลกตะวันตกนั้นเกิดขึ้นภายใต้บรรยากาศทางสังคมที่กำลังนิยมแนวคิดด้วยความทันสมัย ที่ผู้คนในสังคมมีความนิยมในวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ที่เน้นความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ระบบความคิดแบบเหตุผลนิยม และการตัดขาดจากจารีตประเพณีในอดีตซึ่งถูกดูถูกดูแคลนว่าเป็นสิ่งล้าสมัย ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ยังไม่เป็นที่แพร่หลายในสังคมไทยในช่วงเวลาเดียวกันมากนัก ดังนั้น รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมของเมรุภูกบวกรเขชน่าจะถูกสร้างขึ้นภายใต้เหตุปัจจัยเฉพาะของสังคมไทยขณะนั้น ซึ่งน่าจะเป็นแนวคิดทางสังคมที่คณะราษฎรสร้างขึ้นและต้องการเผยแพร่ให้ประชาชนได้รับรู้ เพื่อสร้างความชอบธรรมทางการปกครองของพวกเขา โดยการเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่มาสร้างเมรุภูกบวกรเขชนั้น อาจแสดงถึงการเริ่มต้นของวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ภายใต้สภาพสังคมใหม่ ที่จะมาแทนที่วัฒนธรรมรูปแบบเก่าภายใต้สังคมแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิม พร้อมกับการก้าวขึ้นมาของอำนาจของผู้ปกครองกลุ่มใหม่ซึ่งก็คือคณะราษฎร ที่สามารถนำพาสังคมไทยไปสู่ความทันสมัยเจริญก้าวหน้าตามอย่างประเทศโลกตะวันตก ได้อย่างทัดเทียมกับที่ผู้ปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิมเคยทำมา หรือการสร้างอาคารเมรุภูกบวกรเขชให้มีรูปแบบเป็นอาคารที่มีหลังคาชั้นเดียว ก็อาจแสดงถึงแนวคิดเรื่องความเสมอภาคของผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคม โดยอาคารเมรุภูกบวกรเขชที่มีหลังคาชั้นเดียว อาจ

⁷⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2505) 127.

หมายถึงคนกลุ่มอื่นที่ไม่ใช่สถาบันกษัตริย์ ซึ่งอาจหมายถึงสามัญชนในความคิดของคณะราษฎรนั้น สามารถที่จะมาใช้พื้นที่ท้องสนามหลวงในการจัดงานระดับรัฐพิธีได้ภายใต้ระบอบการปกครองของคณะราษฎร อันต่างสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่พื้นที่แห่งนี้สงวนไว้สำหรับสถาบันกษัตริย์ในการจัดงานระดับรัฐพิธีเท่านั้น

วิเคราะห์งานศิลปสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมและแนวคิดด้านศิลปะ

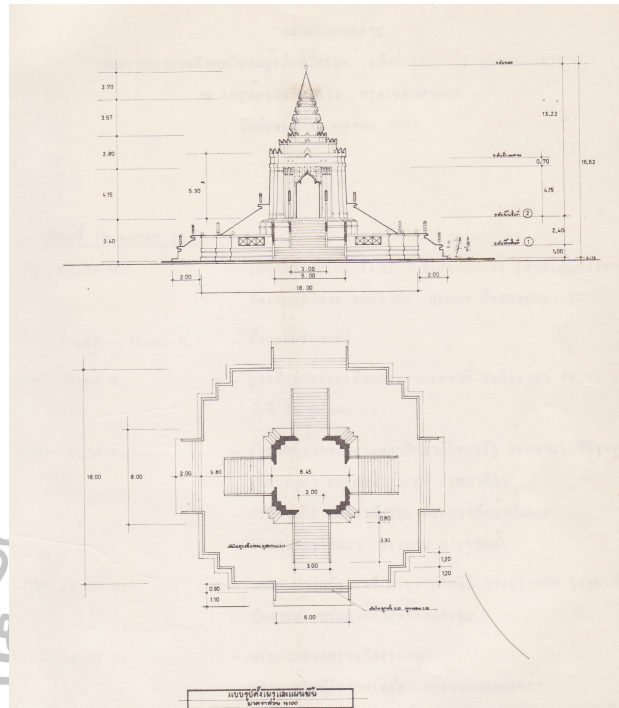
ภาพที่ 40 ภาพถ่ายอาคารเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

(ที่มา: เสรี น้อยบัวทิพย์, โฉมหน้าประวัติศาสตร์ ชุด ประชาธิปไตยเลือด (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2517, ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ภายหลังการจลาจลในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ยุติลงนั้น นำมาซึ่งความสูญเสียต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้คนเป็นอย่างมาก โดยมีนักศึกษาและประชาชนเสียชีวิตประมาณ 77 ราย จากเหตุการณ์นี้⁷⁶ ทำให้ทางรัฐบาลชุดใหม่ที่มีศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี ได้จัดสร้างเมรุขนาดใหญ่สำหรับพิธีพระราชทานเพลิงศพผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ณ ท้องสนามหลวงในปริมณฑลคือในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2517 โดยรายละเอียดบางส่วนองงานศิลปสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาคมฯ ได้ถูกบันทึกไว้ในรูปของแบบแปลนแผนผังอาคารที่อยู่ในหนังสืออนุสรณ์งานศพ “พระราชทานเพลิงศพวีรชน ณ เมรุท้องสนามหลวง 14 ตุลาคม 2517” ซึ่งจากการวิเคราะห์แบบแปลน ทำให้สันนิษฐานได้ว่าอาคารเมรุ 14 ตุลาคมฯ นั้นปลูก

⁷⁶ พิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชน ณ เมรุท้องสนามหลวง 14 ตุลาคม 2517 (กรุงเทพฯ: 2517), 20-55.

สร้างชั้นที่ห้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ มีแผนผังที่มีอาคารเมรุหลักตั้งอยู่กึ่งกลางสนามแล้วแวดล้อมด้วยพลับพลาและอาคารอื่นๆ ในลักษณะคล้ายคลึงกับงานพระเมรุของทางราชสำนัก สำหรับอาคารเมรุหลักนั้นเป็นอาคารทรงปราสาทในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมสี่ทอ้งทั้งหลัง (ภาพที่ 40) โดยสามารถวิเคราะห์แยกออกเป็นส่วนประกอบต่างๆ ได้ดังนี้

ภาพที่ 41 ภาพแบบแปลนเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

ที่มา: พิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชน ๓ เมรุห้องสนามหลวง 14 ตุลาคม 2517 (กรุงเทพฯ: 2517), 10.)

ส่วนฐาน

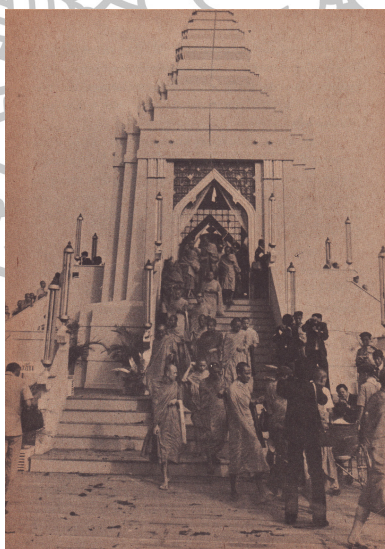
ส่วนฐานมีลักษณะเป็นฐานบัวในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม มีบันไดทางขึ้นสู่ห้องกุหา ด้านในทั้ง 4 ด้าน ส่วนฐานของตัวอาคารตั้งอยู่บนฐานไพทีที่มีลักษณะเป็นฐานบัวในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม (ภาพที่ 41) และมีบันไดทางขึ้นสู่พื้นที่ด้านบนทั้ง 4 ด้านเช่นกัน ทั้งส่วนฐานไพทีและราวบันไดทางขึ้นสู่ห้องภายในอาคารมีการประดับด้วยเสาที่มีลักษณะคล้ายเสาหัวเม็ดอยู่ด้วย (ภาพที่ 42)

ภาพที่ 42 ลูกเสือยืนเฝ้ายามที่ทางขึ้นสู่ภายในเมรุ จากภาพแสดงเสาหัวเม็ดที่ใช้ประดับราวบันได

ที่มา: ณรงค์ ไตรวัฒน์, **ประมวลภาพและเหตุการณ์ พิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชน 14 ตุลาคม**
(กรุงเทพฯ: หจก. อุดมศึกษาการพิมพ์, 2517), 79.)

ส่วนตัวอาคาร

ภาพที่ 43 ภาพแสดงส่วนเรือนธาตุของอาคารเมรุ 14 ตุลาคม

ที่มา: ณรงค์ ไตรวัฒน์, **ประมวลภาพและเหตุการณ์ พิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชน 14 ตุลาคม**
(กรุงเทพฯ: หจก. อุดมศึกษาการพิมพ์, 2517), 67.)

มีลักษณะเป็นเรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมตามรูปแบบของอาคารทรงปราสาททั่วไป (ภาพที่ 43) มีทางเข้าสู่ห้องหุ่ทางด้านใน 4 ด้าน ปากทางเข้าเป็นซุ้มประตูที่น่าจะเป็นซุ้มประตูทรงปราสาท แต่ถูกลดทอนรูปทรงและลดตายประดับให้ดูเรียบง่ายขึ้น ที่ข้างซุ้มประตูแต่ละด้านประดับด้วยเสาดัดผนังด้านละ 4 ต้น โดยตั้งขนาบซุ้มประตูทั้งข้างซ้ายและข้างขวาข้างละ 2 ต้น เสาดัดผนังถูกลดทอนลดตายประดับลงจนเหลือเพียงต้นเสากับบัวหัวเสาที่มีลักษณะคล้ายบัวแวงในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณีเท่านั้น

ส่วนยอด

ภาพที่ 44 ภาพเมรุ 14 ตุลาคม แสดงส่วนยอดเป็นชั้นซ้อนแบบอาคารทรงปราสาท (ที่มา: เสรี น้อยบัวทิพย์, โฉมหน้าประวัติศาสตร์ ชุด ประชาธิปไตยเลือด (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2517), ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ส่วนยอดเป็นชั้นซ้อนในผังเพิ่มมุมตามรูปแบบอาคารทรงปราสาท ลดตายประดับถูกลดทอนลงอย่างมากจนเหลือเพียงส่วนของบรรพัแสดงกับนาคปึกที่มีลักษณะเป็นเพียงเค้าโครงเท่านั้น ส่วนบนสุดของชั้นซ้อนมีลักษณะคล้ายปี่และจบด้วยส่วนยอดที่มีลักษณะคล้ายเม็คน้ำค้างในงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี (ภาพที่ 44)

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมของเมรุ 14 ตุลาคม นั้น มีลักษณะโดยรวมที่น่าจะได้รับแรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี และมีระบบแผนผังที่น่าจะสื่อถึงคติไตรภูมิโลกัฒฐานคล้ายคลึงกับงานพระเมรุของราชสำนัก แต่ขณะเดียวกัน ตัวงานสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาคม ก็ได้รับการออกแบบโดยถูกลดทอนลดตายประดับลงไปมากจนเหลือแต่ส่วน

โครงสร้างอาคารเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งตัวอาคารยังออกแบบให้มีรูปทรงคูหาและทึบตัน อันอาจสื่อถึงการได้รับแรงบันดาลใจจากอาคารแบบสมัยใหม่ที่ก่อสร้างด้วยวัสดุคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจากกลุ่มงานพระเมรุมาศและพระเมรุของราชสำนัก ดังมีตัวอย่างได้แก่พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล (ภาพที่ 45) ที่ได้รับการออกแบบโดยใช้แนวคิดสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งแสดงออกโดยการใช้ลวดลายประดับสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีเป็นจำนวนมาก การออกแบบตัวอาคารให้มีรูปทรงสูงโปร่งและบาง อันอาจสื่อถึงอาคารที่ก่อสร้างด้วยไม้ ซึ่งเป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 45 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
(ที่มา: สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539), 327.)

สำหรับรูปแบบของเมรุ 14 ตุลาฯ ที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมไทยประเพณีกับสถาปัตยกรรมคอนกรีตสมัยใหม่นั้น มักถูกเรียกว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ ซึ่งได้รับความนิยมในประเทศไทย โดยเฉพาะจากภาครัฐตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา แม้ว่าจะมีสถาปนิกและนักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมบางส่วนวิพากษ์วิจารณ์งานสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ ในประเด็นของการขาดความกลมกลืนในการผสมผสานงานสถาปัตยกรรมไทยประเพณี

และงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่แบบตะวันตกเข้าด้วยกันก็ตาม⁷⁷ แต่รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ก็ได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงเวลาดังกล่าว ดังมีตัวอย่างผลงาน ได้แก่ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ภาพที่ 46) หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (ภาพที่ 47) รวมทั้งเมรุ 14 ตุลาคม อันเป็นผลงานการก่อสร้างของกรมโยธาธิการ⁷⁸ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายให้ก่อสร้างอาคารต่างๆ ของภาครัฐ โดยเฉพาะตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา โดยทางกรมโยธาธิการมักเลือกใช้รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ในการก่อสร้างอาคารสำคัญของรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นไปได้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ที่ปรากฏในเมรุ 14 ตุลาคม อาจเป็นจากความถนัดทางเชิงช่างของกลุ่มคนที่ออกแบบและก่อสร้างเมรุดังกล่าว ที่มีความถนัดในงานสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์อยู่แล้วก็เป็นได้

ภาพที่ 46 หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

⁷⁷ วิมลสิทธิ์ ทรายางกูร และคณะ, พัฒนาการแนวคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2536), 403.

⁷⁸ พิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชน ๑๓ เมรุท้องสนามหลวง 14 ตุลาคม 2517 (กรุงเทพฯ: 2517), 10.

ภาพที่ 47 หอประชุมมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

(ที่มา: ชาตรี ประภิตนทการ, สถาปัตยกรรม (กรุงเทพฯ: เมคอะวิซ จำกัด, 2554), 227)

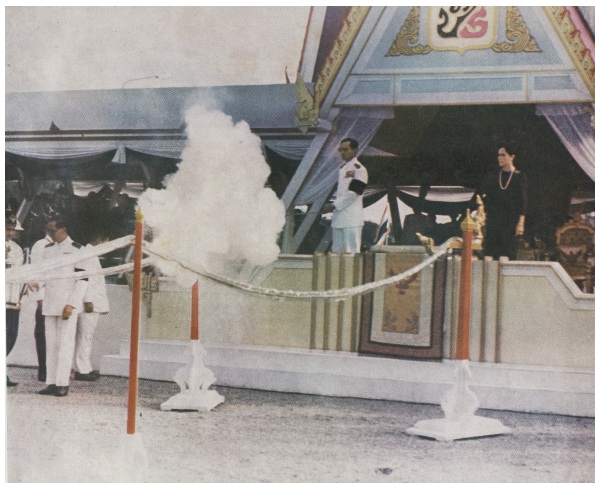
แนวคิดด้านการเมือง

สำหรับรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมของเมรุ 14 ตุลาคม ที่มีลักษณะของการลดทอนรูปแบบและรายละเอียดบางประการ โดยเฉพาะเรื่องงานประดับสถาปัตยกรรมนั้น นอกจากจะสะท้อนถึงความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ในช่วงเวลาดังกล่าวแล้ว ยังอาจสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างงานสถาปัตยกรรมกับสภาพการเมืองและสังคมในประเด็นของฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรม อันเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยการสร้างงานสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมกับฐานันดรของบุคคลในแต่ละชนชั้น โดยงานศิลปสถาปัตยกรรมสำหรับสามัญชนนั้นจะไม่มีประดับลวดลายจำนวนมากลงไปในงาน โดยเฉพาะลวดลายประดับที่มีความหมายในเชิงประติมานวิทยาที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์และอำนาจอันสัมพันธ์กับสถานะและอำนาจของชนชั้นปกครอง และเมื่อประกอบกับบริบทแวดล้อมอื่นๆ ในงานพิธีปลงศพวีรชน 14 ตุลาคม ที่รัฐบาลได้จัดขึ้นในรูปแบบของพิธีพระราชทานเพลิงศพ โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีพระราชทานเพลิงศพสามัญชน (ภาพที่ 48) ที่เสียชีวิตจากการต่อสู้เพื่อให้ได้ซึ่งประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญนั้น ก็น่าจะเป็นการสะท้อนถึงแนวคิด “ประชาธิปไตยได้ร่วมพระบารมี” หรือที่นักวิชาการบางส่วนเรียกว่า “วาทกรรมกษัตริย์ประชาธิปไตย”⁷⁹ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ว่าด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างสถาบันกษัตริย์กับระบอบประชาธิปไตย โดยเน้นภาพลักษณ์เหล่านี้ผ่านเหตุการณ์ต่างๆ เช่น เหตุการณ์พระราชทานรัฐธรรมนูญในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปี พ.ศ. 2475 หรือภาพลักษณ์ของกษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรม

⁷⁹ ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองและวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาคม, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 464-559.

และใกล้ชิดกับประชาชนทุกหมู่เหล่าอย่างไม่ถือพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เป็นต้น

ภาพที่ 48 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีพระราชทานเพลิงศพ
วีรชน 14 ตุลาฯ

(ที่มา: เสรี น้อยบัวทิพย์, โฉมหน้าประวัติศาสตร์ ชุด ประชาธิปไตยเลือด (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2517), ไม่ปรากฏเลขหน้า)

แนวคิดดังกล่าวนี้จะเริ่มก่อตัวขึ้นช่วงหลังเหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ. 2490 พร้อมๆ กับการเริ่มมีบทบาททางการเมืองและสังคมของกลุ่มคนที่มีแนวคิดอนุรักษนิยมที่ต้องการฟื้นฟูสถานภาพของสถาบันกษัตริย์และแนวคิดทางการเมืองและสังคมแบบจารีตประเพณีก่อนสมัยใหม่ และต่อมาแนวคิดดังกล่าวนี้ก็ได้รับการยอมรับอย่างชัดเจนขึ้นในสังคมไทยภายหลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในปี พ.ศ. 2500 ซึ่งจากการที่สถาบันกษัตริย์ช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 ได้รับการฟื้นฟูสถานภาพและบารมีขึ้นอย่างมาก โดยผ่านนโยบายของรัฐบาลและด้านอื่นๆ นั้น ทำให้ทุกภาคส่วนในสังคมเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในสถาบันกษัตริย์เป็นอย่างมาก รวมถึงกลุ่มนักศึกษาบางส่วนด้วย เห็นได้จากการที่กลุ่มนักศึกษาได้ใช้สถาบันกษัตริย์เป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (ภาพที่ 49) และรวมทั้งรัฐบาลของศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ ที่เข้าบริหารราชการแผ่นดินหลังจากที่เกิดเหตุการณ์แล้วก็น่าจะแสดงการยกย่องเชิดชูสถาบันกษัตริย์ในฐานะศูนย์รวมจิตใจของผู้คนทั้งประเทศชาติ เพื่อพยายามลดความขัดแย้งของกลุ่มการเมืองต่างๆ ภายในประเทศด้วยเช่นกัน ดังนั้น พิธีปลงศพวีรชน 14 ตุลาฯ ที่รัฐบาลจัดขึ้นในครั้งนี้ จึงน่าจะเป็นการแสดงถึงแนวคิดทางการเมืองที่มีรากฐานมาจากจารีตประเพณีดั้งเดิมในสังคมไทย เกี่ยวกับสถานภาพอันสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์

เหนือสามัญชน และการยอมรับความสัมพันธ์ทางการเมืองและสังคมระหว่างสถาบันกษัตริย์ที่อยู่ในฐานะผู้ปกครอง กับสามัญชนที่อยู่ในฐานะผู้ถูกปกครอง ตามแบบจารีตประเพณี ผ่านทางรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมเมรุที่สร้างขึ้นสำหรับปลงศพวีรชน ที่ลดทอนโครงสร้างและงานประดับสถาปัตยกรรมบางส่วนเพื่อให้เหมาะสมกับสถานภาพของผู้เสียชีวิตที่เป็นสามัญชน ตามแนวคิดฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมของศิลปะไทยประเพณี และการจัดพิธีในรูปแบบของพิธีพระราชทานเพลิงศพ ณ ท้องสนามหลวง อันแสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีต่อสามัญชน ในการที่มีพระบรมราชานุญาตให้จัดพิธีปลงศพวีรชน 14 ตุลาฯ กลางท้องสนามหลวง ซึ่งตามแนวคิดแบบประเพณีแล้วจะเป็นพื้นที่สำหรับจัดงานพระราชพิธีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์นั่นเอง⁸⁰

ภาพที่ 49 ขบวนการนักเรียนและนักศึกษาในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 พร้อมด้วยภาพพระบรมฉายาลักษณ์ซึ่งถือเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตย (ที่มา: ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 374.)

แนวคิดดังกล่าวนี้ นอกจากจะช่วยส่งเสริมสถานภาพของสถาบันกษัตริย์และความมั่นคงของรัฐบาลแล้ว ยังอาจมีส่วนช่วยรัฐบาลในการลดความชอบธรรมทางการเมืองของกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามรัฐบาลอย่างพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอีกด้วย โดยเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้นเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ถูกรับรู้และถูกตีความจากกลุ่มการเมืองฝ่ายต่างๆ ในสังคมไทยขณะนั้นเป็นอย่างมาก รวมถึงพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่ใช้แนวคิดสังคม

⁸⁰ ชาตรี ประทีปนทการ, ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2552), 93-96.

นิยมตีความเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ว่าเป็นการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างชนชั้นปกครองศักดินาที่ร่วมมือกับจักรวรรดินิยมต่างชาติเพื่อกดขี่ประชาชน กับฝ่ายประชาชนที่ลุกขึ้นต่อสู้เพื่อโค่นล้มชนชั้นศักดินาและเป็นอิสระจากการครอบงำของต่างชาติ⁸¹ ซึ่งเป็นการตีความเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับพวกตนและโน้มน้าวมวลชนให้เข้าเป็นแนวร่วมอุดมการณ์สังคมนิยมเพื่อต่อสู้กับรัฐบาลกลาง ทางรัฐบาลในขณะนั้นจึงน่าจะใช้งานพิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชน 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นำเสนอแนวคิดของฝ่ายตนเพื่อตอบโต้แนวคิดการตีความเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยฝ่ายรัฐบาลน่าจะนำเสนอแนวคิดที่ว่า เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ไม่ได้เป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างชนชั้นแต่อย่างใด ตรงกันข้าม เหล่านักศึกษาและประชาชนต่างยอมรับแนวคิดเรื่องชนชั้นทางสังคม ดังเห็นได้จากการจัดงานปลงศพสามัญชน โดยมีพระมหากษัตริย์อันเป็นสัญลักษณ์ของชนชั้นศักดินาตามแนวคิดสังคมนิยม ทรงเป็นองค์ประธานในพิธี และสามัญชนที่ร่วมต่อสู้และเสียชีวิตจากเหตุการณ์นั้นนั่นคือผู้ที่ต่อสู้ด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ที่ต้องการให้ประชาชนได้รับสิทธิเสรีภาพ โดยไม่ได้อยู่ภายใต้แนวคิดอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งรวมถึงแนวคิดสังคมนิยมแต่อย่างใด ดังตัวอย่างคำสดุดีและไว้อาลัยผู้เสียชีวิตที่ นายกรัฐมนตรีได้กล่าวในพิธีพระราชทานเพลิงศพ ดังนี้ “...เจตนารมณ์ของท่านผู้จากไปทุกคนนั้น กล่าวได้ว่ามุ่งหวังจะได้มีชีวิตอยู่ในบ้านเมืองอันมีการปกครองที่เที่ยงธรรม มีกติกากฎ และสุจริต ปวงชนมีสิทธิเสรีภาพโดยทั่วหน้าและอย่างเสมอภาค ซึ่งนับว่าเป็นเจตนารมณ์อันบริสุทธิ์ มิได้ปรารถนาอ้างอิงส่งเสริมลัทธิความเชื่อแบบหนึ่งแบบใด โดยเฉพาะ...”⁸²

แนวคิดด้านสังคมและวัฒนธรรม

สำหรับแนวคิดทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น งานศิลปสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาฯ อาจเป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอแนวคิดทางวัฒนธรรมของภาครัฐในประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ความเป็นไทย ที่สัมพันธ์กับจารีตประเพณีและระบบสังคมแบบช่วงก่อนสมัยใหม่ให้ประชาชนได้รับรู้

แนวคิดอัตลักษณ์ความเป็นไทยนั้น เป็นแนวคิดทางวัฒนธรรมแห่งชาติรูปแบบหนึ่ง que เริ่มต้นตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ที่มีลักษณะโดยรวมคือ การมีวิถีคิดแบบหววนย้อนถึงอดีตแบบจารีตประเพณีที่ผูกพันกับสถาบันกษัตริย์ สถาบันศาสนา และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบชนชั้น อันเป็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทยช่วงก่อนการปฏิวัติในปี

⁸¹ สมิทธ์ ถนอมศาสนะ, “วีรชน 14 ตุลา” ในสายตารัฐ: ว่าด้วยงานพระราชทานเพลิงศพ 14 ตุลาคม 2517, ใน หมายเหตุเดือนตุลา 1: ว่าด้วย 14 ตุลาคมลึกลับ, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552), 53.

⁸² ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517), 677.

พ.ศ. 2475 มีความนิยมในรูปแบบศิลปวัฒนธรรมที่เป็นการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมราชสำนักกับวัฒนธรรมท้องถิ่นกรุงเทพฯ⁸³ โดยมีหน่วยงานของภาครัฐเป็นผู้อุปถัมภ์ที่สำคัญ ซึ่งภาครัฐมีมุมมองต่อรูปแบบศิลปวัฒนธรรมแบบนี้ว่า เป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ประจำชาติในทางวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างจากชนชาติอื่น ซึ่งการเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวในสังคมไทยขณะนั้น น่าจะช่วยส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์และรัฐบาลเป็นอย่างมาก โดยรัฐบาลได้เผยแพร่แนวคิดอัตลักษณ์ความเป็นไทยผ่านช่องทางต่างๆ มากมาย และหนึ่งในช่องทางเหล่านั้นก็คือการสร้างงานสถาปัตยกรรมที่นำรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีมาใช้ โดยประยุกต์ให้เข้ากับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ในสังคมไทยขณะนั้น เพื่อให้งานสถาปัตยกรรมที่ภาครัฐจัดสร้างขึ้นทำหน้าที่เป็นภาพสะท้อนถึงแนวคิดอัตลักษณ์ความเป็นไทย ได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงอุดมการณ์ทางวัฒนธรรมของภาครัฐได้ง่ายขึ้น

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น จึงน่าจะเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่ทางภาครัฐ ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการสร้างเมรุ 14 ตุลาคม ได้เลือกใช้รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ที่ผ่านการประยุกต์ให้เข้ากับปัจจัยเฉพาะของงานพิธีในครั้งนี้มาสร้างผลงาน เพื่อให้งานสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาคม ได้ช่วยเป็นภาพสะท้อนถึง อัตลักษณ์ความเป็นไทยในทางศิลปสถาปัตยกรรม ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบงานพิธีปลงศพที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมมาจากพิธีปลงศพแบบไทยประเพณี และเมื่อพิจารณาจากรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาคม ซึ่งมีรูปแบบโดยภาพรวมที่เรียบง่ายนั้นก็สะท้อนถึงสถานะของผู้เสียชีวิตที่เป็นสามัญชนตามแนวคิดทางสังคมแบบชนชั้น ประกอบกับรูปแบบงานพิธีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีพระราชทานเพลิงศพด้วยพระองค์เองนั้น ก็น่าจะช่วยเสริมให้เห็นถึงการยอมรับความสัมพันธ์ทางสังคมแบบชนชั้นอันเป็นแนวคิดแบบก่อนสมัยใหม่ ในระบบผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองตามแบบจารีตประเพณี ซึ่งภาครัฐอาจนำเสนอแนวคิดนี้ขึ้นมาเพื่อใช้ในการลดความชอบธรรมของแนวคิดว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างประชาชนกับชนชั้นศักดินาในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ตีความไว้ก็เป็นได้

⁸³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), 158-162.

เปรียบเทียบรูปแบบและแนวคิดด้านต่างๆ ระหว่างเมรุภูปวรวรเดช พ.ศ. 2476 กับเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

ทั้งเมรุภูปวรวรเดช พ.ศ. 2476 และเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นงานศิลปสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะบางประการเป็นจุดร่วมกัน นั่นคือ เมรุทั้งสองหลังเป็นเมรุที่จัดสร้างขึ้นโดยรัฐบาล สำหรับปลงศพสามัญชนที่เสียชีวิตจากเหตุความรุนแรงทางการเมืองในขณะนั้นขึ้นบนท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ โดยเมรุทั้งสองหลังนั้นต่างมีตำแหน่งที่ตั้งและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและอุดมการณ์ทางด้านศิลปะ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่ภาครัฐในแต่ละสมัยต้องการนำเสนอให้ประชาชนรับรู้ ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งของการหวังผลทางด้านการปกครองประชาชนของรัฐบาล อย่างไรก็ตาม สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างงานศิลปสถาปัตยกรรมเมรุสามัญชนบนท้องสนามหลวงทั้งสองหลังก็คือ รูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน อันน่าจะสะท้อนถึงแนวคิดด้านต่างๆ ที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลานั้นเอง

งานศิลปสถาปัตยกรรมเมรุภูปวรวรเดช พ.ศ. 2476 เป็นอาคารที่สร้างขึ้นสำหรับใช้ปลงศพสามัญชนที่เป็นข้าราชการทหารของฝ่ายรัฐบาลที่เสียชีวิตในเหตุการณ์กบฏวรวรเดช ช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 โดยสร้างขึ้นบนท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ ซึ่งน่าจะมีนัยแฝงเรื่องการแสดงออกถึงความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐบาลคณะราษฎร อาคารเมรุมีลักษณะโดยรวมเป็นสถาปัตยกรรมแบบเรขาคณิต มีแผนผังเป็นอาคารโถงในผังรูปแปดเหลี่ยม ไม่มีผนังอาคาร ใช้เสาทรงสี่เหลี่ยม 8 ต้นมารองรับส่วนหลังคาที่เป็นหลังคาตัดชั้นเดียวทรงแปดเหลี่ยม ไม่ปรากฏงานประดับสถาปัตยกรรมมากนัก โดยเฉพาะไม่ปรากฏงานประดับสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีอยู่เลย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในการสร้างสรรค์ผลงานอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม ความไม่ชัดเจนของแนวคิดและองค์ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 ซึ่งน่าจะมีที่มาจากความแตกต่างกันทางบริบทด้านสังคมและวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มประเทศในทวีปยุโรปกับประเทศไทยในขณะนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่า งานศิลปสถาปัตยกรรมเมรุภูปวรวรเดช พ.ศ. 2476 เป็นการหยิบยืมเฉพาะรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่จากโลกตะวันตกมาใช้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่อยู่ภายใต้แนวคิดและบริบทเฉพาะภายในประเทศไทยขณะนั้น โดยเฉพาะบริบททางการเมือง ที่นอกจากจะเป็นสาเหตุสำคัญของการเมรุภูปวรวรเดชแล้ว ยังน่าจะส่งอิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอีกด้วย โดยการเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีลักษณะเป็นแบบเรขาคณิต การตัดทอนงานประดับสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะงานประดับประเพณี และการสร้างอาคารที่มีหลังคาตัดชั้นเดียวนั้น อาจเป็นการสื่อถึงแนวคิดเรื่องความเสมอภาค หรือความเท่าเทียมกันของผู้คนทุกกลุ่มในสังคม อันเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ทางการเมืองเรื่องหลัก 6 ประการ ที่คณะราษฎรสถาปนาขึ้นเพื่อ

ปกครองประเทศ และเพื่อลดความชอบธรรมของแนวคิดเรื่องการแบ่งชนชั้นในระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิมอีกด้วย อีกทั้งการเลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มักมีรูปทรง แบบเรขาคณิต อันสื่อถึงอาคารที่สร้างด้วยวัสดุสมัยใหม่ในขณะนั้นอย่างคอนกรีตเสริมเหล็ก ยังอาจ สื่อถึงแนวคิดเรื่องการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามความคิดของคณะราษฎรอีกด้วย นอกจากนี้ งานประดับสถาปัตยกรรมบางส่วนที่ใช้ ยังอาจแสดงนัยทางการเมืองและสังคมบาง ประการที่คณะราษฎร ได้สถาปนาขึ้นด้วย เช่น แท่งเสาพานรัฐธรรมนูญที่กลางห้องโถงด้านใน อาคารอาจเป็นสัญลักษณ์ของ “ระบอบรัฐธรรมนูญ” ที่กลุ่มคณะราษฎรสถาปนาขึ้น เสาธงไตรรงค์ ที่อยู่บนหลังคาของอาคารเมอร์อาจสื่อถึงความเป็นรัฐชาติในฐานะรัฐชาติของประชาชนตามความคิด ของคณะราษฎร ฐานป็นใหญ่จำลองที่ใช้ประดับส่วนฐานของอาคารเมอร์ ที่อาจสื่อถึงแนวคิดทหาร นิยม เป็นต้น

ส่วนงานศิลปสถาปัตยกรรมเมอร์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นอาคารที่สร้างขึ้นสำหรับใช้ปลงศพสามัญชนที่เป็นพลเรือนทั้งกลุ่มนักศึกษาและประชาชนที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 บนท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ มีลักษณะเป็นอาคารทรงปราสาทในแผนผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส เพิ่มมุมตามแบบศิลปะไทยประเพณี แต่รายละเอียดของงานประดับสถาปัตยกรรมถูกลดทอนลง อย่างมากจนเหลือเพียงส่วนเค้าโครงเป็นส่วนใหญ่ ส่วนตัวอาคารก็ถูกออกแบบให้มีรูปทรงดูหนา ทึบ อันอาจแสดงถึงแรงบันดาลใจจากอาคารแบบสมัยใหม่ที่ก่อสร้างด้วยวัสดุคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งลักษณะที่ผสมผสานกันแบบนี้มักถูกเรียกว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ ซึ่งน่าจะเป็น รูปแบบที่ถูกเลือกมาใช้สร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมเมอร์ 14 ตุลาคม ด้วยเหตุผลด้านความถนัดทาง เชิงช่างและความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ของภาครัฐในช่วงเวลาดังกล่าว แต่ นอกจากบริบทด้านศิลปะแล้ว บริบทด้านการเมืองและสังคมก็ถือว่ามิอิทธิพลค่อนข้างมากต่อ รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมเมอร์ 14 ตุลาคม อย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ลดทอนรายละเอียดของงาน ประดับสถาปัตยกรรมลงนั้น อาจเพื่อให้เหมาะสมกับฐานะของผู้เสียชีวิตที่เป็นสามัญชนตามหลัก ฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรม และอาจสะท้อนถึงแนวคิดการยอมรับสถานะอันสูงส่งของ สถาบันกษัตริย์และระบบชนชั้นทางสังคมช่วงก่อนสมัยใหม่ การสร้างเมอร์โดยใช้รูปแบบ สถาปัตยกรรมที่มีรากฐานจากศิลปะไทยประเพณี ก็อาจสะท้อนถึงแนวคิดอัตลักษณ์ความเป็นไทย อันเป็นแนวคิดทางสังคมว่าด้วยการหวนย้อนและให้คุณค่ากับวัฒนธรรมแบบไทยประเพณี โดย ภาพรวมแล้ว งานศิลปสถาปัตยกรรมเมอร์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 น่าจะเป็นการสะท้อนถึงแนวคิด ทางด้านศิลปะ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในแบบของการพยายามย้อนกลับสู่อดีตแบบจารีต ประเพณี ซึ่งรัฐบาลเลือกใช้แนวคิดเหล่านี้ในการสร้างความมั่นคงให้กับรัฐบาลและสถาบันกษัตริย์

และยังใช้ลดความชอบธรรมทางการเมืองของกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลอย่างพรรค
คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอีกด้วย

บทที่ 5

บทสรุป

ภายในพื้นที่ของกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ช่วงหลังปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมานั้น ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญอันนำไปสู่ประเด็นที่น่าสนใจทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและสถาปัตยกรรมอยู่ 2 เหตุการณ์ นั่นคือการสร้างเมรุสำหรับปลงศพทหารฝ่ายรัฐบาลที่เสียชีวิตจากเหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และการสร้างเมรุสำหรับปลงศพนักศึกษาและประชาชนที่เสียชีวิตจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 โดยทั้ง 2 เหตุการณ์ต่างมีลักษณะที่เป็นจุดร่วมบางประการคือ ทั้ง 2 เหตุการณ์เป็นการสร้างอาคารเมรุสำหรับปลงศพสามัญชนที่เสียชีวิตจากเหตุความขัดแย้งและความรุนแรงทางการเมือง บนพื้นที่ท้องสนามหลวง ซึ่งเป็นพื้นที่ๆ มีความเกี่ยวข้องกับนัยทางการเมืองและวัฒนธรรมในแบบจารีตประเพณีของราชสำนัก โดยเฉพาะการปลงพระบรมศพพระมหากษัตริย์หรือพระศพพระราชวงศ์

การกำหนดพื้นที่เฉพาะสำหรับปลงพระบรมศพพระมหากษัตริย์หรือพระศพพระราชวงศ์ในดินแดนไทยนั้น น่าจะเริ่มมีขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย และต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยกำหนดชื่อเรียกสถานที่แห่งนั้นว่าทุ่งพระเมรุ ซึ่งน่าจะมีที่มาจากการธรรมเนียมการสร้างอาคารทรงปราสาทที่เรียกว่าเมรุหรือพระเมรุขึ้นกลางของบริเวณปะรำพิธี แล้วแวดล้อมด้วยอาคารบริวารอื่นๆ อันสื่อถึงแนวคิดของการจำลองระบบ ไตรภูมิ โลกสัจฐานตามแนวคิดจักรวาลวิทยาในศาสนาพุทธ-พราหมณ์ โดยให้อาคารเมรุนั้นเป็นสัญลักษณ์แทนภูเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางจักรวาลและเป็นที่ประทับของเทพเจ้า อันหมายถึงพระมหากษัตริย์ ที่ทรงอยู่ในสถานะสมมติเทพตามคติจารีตประเพณี ดังนั้น พระราชพิธีพระบรมศพพระมหากษัตริย์และพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงจึงไม่ได้เป็นเพียงพิธีปลงศพธรรมดาเท่านั้น แต่ยังอาจแฝงนัยทางการเมืองเรื่องการส่งเสริมสถานะของพระมหากษัตริย์ให้อยู่บนจุดสูงสุดของสังคมและลำดับชั้นในการปกครองตามแนวคิดจารีตประเพณีดั้งเดิมอีกด้วย และนี่อาจเป็นเหตุผลว่าทำไมแม้ทุ่งพระเมรุ โดยเฉพาะทุ่งพระเมรุในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จะถูกปรับเปลี่ยนทั้งด้านกายภาพและหน้าที่การใช้งาน หรือแม้แต่ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นสนามหลวงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่ก็ยังคงสงวนหน้าที่ของการใช้เป็นที่ปลงพระบรมศพพระมหากษัตริย์หรือพระศพพระราชวงศ์ชั้นสูงอย่างเหนียวแน่น โดยในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475 ไม่พบว่ามีการใช้พื้นที่สนามหลวงจัดงานปลงศพให้กับคนกลุ่มอื่นๆ นอกจากสถาบันกษัตริย์เลย ดังนั้น เมื่อมีการจัดพิธีปลงศพสามัญชนบนท้องสนามหลวงตั้งแต่ช่วงหลังปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา นั่นคือการสร้างเมรุกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 และ

การสร้างเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จึงเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งด้านการเมือง สังคมและศิลปะอย่างมาก

เหตุการณ์แรกที่น่าไปสู่การสร้างเมรุปลงศพสามัญชนบนท้องสนามหลวงนั้นคือ เหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นความขัดแย้งในลักษณะของสงครามกลางเมือง โดยคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายคือรัฐบาลคณะราษฎรกับกลุ่มคณะกู้บ้านเมืองนั้น ได้ใช้กำลังต่อสู้กันในลักษณะของกองทัพที่ติดอาวุธเต็มรูปแบบและทั้งสองฝ่ายมีขีดความสามารถในการต่อสู้ที่ใกล้เคียงกัน โดยสาเหตุของความขัดแย้งน่ามีที่มาจากแนวคิดทางการเมืองและเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ระหว่างรัฐบาลคณะราษฎรภายใต้การนำของพระยาพหลพลพยุหเสนา ที่ต้องการรักษารูปแบบการปกครองและรูปแบบเศรษฐกิจที่กลุ่มคณะราษฎรได้ริเริ่มมาตั้งแต่ช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 กับผู้คนบางกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์บางส่วนที่เสียประโยชน์จากนโยบายของคณะราษฎร ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มคณะกู้บ้านเมือง โดยมีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดชเป็นผู้นำ และได้ใช้กำลังทหารเข้าต่อสู้กับรัฐบาลเพื่อโค่นล้มรัฐบาลคณะราษฎรและสถาปนารูปแบบการปกครองและรูปแบบเศรษฐกิจที่เป็นประโยชน์กับกลุ่มของตน โดยเมื่อพิจารณาจากภูมิหลังทางการเมืองและแนวคิดทางการเมืองของทั้งสองฝ่ายแล้ว สันนิษฐานได้ว่าความขัดแย้งในครั้งนี้น่าจะเป็นการต่อสู้กันระหว่างชนชั้นนำกลุ่มใหม่ ซึ่งก็คือคณะราษฎร กับชนชั้นนำกลุ่มเก่า ซึ่งก็คือคณะกู้บ้านเมือง เพื่อชิงอำนาจการปกครองประเทศ และจบด้วยการที่คณะกู้บ้านเมืองถูกฝ่ายรัฐบาลคณะราษฎรปราบปรามลงได้ในที่สุด

ภายหลังเหตุการณ์ รัฐบาลคณะราษฎรได้จัดพิธีปลงศพให้แก่ทหารฝ่ายรัฐบาลที่เสียชีวิต ณ ท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ ซึ่งน่าจะมิใช่เพียงเรื่องการแสดงออกถึงความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐบาลคณะราษฎร อาคารเมรุมีลักษณะโดยรวมเป็นสถาปัตยกรรมแบบเรขาคณิต มีแผนผังเป็นอาคารโถงในผังรูปแปดเหลี่ยม ไม่มีผนังอาคาร ใช้เสาทรงสี่เหลี่ยม 8 ต้นมารองรับส่วนหลังคาที่เป็นหลังคาตัดชั้นเดียวทรงแปดเหลี่ยม ไม่ปรากฏงานประดับสถาปัตยกรรมมากนัก โดยเฉพาะไม่ปรากฏงานประดับสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีอยู่เลย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในการสร้างสรรค์ผลงานอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม ความไม่ชัดเจนของแนวคิดและองค์ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 ซึ่งน่าจะมีที่มาจากความแตกต่างกันทางบริบทด้านสังคมและวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มประเทศในทวีปยุโรปกับประเทศไทยในขณะนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่า งานศิลปสถาปัตยกรรมเมรุกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 เป็นการหยิบยืมเฉพาะรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่จากโลกตะวันตกมาใช้สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่อยู่ภายใต้แนวคิดและบริบทเฉพาะภายในประเทศไทยขณะนั้น โดยเฉพาะบริบททางด้านการเมือง ที่นอกจากจะเป็นสาเหตุสำคัญของการเมรุกบฏบวรเดชแล้ว ยังน่าจะส่งอิทธิพล

ต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอีกด้วย อย่างไรก็ตามการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีลักษณะเป็นแบบเรขาคณิต การตัดทอนงานประดับสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะงานประดับแบบประเพณี และการสร้างอาคารที่มีหลังคาตัดชันเดียวนั้น อาจเป็นการสื่อถึงแนวคิดเรื่องความเสมอภาค หรือความเท่าเทียมกันของผู้คนทุกกลุ่มในสังคม อันเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ทางการเมืองเรื่องหลัก 6 ประการ ที่คณะราษฎรสถาปนาขึ้นเพื่อปกครองประเทศ และเพื่อลดความชอบธรรมของแนวคิดเรื่องการแบ่งชนชั้นในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิมอีกด้วย อีกทั้งการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีรูปทรงแบบเรขาคณิต อันสื่อถึงอาคารที่สร้างด้วยวัสดุสมัยใหม่ในขณะนั้นอย่างคอนกรีตเสริมเหล็ก ยังอาจสื่อถึงแนวคิดเรื่องการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามความคิดของคณะราษฎรอีกด้วย นอกจากนี้ งานประดับสถาปัตยกรรมบางส่วนที่ใช้ ยังอาจแสดงนัยทางการเมืองและสังคมบางประการที่คณะราษฎรได้สถาปนาขึ้นด้วย เช่น แท่งเสาพานรัฐธรรมนูญที่กลางห้อง โถงด้านในอาคารอาจเป็นสัญลักษณ์ของ “ระบอบรัฐธรรมนูญ” ที่กลุ่มคณะราษฎรสถาปนาขึ้น เสาธงไตรรงค์ที่อยู่บนหลังคาของอาคารเมรุอาจสื่อถึงความเป็นรัฐชาติในฐานะรัฐชาติของประชาชนตามความคิดของคณะราษฎร ฐานปั้นใหญ่จำลองที่ใช้ประดับส่วนฐานของอาคารเมรุ ที่อาจสื่อถึงแนวคิดทหารนิยม เป็นต้น

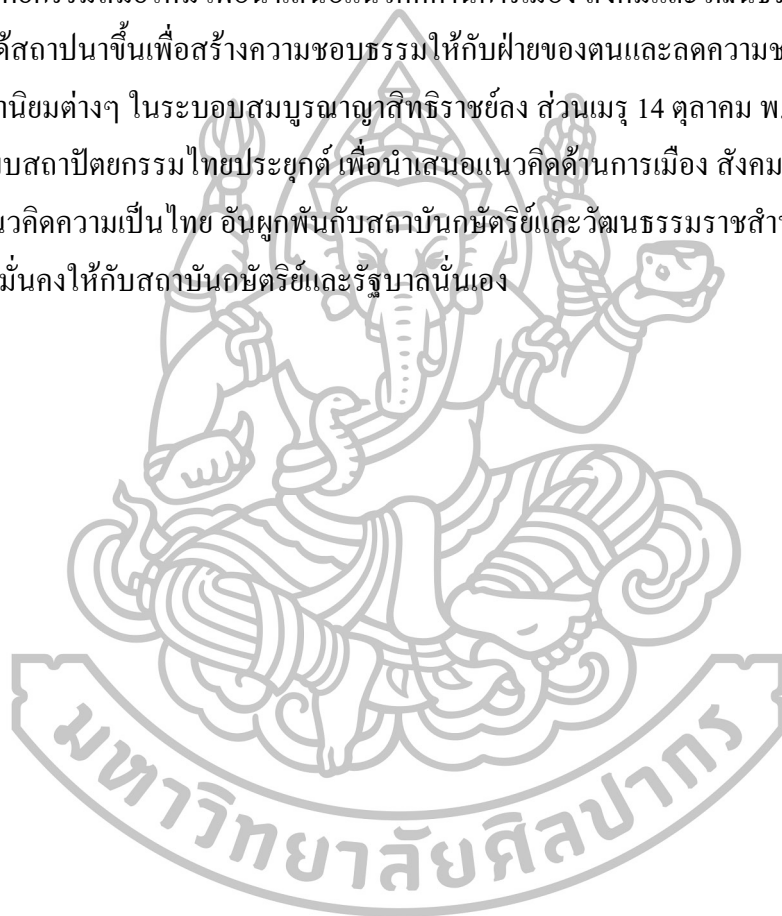
ต่อมา ได้มีเหตุการณ์สำคัญที่เป็นที่มาของการสร้างเมรุปลงศพสามัญชนบนท้องสนามหลวงอีกครั้ง นั่นคือเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นความขัดแย้งในลักษณะของเหตุจลาจล โดยมีคู่ขัดแย้งคือ ฝ่ายรัฐบาลที่มีจอมพลถนอม กิตติขจรเป็นผู้นำ ซึ่งปกครองประเทศโดยระบอบเผด็จการ ได้ใช้กำลังทหารที่ติดอาวุธเต็มรูปแบบเข้าปะทะกับประชาชนผู้ปราศจากอาวุธที่นำโดยกลุ่มนักศึกษา ซึ่งชุมนุมกันเพื่อเรียกร้องให้ประเทศมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ โดยสาเหตุของเหตุการณ์รุนแรงในครั้งนี้มีที่มาจากการปกครองแบบเผด็จการทหาร ที่ต่อเนื่องยาวนานมาตั้งแต่หลังการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. 2500 จนถึงสมัยที่จอมพลถนอม กิตติขจรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งการปกครองแบบเผด็จการนั้น รัฐบาลมีอำนาจเต็มที่ในการควบคุมสิทธิเสรีภาพของประชาชน จึงทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนจากการที่ไม่สามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือตรวจสอบรัฐบาลได้ ความไม่พอใจต่อรัฐบาลเผด็จการทหารจึงสั่งสมเรื่อยมาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แล้วเริ่มแสดงออกอย่างชัดเจนในสมัยของจอมพลถนอม กิตติขจร ประกอบกับบทบาททางการเมืองและสังคมที่เพิ่มขึ้นของกลุ่มนักศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่และเข้าถึงองค์ความรู้และแนวคิดทางการเมืองได้มากที่สุดกลุ่มหนึ่งในสังคม โดยเฉพาะแนวคิดประชาธิปไตยและแนวคิดชาตินิยมที่มีบทบาทสำคัญต่ออุดมการณ์ของกลุ่มนักศึกษา จนทำให้กลุ่มนักศึกษาก้าวขึ้นมา มีบทบาทนำภาคประชาชนในการต่อสู้เรียกร้องประชาธิปไตยจากเผด็จการทหาร จนกลายเป็นเหตุ

จลาจลขึ้นตั้งแต่วันที่ 14-15 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และจบลงด้วยการเดินทางออกนอกประเทศของจอมพลถนอม กิตติขจร ในที่สุด

เมื่อเหตุความรุนแรงยุติลง ได้มีการจัดพิธีปลงศพเพื่อเป็นการให้เกียรติแก่ให้แก่นักศึกษาและประชาชนที่เสียชีวิตที่ท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือเช่นกัน แต่เนื่องรัฐบาลชุดใหม่ที่เกิดขึ้นมีอำนาจนั้น ไม่ได้มีส่วนร่วมในการต่อสู้ทางการเมืองกับกลุ่มนักศึกษาและประชาชนที่อยู่ในเหตุการณ์ ดังนั้น พิธีปลงศพที่รัฐบาลจัดขึ้นให้นั้นก็อาจมีจุดประสงค์ในการถ่ายทอดแนวคิดทางการเมืองและสังคมของรัฐบาลเองให้แก่สาธารณชน โดยแสดงผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ที่เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ มีลักษณะเป็นทรงปราสาทในแผนผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมตามแบบศิลปะไทยประเพณี แต่รายละเอียดของงานประดับสถาปัตยกรรมถูกลดทอนลงอย่างมากจนเหลือเพียงส่วนเค้าโครงเป็นส่วนใหญ่ ส่วนตัวอาคารก็ถูกออกแบบให้มีรูปทรงดูหนาทึบ อันอาจแสดงถึงแรงบันดาลใจจากอาคารแบบสมัยใหม่ที่ก่อสร้างด้วยวัสดุคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยการเลือกรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์มาใช้สร้างงานสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาฯ นั้น อาจเป็นไปได้ด้วยเหตุผลด้านความถนัดทางเชิงช่างและความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ของภาครัฐในช่วงเวลาดังกล่าว แต่นอกจากบริบทด้านศิลปะแล้ว บริบทด้านการเมืองและสังคมก็ถือว่ามิอิทธิพลค่อนข้างมากต่อรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาฯ อย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ลดทอนรายละเอียดของงานประดับสถาปัตยกรรมลงนั้น อาจเพื่อให้เหมาะสมกับฐานะของผู้เสียชีวิตที่เป็นสามัญชนตามหลักฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรม และอาจสะท้อนถึงแนวคิดการยอมรับสถานะอันสูงส่งของสถาบันกษัตริย์และระบบชนชั้นทางสังคมช่วงก่อนสมัยใหม่ การสร้างเมรุโดยใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีรากฐานจากศิลปะไทยประเพณี ก็อาจสะท้อนถึงแนวคิดอัตลักษณ์ความเป็นไทย อันเป็นแนวคิดทางสังคมว่าด้วยการหวงแหนและให้คุณค่ากับวัฒนธรรมแบบไทยประเพณี โดยภาพรวมแล้ว งานศิลปะสถาปัตยกรรมเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 น่าจะเป็นการสะท้อนถึงแนวคิดทางด้านศิลปะ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมในแบบของการพยายามย้อนกลับสู่อดีตแบบจารีตประเพณี ซึ่งรัฐบาลเลือกใช้แนวคิดเหล่านี้ในการสร้างความมั่นคงให้กับรัฐบาลและสถาบันกษัตริย์ และยังใช้ลดความชอบธรรมทางการเมืองของกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลอย่างพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอีกด้วย

โดยสรุปแล้ว ทั้งเมรุภวนวเรศ พ.ศ. 2476 และเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นงานศิลปะสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะบางประการเป็นจุดร่วมกัน นั่นคือ เมรุทั้งสองหลังเป็นเมรุที่จัดสร้างขึ้นโดยรัฐบาลสำหรับปลงศพสามัญชนที่เสียชีวิตจากเหตุความรุนแรงทางการเมืองในขณะนั้นขึ้นบนท้องสนามหลวงฝั่งทิศเหนือ ซึ่งเมรุทั้งสองหลังนี้ต่างมีตำแหน่งที่ตั้งและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่

สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและอุดมการณ์ทางด้านศิลปะ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่ภาครัฐในแต่ละสมัยต้องการนำเสนอให้ประชาชนรับรู้ ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งของการหวังผลทางด้านการปกครองประชาชนของรัฐบาล อย่างไรก็ตาม สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างงานศิลปสถาปัตยกรรมมุสลิมกับของสยามหลวงทั้งสองหลังก็คือ รูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน อันน่าจะสะท้อนถึงแนวคิดด้านต่างๆ ที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา โดยเมรุภควรรค พ.ศ. 2476 ได้เลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ เพื่อนำเสนอแนวคิดด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมแบบใหม่ที่คณะราษฎรได้สถาปนาขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับฝ่ายของตนและลดความชอบธรรมของแนวคิดและค่านิยมต่างๆ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ลง ส่วนเมรุ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้เลือกใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ เพื่อนำเสนอแนวคิดด้านการเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่อยู่ภายใต้แนวคิดความเป็นไทย อันผูกพันกับสถาบันกษัตริย์และวัฒนธรรมราชสำนัก เพื่อส่งเสริมความมั่นคงให้กับสถาบันกษัตริย์และรัฐบาลนั่นเอง

บรรณานุกรม

- กัญญรัตน์ เวชศาสตร์. พระราชวังสนามจันทร์. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.
- ชนิดา พรหมพยัคฆ์ เพื่อกสม. การเมืองในประวัติศาสตร์แห่งชาติไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 14 ตุลา บันทึกประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์, 2546.
- _____. 2475: การปฏิวัติสยาม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- _____. ประวัติการเมืองไทย 2475-2500. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- ชาติรี ประทีปนทการ. การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัยไทยประยุกต์
ชาตินิยม. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.
- _____. คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมือง หลัง 2475 ผ่าน
สถาปัตยกรรม “อำนาจ”. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.
- _____. ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์.
กรุงเทพฯ: มติชน, 2552.
- _____. สถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: แมคอะวิซ จำกัด, 2554.
- ซีมิง เดอ ลา ลูแบร์. จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์. พระนคร: ก้าวหน้า, 2510.
- ณรงค์ ไตรวัฒน์. ประมวลภาพและเหตุการณ์ พิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชน 14 ตุลาคม.
กรุงเทพฯ: หจก. อุดมศึกษาการพิมพ์, 2517.
- ณัฐพล ใจจริง. “พระปกเกล้าฯ กับ “กบฏบวรเดช”: 80 ปีของการก่อกบฏต่อต้านระบอบ
ประชาธิปไตย”. ศิลปวัฒนธรรม. 34, 12 (ตุลาคม 2556): 76-111.
- ดวงเด่น แสงสิทธิ์. “การศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสนามหลวงในสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์ นับแต่แรกเริ่มจนถึงพุทธศักราช 2543.” สารนิพนธ์
ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2544.
- แถมสุข นุ่มนนท์. ประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.
- _____. ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475. กรุงเทพฯ: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2545.
- ธงชัย ลิขิตพรสวรรค์. สมุดภาพพระยาพลพลพยุหเสนา ภาค 2: ปราบกบฏ พ.ศ. 2476.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, 2558.

นริศรานูวัตติวงศ์. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และ ดำรงราชานุภาพ. สมเด็จพระกรมพระยา.

สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 3. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2505.

นันทา วรณดิวงศ์ และคณะ. รวมผลงานแปลเรื่องบันทึกการเดินทางของเมเนตส ปินโต.

กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2548.

นิคม จารุมณี. “กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการ**

จิตสำนึก. กรุงเทพฯ: มติชน, 2547.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. **และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองและวัฒนธรรมของนักศึกษาและ**

ปัญญาชน ก่อน 14 ตุลาคม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

ประยูร อุลุชาฎะ. “สนามหลวงแต่อดีตถึงปัจจุบัน”. มหาวิทยาลัยศิลปากร 4-5 (ธันวาคม 2523 -

ธันวาคม 2525): 165-176.

ปรานี วงษ์เทศ. **พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด,

2534. พิมพ์เนื่องในการจัดนิทรรศการ เรื่อง “ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต”

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ 17 ตุลาคม -

6 พฤศจิกายน 2534.

ปาริสุทธิ์ เลิศคชาธาร. “สัญลักษณ์แห่งจักรวาลในพระราชพิธีสมัญพระเจ้าปราสาททอง”.

เมืองโบราณ. 29, 1 (มกราคม - มีนาคม 2546) 48-53.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับ พระจักรพรรดิพงศ์ (จาต).

พระนคร: คลังวิทยา, 2507.

พิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชน ณ เมรุท้องสนามหลวง 14 ตุลาคม 2517. กรุงเทพฯ: 2517.

ภัทรมน ขวัญเนียม. “บทบาทของชนชั้นกลางกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมไทย ก่อน

14 ตุลาคม 2516.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาไทยศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546.

ภูธร ภูมะธน. “ศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และ พ.ศ. 2481.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ. **พัฒนาการแนวคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต**

ปัจจุบัน และอนาคต, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2536.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, บรรณาธิการ. **อันเนื่องด้วยความตาย: สัจฉิวิตติเนื่องในงานสัปดาห์สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ระหว่างวันที่ 21-27 มิถุนายน 2551.**

กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

ศิริพร สุเมธรัตน์. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2556.

ศิริวิไลซ์ เสริมศรี. “ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวชน และนักศึกษา: ศึกษากรณีเปรียบเทียบ
เหตุการณ์ 14 ตุลาฯ กับวิกฤตทางการเมือง 2549.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2519.

ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. **ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516.** กรุงเทพฯ:

กรุงสยามการพิมพ์, 2517.

สมิทร์ ถนอมศาสนะ และคณะ. **หมายเหตุเดือนตุลา 1 : ว่าด้วย 14 ตุลารำลึก.** กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
14 ตุลา, 2552.

สมภพ จันทระประภา. **ชีวิตและงานของจอมพลถนอม กิตติขจร.** กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า, 2515.

สมภพ ภิรมย์. **พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 3.** กรุงเทพฯ:
อมรินทร์, 2539.

สิโรตม์ ภินันท์รัชต์ธร และคณะ. **งานพระเมรุ : ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และ
วัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง.** กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์, 2552.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **พระเมรุ ทำไม? มาจากไหน.** กรุงเทพฯ: กองทุนเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ, 2551.

เสรี น้อยบัวทิพย์. **โฉมหน้าประวัติศาสตร์ ชุด ประชาธิปไตยเลือด.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม,
2517.

แสนประเสริฐ ปานเนียม. **สมุดภาพเมรุเมืองเพชร.** กรุงเทพฯ: ฟิลสไตล์ จำกัด, 2553.

หจข. (2) สร.0201.56/1 เรื่องซักขงในวันเปิดสภาผู้แทนราษฎร (พ.ศ. 2475).

อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ วัดพระศรีมหาธาตุฯ สถาบันราชภัฏพระนคร. กรุงเทพฯ:

โพธิ์ชัน กราฟิก ดีไซน์ แอนด์ พรินท์ จำกัด, 2539.

อเนก นาวิกมูล. **สนามหลวง .** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ม.ป.ป.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล

นายสสิทรา ณ ป้อมเพ็ชร

ที่อยู่

230/1 ถนนเกษตรสิน ตำบลลำพญา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

73000

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2553

สำเร็จการศึกษาปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

จากคณะ

ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ. 2554

ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา

ประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

